

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

TÜRKİYE'DE ASKERİ HARCAMALAR İLE DIŞ BORÇ, ENFLASYON VE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÇOKLU DOĞRUSAL REGRESYON YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MILITARY EXPENDITURES AND EXTERNAL DEBT, INFLATION AND UNEMPLOYMENT IN TURKEY BY MULTIPLE LINEAR REGRESSION METHOD AND VAR METHOD

Deniz İŞLER

İHRACATÇI FİRMALARIN YOĞUNLAŞMA ETKİSİ İLE SANAYİ ÜRETİM ORANI VE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU DEĞİŞİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: 2012-2019 YILLARI ARASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE CONNECTION OF EXPORTING FIRMS' INTENSIVE MARGIN WITH CHANGES IN INDUSTRIAL PRODUCTION RATE & REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE: A CASE FROM TURKEY BETWEEN 2012-2019

Metin ÇANCI- Aykut ALABAYIR- Erol MUZIR

BİRLEŞİK KRALLIK'TA YATAK ODASI VERGİSİ UYGULAMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A STUDY OF THE BEDROOM TAX IN THE UNITED KINGDOM

Zeynep AĞDEMİR

DUYGUSAL ZEKÂ İLE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME: BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION

Gürkan HAŞİT- Özüm EĞİLMEZ- Seçil AYHAN

SURİYELİ SİĞİRMACILARIN SİYASAL REKABETE ETKİLERİ VE 31 MART 2019 MAHALLİ İDARELER SEÇİMLERİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

THE EFFECTS OF SYRIAN ASYLUM SEEKERS ON POLITICAL COMPETITION AND THE 31 MARCH 2019 LOCAL ADMINISTRATIONS ELECTIONS: THE CASE OF ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY

Kaan AKMAN

VEKALET SORUNU ÇERÇEVESİNDE BÜTÇE KATILIMI VE YOLSUZLUK İLİŞKİSİ
THE RELATIONSHIP OF BUDGET PARTICIPATION AND CORRUPTION WITHIN THE
FRAMEWORK OF AGENCY PROBLEM

Mehmet KOÇDEMİR

ISSN: 2687-184X
Ulusal Hakemli Dergi

**ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**JOURNAL OF ANADOLU UNIVERSITY FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Cilt/Volume: 23 Sayı/Number: 1

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

JOURNAL OF ANADOLU UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Sahibi: Anadolu Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL

Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL

Yayın Yönetmeni / Editor in Chief: Aytül Ayşe CENGİZ

Dizgi/Typest: Ayşegül AKÇA – Aykut YAKAR

Teknik Hazırlık: Ahmet Yılmaz BOZKAYA

Kapak Tasarım/Cover Design: Furkan ÇINAR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF ANADOLU UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES

EDİTÖR/EDITOR

Prof. Dr. Aytül Ayşe CENGİZ

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 26470 Eskişehir – Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 – Dahili/Ext: 3303

e-posta/e-mail: aacengiz@anadolu.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI/ASSOCIATE EDITOR

Arş. Gör. Ayşegül AKÇA

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 26470 Eskişehir – Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 – Dahili/Ext: 3360

e-posta/e-mail: aysegulsahin@anadolu.edu.tr

Arş. Gör. Aykut YAKAR

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 26470 Eskişehir – Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 – Dahili/Ext: 3336

e-posta/e-mail: aykut_yakar@anadolu.edu.tr

ALAN EDİTÖRLERİ / SECTION EDITORS

Prof. Dr. Deniz KAĞNICIOĞLU-Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Doç. Dr. Yener ŞİŞMAN- Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY ARCA-İşletme

Prof. Dr. Ayşe Banu BAŞAR-İşletme

Prof. Dr. Erol KUTLU-İktisat

Doç. Dr. İsmail Onur BAYCAN-İktisat

Prof. Dr. Şebnem TOSUNOĞLU-Maliye

Dr. Öğr. Üy. Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Elif DAĞDEMİR - Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Cenk SÖZEN - Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Nurdan ASLAN – Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sevgi Ayşe ÖZTÜRK – Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Oğuz ARSLAN – Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Yeliz MERT KANTAR – Eskişehir Teknik Üniversitesi

DANIŞMA KURULU/ ADVISORY BOARD

Prof.Dr. Ahmet ERKUŞ	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. Ayşen SİVRİKAYA	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr.Birgöl ÇİFTÇİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof.Dr.Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Çiğdem KIREL	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Erinç YELDAN	Kadir Has Üniversitesi
Prof.Dr.Erol TAYMAZ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih TEMİZEL	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat ERDAL	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Gülfidan BARIŞ	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Güneş ZEYTİNOĞLU	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Hasan Hüseyin BAYRAKLI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof.Dr.İbrahim KIRCAOVA	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr.İlyas ŞIKLAR	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof.Dr.Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Metin COŞGEL	University of Connecticut
Prof.Dr.Mine OYMAN	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Nuran CÖMERT	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr.Özcan DAĞDEMİR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr.Özgür TONUS	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Özlem ZEYBEK IŞIĞIÇOK	Uludağ Üniversitesi
Prof.Dr.Recep PEKDEMİR	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Reinhard RESCH	Johannes Kepler University
Prof.Dr. Saime ÖNCE	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Süleyman SÖZEN	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr.Şehamet BÜLBÜL	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Tony ROYLE	University of York
Prof.Dr.Uğur YOZGAT	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof.Dr.Verda CANBEY ÖZGÜLER	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KILIÇASLAN	Anadolu Üniversitesi

TÜRKİYE'DE ASKERİ HARCAMALAR İLE DIŞ BORÇ, ENFLASYON VE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÇOKLU DOĞRUSAL REGRESYON YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MILITARY EXPENDITURES AND EXTERNAL DEPT, INFLATION AND UNEMPLOYMENT IN TURKEY BY MULTIPLE LINEAR REGRESSION METHOD AND VAR METHOD

Deniz İŞLER

1-25

İHRACATÇI FİRMALARIN YOĞUNLAŞMA ETKİSİ İLE SANAYİ ÜRETİM ORANI VE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU DEĞİŞİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: 2012-2019 YILLARI ARASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE CONNECTION OF EXPORTING FIRMS' INTENSIVE MARGIN WITH CHANGES IN INDUSTRIAL PRODUCTION RATE & REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE: A CASE FROM TURKEY BETWEEN 2012-2019

Metin ÇANCI- Aykut ALABAYIR- Erol MUZIR

26-53

BİRLEŞİK KRALLIK'TA YATAK ODASI VERGİSİ UYGULAMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A STUDY OF THE BEDROOM TAX IN THE UNITED KINGDOM

Zeynep AĞDEMİR

54-73

DUYGUSAL ZEKÂ İLE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME: BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION

Gürkan HAŞİT- Özüm EĞİLMEZ- Seçil AYHAN

74-97

SURİYELİ SIĞINMACILARIN SİYASAL REKABETE ETKİLERİ VE 31 MART 2019 MAHALLİ İDARELER SEÇİMLERİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

THE EFFECTS OF SYRIAN ASYLUM SEEKERS ON POLITICAL COMPETITION AND THE 31 MARCH 2019 LOCAL ADMINISTRATIONS ELECTIONS: THE CASE OF ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY

Kaan AKMAN

98-116

VEKALET SORUNU ÇERÇEVESİNDE BÜTÇE KATILIMI VE YOLSUZLUK İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP OF BUDGET PARTICIPATION AND CORRUPTION WITHIN THE FRAMEWORK OF AGENCY PROBLEM

Mehmet KOÇDEMİR

117-147

TÜRKİYE'DE ASKERİ HARCAMALAR İLE DIŞ BORÇ, ENFLASYON VE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ÇOKLU DOĞRUSAL REGRESYON YÖNTEMİ VE VAR YÖNTEM İLE ANALİZİ

Deniz İŞLER*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de askeri harcamalar ile dış borç, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. 1991-2019 dönem aralığını kapsayan ve yıllık veriler ile gerçekleştirilen çalışmada, bağımlı değişken askeri harcamalar, bağımsız değişkenler ise dış borç, enflasyon ve işsizlik olarak modele dahil edilmiştir. Çalışmada Çoklu Doğrusal Regresyon analizi ile VAR yöntem ve Granger nedensellik analizleri uygulanmıştır. Çoklu Doğrusal Regresyon analizi sonucunda; Türkiye'de askeri harcamalar ile dış borç arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. VAR yöntem ve Granger nedensellik analizi sonucunda ise enflasyon oranının askeri harcamalar üzerinde anlamlı ve etkili olduğu, enflasyon oranı değişkeninden askeri harcamalar değişkenine doğru işleyen bir Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Askeri Harcamalar, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi, VAR Yöntem

JEL Kodları: H50, C01, G00

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MILITARY EXPENDITURES AND EXTERNAL DEBT, INFLATION AND UNEMPLOYMENT IN TURKEY BY MULTIPLE LINEAR REGRESSION METHOD AND VAR METHOD

Abstract

The aim of this study is to analyze the relationship between military expenditures and foreign debt, inflation and unemployment in Turkey. In this study, which covers the period of 1991-2019 and is carried out with annual data, the dependent variable is military expenditures, and the independent variables are included in the model as external debt, inflation and unemployment. In the study, Multiple Linear Regression analysis, VAR method and Granger Causality analysis were applied. As a result of Multiple Linear Regression analysis; It has been determined that there is a positive and statistically significant relationship between military expenditures and foreign debt in Turkey. As a result of VAR method and Granger causality analysis; It has been determined that the inflation rate is significant and effective on military expenditures, and there is a one-way Granger causality relationship running from the inflation rate variable to the military expenditures variable.

Keywords: Military Spending, Multiple Linear Regression Analysis, VAR Method

JEL Codes: H50, C01, G00

GİRİŞ

* Dr., deniz.isler@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0001-8569-4547>

Devletlerin tarihsel süreç içerisinde sorumluluklarının artması ve bununla birlikte kamusal ihtiyaçların etkin bir şekilde karşılanabilmesi için ekonomik açıdan kısıt olan kaynakların kullanımı zorunluluğu doğmuştur. Özellikle 1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Bunalımı (Büyük Buhran) dönemi sonrası yaşanan ekonomik istikrarsızlık, fakirlik ve işsizlik gibi sosyal ve ekonomik sıkıntılar sonucu devlet anlayışında da önemli değişimler yaşanmıştır. Devletler ekonomik kaynakları adalet ve güvenlik hizmetlerine kullanmanın yanı sıra ulaşım, iletişim, sağlık ve eğitim gibi piyasası olan mal ve hizmetleri oluşturmak için kullanmaya başlamışlardır (Sarı, 2003:26; Bölükbaş, 2018:3; Keyifli ve Akdede, 2020:321).

Askeri harcamalar, dünyadaki birçok ülke ekonomisi için önemli kamu harcama kalemlerinden birisidir. Ülkeler tarih boyunca yaşanan anlaşmazlıklar ve geleneksel çatışmalardan ziyade günümüzde uluslararası terör, ideolojik sorunlar, siber saldırılar ve enerji kaynaklı çatışmalar nedeniyle daha fazla askeri harcamalara katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Jeopolitik ve stratejik konumu nedeniyle tehditlerin ve çatışmaların olduğu bir coğrafi bölgede bulunan Türkiye, askeri harcamaların yüküyle baş etmek zorunda kalmaktadır (Karagöz, 2018:184). Askeri harcamalara bir pay ayrıldığında devlet bütçesinde yer alan kaynakların sınırlı oluşundan dolayı ayrılan bu pay, bir diğer harcamanın fırsat maliyetini oluşturmaktadır (Değer ve Sen, 1995). Diğer bir ifadeyle askeri harcamalara ayrılan paylar eğitim, iletişim, ulaşım, sağlık ve enerji gibi önemli alanlardan askeri harcamalara aktarılmaktadır. Bu sebeple devletlerin kısıt kaynakları nasıl tahsis edeceği amaçlarına göre değişmektedir. Askeri harcamalar zorunlu ve ülke kaynakları sınırlı olduğu için ülkeler, iç ve dış tehditlere karşı askeri gücü kuvvetli tutmak durumundadırlar. Askeri harcamalar kalemi bir ülke için bu kadar önem taşıdığından dolayı o ülkenin makroekonomik göstergelerini etkileyebilme potansiyeline sahiptir (Asiloğulları, 2020:127).

Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme değişkenlerinin birbirleriyle olan ilişkisine yönelik literatür oldukça geniştir. Ancak askeri harcamalar ile diğer makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiye yönelik sınırlı bir literatür söz konusudur. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 1991-2019 dönem aralığı yıllık verileri kullanılarak askeri harcamalar değişkeninin dış borç, enflasyon ve işsizlik değişkenleri üzerindeki etkisini VAR yöntem ve Çoklu Doğrusal Regresyon yöntemi ile incelemektir. Bu makroekonomik göstergelerin seçilmesinin amacı ise; gelişmekte olan ülke ekonomilerinde sanayinin yeterince gelişmemiş olması, iç tasarruf eksikliği ve döviz yetersizliği nedeniyle askeri mallar ithal edilmekte ve böylece dış borçlanma kaçınılmaz bir duruma gelmektedir (Karakurt vd., 2020:274). Yüksek enflasyon dönemlerinde daraltıcı bir maliye politikası izlenerek enflasyon kontrol altında tutulmaya çalışılabilir. Ancak Türkiye’nin içeriden ve dışarıdan gelebilecek muhtemel tehditlere karşı harcamalar yaparak güvenliğini sağlamaya çalışması göz önüne alındığında daraltıcı bir maliye politikası uygulaması söz konusu olmayabilir. Diğer bir ifadeyle zorunlu ihtiyaçlar olan askeri

harcamaların faydası enflasyona baskın gelebilmektedir (Asiloğulları 2020:128). Askeri harcamalar ve işsizlik arasındaki ilişkiye yönelik literatürde çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. İşsizlik, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli bir sosyo-ekonomik problem olduğu için bu çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde ilgili literatür üç bölüme ayrılarak (askeri harcamalar ile enflasyon arasındaki ilişki, askeri harcamalar ile işsizlik arasındaki ilişki ve askeri harcamalar ile dış borç arasındaki ilişki) incelenmiştir. Veri seti ve yöntemine ikinci bölümde, bulgular ve değerlendirmelere ise üçüncü bölümde yer verilmiştir. Çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

LİTERATÜR

Askeri Harcamalar ve Enflasyon Arasındaki İlişkiye Yönelik Literatür

Benoit (1978), 1950-1965 dönem aralığını kapsayan çalışmasında 44 az gelişmiş ülkede savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi regresyon analizi ile araştırmıştır. Ayrıca savunma harcamalarında artış yaşanmasının enflasyona yol açacağı görüşünü desteklemek amacıyla 1962-1963 yıllarında Çin’in Hindistan’a gerçekleştirdiği saldırı sonucu savunma harcamalarının hızlı bir şekilde artışı, para ve maliye politikalarının serbestleştirilmesini ve fiyatlarda ciddi oranlarda yaşanan artışları gözlemlemiştir. Benoit (1978), çalışmaları sonucunda hiperenflasyon oranına sahip ülkelerin dışında savunma harcamaları, reel büyüme ve enflasyon arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Starr vd. (1984), Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Birleşik Krallık ve Almanya’nın 1956-1979 dönem verileriyle savunma harcamaları ile enflasyon arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını nedensellik analizi ile araştırmışlardır. Granger nedensellik analizinin uygulandığı çalışma sonucunda Fransa ve Almanya’da bu iki değişken arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ancak ABD ve Birleşik Krallık’ta istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kinsella (1990), ABD’de 1943-1989 dönem verileriyle ve vektör otoregresyon yöntemi ile ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada savunma harcamaları ile faiz oranı, fiyat düzeyi ve işsizlik oranı arasında önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Günana (2004), Türkiye’de 1950-2001 dönemi için Granger nedensellik ve Johansen eşbütünlük analizlerini kullanarak savunma harcamaları ile enflasyon arasında bir ilişki olup olmadığını araştırdığı çalışma sonucunda kısa ve uzun dönemde bu iki değişkenin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu belirlemiştir.

Aiyedogbon, ve Ohwofasa (2014), Nijerya'nın 1980-2012 dönem aralığını kapsayan verileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada enflasyon ile askeri harcamalar, faiz oranı, para arzı ve döviz kurunun ilişkisi Granger, ARCH ve Koentegrasyon testleri ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda enflasyon ve askeri harcamalar arasında herhangi bir etkileşim olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İpek (2014), Türkiye ve İsrail'in 1980-2012 dönem verileriyle seçili bazı makroekonomik büyüklükler ve savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi ARDL analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda Türkiye'de savunma harcamalarından enflasyona doğru işleyen kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. İsrail için gerçekleştirilen analizde ise değişkenler arasında eşbütünlük olduğu belirlenmiştir. Uzun dönemde savunma harcamalı/GSMH'da yaşanan %1'lik artışın ekonomik büyüme oranını %0,36 azalttığı, enflasyon oranını ise %0,30 arttırdığı bulunmuştur.

Hung-Pin vd. (2016), 1955-2010 dönem verileriyle Güney Kore, Japonya, Çin ve Tayvan'da savunma harcamalarının enflasyon ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini eşbütünlük ve nedensellik testleriyle incelemiştir. Analiz sonucunda savunma harcamalarındaki artışın Japonya ve Çin'de enflasyonun düşmesine neden olduğu, Tayvan'da ise enflasyonu yükselttiği tespit edilmiştir.

Xu vd. (2018), Çin'de 1953-2014 dönem aralığını kapsayan çalışmalarında savaş ve barış dönemlerinde savunma harcamaları ile enflasyon arasındaki etkileşimi wavelet yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda savunma harcamaları ile enflasyon arasında kısa dönemli güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Çin'de savunma harcamalarının enflasyon üzerinde bir etkisinin olmadığı söylenebilmektedir.

Asiloğulları (2020), Türkiye'de 1960-2017 dönemini kapsayan çalışmasında ARDL sınır testi ile savunma harcamaları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışma sonucunda bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Savunma harcamalarında yaşanabilecek %1'lik bir artış enflasyon oranını %1,29 arttırabilmektedir şeklinde ifade edilmiştir. Ancak bu oranın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirtilmiştir.

Askeri Harcamalar ve İşsizlik Arasındaki İlişkiye Yönelik Literatür

Tang vd. (2009), savunma harcamaları ile işsizlik arasındaki etkileşimi 46 gelişmekte olan ve gelişmiş ülke ekonomisinde Granger nedensellik testinin panel versiyonu ile incelemiştir. Çalışma sonucunda bu iki değişken arasında nedensellik olduğu yönünde çok az kanıt olduğunu belirtmişlerdir. Ancak, savunma harcamalarının GSYH içerisindeki oranı belirlendiğinde orta gelirli, düşük gelirli ve

OECD üyesi olmayan ülkelerde askeri harcamalardan işsizliğe uzanan bir nedensellik olduğu söylenebilmektedir.

Malizard (2014), 1975-2008 dönem verileriyle Fransa’da ARDL analizi ile savunma harcamaları ve işsizlik arasındaki etkileşimi araştırdığı çalışma sonucunda hem savunma hem de savunma dışı harcamaların işsizliği etkilediği tespit edilmiştir. Ancak işsizliğe savunma harcamalarının olumsuz etkisinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Zhong vd. (2015), 1988-2012 dönemi yıllık verileri ile gerçekleştirdikleri çalışmada G7 ülkelerinde savunma harcamalarının işsizlik üzerinde etkili olup olmadığını panel nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda ABD, Kanada ve Japonya’da savunma harcamalarından işsizliğe doğru işleyen tek yönlü, işsizlik değişkeninden savunma harcamaları değişkenine doğru Fransa ve Almanya’da tek yönlü, İtalya ve İngiltere’de çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur. Ancak çalışma genel olarak değerlendirildiğinde G7 ülkelerinde savunma harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişkiye yönelik tutarlı kanıtlar olmadığı şeklindedir.

Navarro ve Cabello (2015), 1991-2012 dönem verileri ile 15 Avrupa Birliği ülkesinde gerçekleştirdikleri çalışmada işsizlik oranları ile savunma harcamaları arasında nedensel bir ilişki olup olmadığını Granger nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda yüksek personel harcama oranına sahip ülkelerde bu değişkenler arasında bir nedensellik gözlemlenirken, genel anlamda bu iki değişken arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir nedenselliğe yönelik çok az kanıt ulaşılabilmektedir.

Qiong ve Junhua (2015), 1991-2013 dönem verileriyle Çin’de gerçekleştirdikleri çalışmada ARDL analizi kullanarak işsizlik ile savunma harcamaları arasındaki etkileşimi incelemişlerdir. Kamu harcamalarının da modele dahil edildiği çalışma sonucunda savunma harcamalarının işsizlik üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu, savunma dışı harcamaların ise işsizliği azaltıcı yönde olduğu belirlenmiştir.

Aydemir vd. (2016), 1990-2014 dönem verileriyle G20 ülkelerinde askeri harcamalar ve işsizlik değişkenlerinin arasında etkileşim olup olmadığını panel veri analizi ile incelemişler ve askeri harcamaların işsizlik üzerindeki etkisinin gelişmiş ekonomilerde olumlu, az gelişmiş ekonomilerde olumsuz ve doğal kaynağı yüksek ülkelerde ise nötr etkilerinin olduğu belirtilmiştir.

Üçler (2017), Türkiye’de 1980-2014 dönemi yıllık verileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında savunma harcamaları değişkeni ile işsizlik değişkeni arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. DOLS yöntemi ve

Hatemi-J eşbütünleşme testi uygulanan çalışma sonucunda işsizlik üzerinde savunma harcamalarının negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Topal (2018), 1955-2016 dönem verileriyle Türkiye’de reel askeri harcamalar ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi zamanla değişen nedensellik testi ve yapısal kırılmalı eşbütünleşme testleri ile incelemiştir. Çalışma sonucunda uzun dönemde reel askeri harcamalar ve işsizlik değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Askeri Harcamalar ve Dış Borç Arasındaki İlişkiye Yönelik Literatür

Karagol (2005), Türkiye’de 1955-2000 dönem verileriyle Granger nedensellik analizi kullanılarak savunma harcamaları ile dış borçlar arasındaki etkileşimi incelemiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu için VECM model uygulamıştır ve analiz sonucunda savunma harcamalarından dış borca kısa ve uzun vadeli tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ahmed (2012), 1988-2007 dönemini kapsayan çalışmasında 25 ülkede askeri harcamaların, ekonomik büyümenin ve dış borcun birbirleriyle bir ilişki içerisinde olup olmadıklarını FMOLS, DOLS ve dinamik sabit etki olmak üzere üç panel yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda askeri harcamaların dış borç üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Shahbaz vd. (2013), Pakistan’da 1973-2009 dönem verileriyle askeri harcamaların dış borç üzerindeki etkisini inceledikleri çalışma sonucunda askeri harcamalar, dış borç, yatırım ile ekonomik büyümenin uzun dönemde bir etkileşim içerisinde olduğunu, askeri harcamalarda yaşanan artışın dış borç stoğunu arttırdığı, yatırımlardaki artışın dış borcu arttırdığı ve ekonomik büyümenin dış borç üzerinde ters yönlü bir etki oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

İpek ve Esener (2014), 1971-2017 dönem verileriyle Türkiye için gerçekleştirdikleri çalışmada ARDL analizi ile savunma harcamalarının dış borçlar üzerinde etkili olup olmadığını incelemişlerdir. Analiz sonucunda Türkiye’de savunma harcamalarının kısa ve uzun vadede dış borcu pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Azam ve Feng (2015), 1990-2011 dönem verileriyle 10 Asya ülkesinde askeri harcamalar ve dış borçlar arasındaki ilişkiyi hem sabit etkili hem de rassal etkili model kullanarak panel veri analizi gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda askeri harcamaların dış borç üzerindeki etkisinin pozitif olduğu, döviz rezervlerinin ve ekonomik büyümenin dış borç üzerindeki etkilerinin pozitif olduğu tespit edilmiştir.

Bariş (2018), 1980-2016 dönem verileriyle Türkiye’de dış borçlar ve savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto ve Dolado-Lütkepohl testleriyle incelemiştir. Analiz sonucunda Türkiye’de dış borçların nedeninin savunma harcamaları olduğu belirlenmiştir.

Karagöz (2018), 1994-2015 dönem aralığını kapsayan çalışmasında Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan ekonomileri için panel eşbütünleşme yöntemi ile savunma harcamaları ile dış borç arasındaki ilişki incelenmiş ve dört ülkede bu iki değişken arasında pozitif bir etkileşim olduğu belirlenmiştir.

Abbas ve Wizarat (2018), 1990-2015 dönem verileriyle Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Nepal ve Sri Lanka’da askeri harcamalar ile dış borç arasındaki ilişkiyi panel sabit etkili regresyon analiziyle incelemiştir. Analiz sonucunda askeri harcamaların dış borçlar ile pozitif yönlü, yurtiçi yatırım faaliyetleri ile negatif yönlü olduğu belirlenmiştir.

Karakurt vd. (2020), Türkiye’de 1975-2017 dönemi yıllık verilerini kullanarak ARDL sınır testi analizi ile savunma harcamaları ile dış borçlar ve silah ithalatı arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki incelenmiş ve analiz sonucunda elde edilen bulgular bu değişkenler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

YÖNTEM

Çalışma, Türkiye’de 1991-2019 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır. Bağımlı değişken olarak askeri harcamalar, bağımsız değişkenler olarak ise dış borç, enflasyon ve işsizlik verileri kullanılmıştır. Askeri harcamalar değişkenin verileri GSYİH oranlı (% of GDP) olarak data.worldbank.org; Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) veri tabanından elde edilmiştir. Dış borç verilerine GSMH (% of GNI) oranlı olarak, enflasyon verilerine yıllık yüzde değişim oranlı olarak ve işsizlik verilerine ise toplam işgücüne oranlı olarak data.worldbank.org veri tabanından ulaşılmıştır.

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Bağımlı değişkende meydana gelen değişikliklerin birden fazla değişken tarafından açıklandığı modeller çoklu doğrusal regresyon modelleri olarak tanımlanmaktadır (Gujarati, 2004). Değişkenler arasında doğrusal bir ilişki söz konusuysa çoklu doğrusal regresyon modeli, doğrusal olmayan bir ilişki söz konusu ise doğrusal olmayan çoklu regresyon modelinden söz edilebilmektedir. Çoklu doğrusal regresyon modeli denklemi aşağıda sunulduğu gibidir (Güriş vd., 2017:152).

$$Y_i = \beta_1 + \beta_2 x_{i2} + \beta_3 x_{i3} + \dots + \beta_k x_{ik} + \varepsilon_i \quad (1)$$

Denklemdede; Y=Bağımlı değişken; X=Bağımsız değişken; β =Parametre; ε =Hata Terim

Zaman serisi ile gerçekleştirilen analizlerde serilerin durağanlık koşulunu sağlaması, değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Brooks 2008: 318). Eğer zaman serileri durağan değil ise uzun dönemde deterministik seyir izleme eğilimleri olmadığından varyanslarında değişim gözlenebilmektedir. (Kitagawa, 2010:92-93).

Dickey ve Fuller (1979-1981) tarafından geliştirilen ADF birim kök testi, durağanlığın belirlenmesi amacıyla zaman serisi analizlerinde en fazla kullanılan birim kök testidir. ADF testinin denklemleri aşağıda sunulduğu gibidir (Lütkepohl ve Kratzig, 2004:54-55).

$$\Delta y_t = \theta_{y_{t-1}} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad \text{Sabitli ve Trendsiz} \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \mu + \theta_{y_{t-1}} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad \text{Sabitli ve Trendsiz} \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \mu + \theta_{y_{t-1}} + \beta t + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad \text{Sabitli ve Trendli} \quad (4)$$

Denklemdede; ε_t = Saf Hata Terimi; Δy_t =Durağanlık Analizindeki Değişkenin Birinci Farkı; p=Gecikme Uzunluğu; μ =Sabit Terim; t=Deterministik Trend; Δy_{t-i+1} = Bağımlı Değişkenin Gecikmeli Değerleri

Regresyon analizlerinde EKK (En Küçük Kareler) yöntemi yaygın olarak kullanılmaktadır. $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$ parametrelerinin çok değişkenli regresyon analizlerinde tahmin edilebilmesi için β vektöründeki tüm elemanlar için $\sum_{i=1}^n e_i^2$ fonksiyonu minimize edilmelidir (Stock ve Watson, 2008:740-741). Y bağımlı değişken vektörü ve X ise bağımsız değişkenlerin matrisi olarak gösterildiğinde ana kütlelin gösterimi $Y = X\beta + e$ şeklindedir. Devrik matris uygulanmış kalıntı vektörü ise $e'e = Y'Y - 2\beta X'Y + \beta'X'X\beta$ şeklinde gösterilir. $e'e$ 'nin β vektörüne göre türevi alınarak ve sifıra eşitlenerek parametrelerin tahmini gerçekleştirilir. β tahmin vektörü ve onu oluşturan parametre tahmin değerleri aşağıdaki denklemlerle gösterilebilir (Gujarati ve Porter, 2009:854-855).

$$\beta = \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \vdots \\ \beta_k \end{bmatrix} = (X'X)^{-1}X'Y \quad (5)$$

Regresyon analizinde normal dağılıma uyum gösteren hata terimleri söz konusu ise bağımlı değişkenlerin de normal rastlantısal değişkenler olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Normallik varsayımı analizi Kolmogorov-Smirnov testi, Ki-Kare uygunluk testi, Jarque-Bera testi ve Shapiro Wilk testi gibi yöntemlerle analiz edilmektedir. Bu makalede Jarque-Bera testi kullanılmıştır. Beklenen çarpıklığın (S) “0” ve beklenen basıklığın (K) “3” olması arzu edilen testin denklemleri aşağıda sunulduğu gibidir (Sarıkovanlık vd., 2019:49-50).

Beklenen Çarpıklık Değeri;

$$S = \frac{\mu_3}{\sigma_3} = \frac{\mu_3}{(\sigma^2)^{3/2}} = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x - \bar{x})^3}{\left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x - \bar{x})^2\right)^{3/2}} \quad (6)$$

Beklenen Basıklık Değeri;

$$K = \frac{\mu_4}{\sigma_4} = \frac{\mu_4}{(\sigma^2)^2} = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x - \bar{x})^4}{\left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x - \bar{x})^2\right)^2} \quad (7)$$

Denklemlerde; μ_3 =Üçüncü Merkezsel Moment; μ_4 = Dördüncü Merkezsel Moment; n= Serbestlik Derecesi; σ^2 = Varyans; \bar{x} = Örneklem Ortalaması

Beklenen çarpıklık değeri ve beklenen basıklık değeri ile hesaplanan Jarque-Bera test istatistiği denklemi aşağıda gösterilmektedir (Jarque-Bera 1980: 255-259).

$$JB = n \left(\frac{S^2}{6} + \frac{K - 3^2}{24} \right) \quad (8)$$

$$JB = n \left(\frac{\mu_3^2}{6\mu_2^2} + \frac{(\mu_4 - 3)^2}{24} \right) \quad (9)$$

Çoklu doğrusal bağlantı testi; bir değişkenin regresyondaki standart hataya ne derecede katkı sağladığını ölçen ve bağımsız değişkenler arasındaki etkileşimi belirleyen önemli bir yöntemdir. Eğer Varyans Artış Faktörü (VIF) değeri yüksek ise değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olduğu söylenebilmektedir (Sarıkovanlık vd., 2019:53-54). i bağımsız değişkeni için VIF denklemini aşağıdaki gibidir (Stine, 1995:54).

$$VIF = \frac{1}{1 - R_i^2} \quad (10)$$

R_i =Korelasyon Katsayısı

Yüksek dereceli otokorelasyon incelemelerinde kullanılan LM test aşağıda sunulan formülle hesaplanmaktadır. Yardımcı modelin belirlilik katsayısı R^2 değeridir ve test istatistiği p serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahiptir (Güriş vd., 2017:209-210).

$$LM = nR^2 \quad (11)$$

Tek bir dereceden ziyade p aralığında birden fazla derece için otokorelasyon varlığı araştırıldığında;

Orijinal model;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t2} + \dots + \beta_k X_{tk} + u_t \quad (12)$$

Yardımcı model;

$$\hat{u}_t = \beta_1 + \beta_2 X_{t2} + \dots + \beta_k X_{tk} + p_1 u_{t-1} + p_2 u_{t-2} + \dots + p_p u_{t-p} + v_t \quad (13)$$

White testi, değişen varyans sorununun bağımsız değişkenlerin kareleri, bağımsız değişkenler, hata terimlerinin karesi ve asıl modelden oluşturulan ve içerisinde bağımsız değişkenlerin bulunduğu diğer değişkenlerle olan ilişkilerinden meydana geldiği varsayımına dayanmaktadır (Sarıkovanlık vd. 2019:54). White testinde artıklar tespit edildikten sonra yardımcı regresyon modeli tahmin edilmeye çalışılmaktadır. White test denklemleri aşağıda sunulduğu gibidir (Güriş vd., 2017:240-241).

İncelenecek model;

$$Y_i = \beta_1 + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik} + \varepsilon_i \quad (14)$$

Yardımcı regresyon modeli;

$$e_i^2 = a_1 + a_2 X_{i2} + \dots + a_k X_{ik} + y_1 X_{i2}^2 + y_2 X_{i3}^2 + \dots + y_k X_{ik}^2 + \delta_1 X_{i2} X_{i3} + \delta_k X_{i2} X_{ik} + \theta_1 X_{i3} X_{i4} + \dots + v_t \quad (15)$$

VAR Model ve Granger Nedensellik Analizi

VAR model, C. Sims tarafından 1980 yılında geliştirilmiştir. Değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya koyan ekonometrik modellerdir. VAR modelin denklemleri aşağıda sunulduğu gibidir (Sevüktekin ve Çınar, 2017:496).

$$Y_{1t} = \delta_{1t} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{2t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (16)$$

$$Y_{2t} = \delta_{2t} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{2t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (17)$$

Clive W. Granger, 1969 yılında değişkenler arasında nedensel bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Granger nedensellik analizini geliştirmiştir. Y_1 ve Y_2 olmak üzere iki değişken olduğunu varsaydığımızda; Y_1 ’deki değişikliklerin Y_2 ’deki değişikliklere neden olup olmadığını belirleyen nedensellik test denklemleri aşağıda gösterildiği gibidir (Brooks, 2008:297-298).

$$y_{1t} = \alpha_{10} + \beta_{11}y_{1t-1} + \beta_{12}y_{2t-1} + \gamma_{11}y_{1t-2} + \gamma_{12}y_{2t-2} + \delta_{11}y_{1t-3} + \delta_{12}y_{2t-3} + u_{1t} \quad (18)$$

$$y_{2t} = \alpha_{20} + \beta_{21}y_{1t-1} + \beta_{22}y_{2t-1} + \gamma_{21}y_{1t-2} + \gamma_{22}y_{2t-2} + \delta_{21}y_{1t-3} + \delta_{22}y_{2t-3} + u_{2t} \quad (19)$$

BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Çalışmaya dahil edilen bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait temel tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de gösterilmektedir. Türkiye’de 1991-2019 dönemine ait analize ilişkin serilerin aritmetik ortalamaları, medyanları, standart sapmaları ve diğer istatistiksel bilgileri ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır.

Tablo 1: Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Değişkenler	Maksimum	Minimum	Ortalama	Medyan	Standart Sapma	Gözlem
AH*	4.140000	1.822000	2.928897	2.698000	0.831291	29
DB*	58.88000	34.51800	43.84490	43.21100	7.306905	29
ENF*	105.2150	6.251000	35.79824	15.17700	33.08399	29
ISZLK*	13.67000	6.500000	9.301379	8.870000	1.740517	29

*AH: Askeri Harcamalar, DB: Dış Borç, ENF: Enflasyon Oranı, ISZLK: İşsizlik Oranı

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Bu bölümde çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçlarına yer verilmiştir ve modelin istatistiksel açıdan anlamlı olabilmesi için gerekli varsayımlar ile ilgili bulgular sunulmuştur.

ADF test sonuçları

Serilerin durağanlığını belirlemek amacıyla gerçekleştirdiğimiz test sonucunda serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Logaritmaları alınan serilerimizden askeri harcamalar, dış borç ve işsizlik serilerinin birinci farkları alındığında durağan hale geldiği, enflasyon serimizin ise ikinci farkı alındığında durağan hale geldiği gözlemlenmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi logaritmaları ve farkları alınan tüm serilerimizin olasılık değeri 0,05’den küçüktür. Yani serilerimizde birim kök yoktur, serilerimiz durağandır.

Tablo 2: ADF birim kök testi

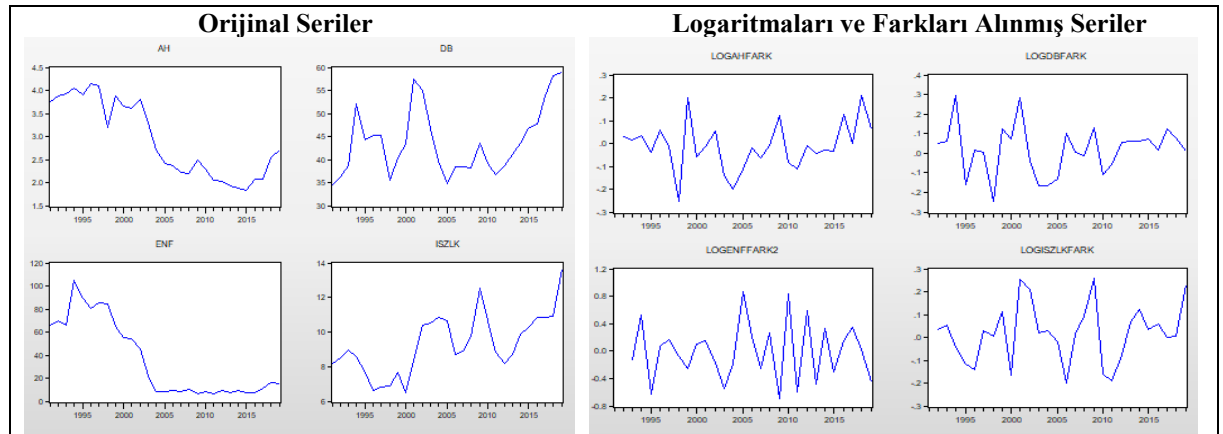
Seviye -ADF Testi				
Değişkenler	Sabitli		Sabitli ve trendli	
	Test istatistiği	Olasılık	Test istatistiği	Olasılık
AH*	-1.225638	0.6488	-1.450645	0.8224
DB*	-1.857149	0.3466	-1.996918	0.5777
ENF*	-3.179392	0.0340	-2.573982	0.2938
ISZLK*	-1.129053	0.6898	-2.230854	0.4554

I. Fark-ADF Testi				
Değişkenler	Sabitli		Sabitli ve trendli	
	Test istatistiği	Olasılık	Test istatistiği	Olasılık
AH*	-5.800907	0.0001	-5.838851	0.0003
DB*	-4.923678	0.0005	-4.855267	0.0031
ENF*	-2.071816	0.2568	-3.532472	0.0566
ISZLK*	-3.974907	0.0052	-4.002999	0.0210

II. Fark-ADF Testi				
Değişkenler	Sabitli		Sabitli ve trendli	
	Test istatistiği	Olasılık	Test istatistiği	Olasılık
ENF*	-6.929212	0.0000	-6.826103	0.0000

*AH: Askeri Harcamalar, DB: Dış Borç, ENF: Enflasyon Oranı, ISZLK: İşsizlik Oranı

Tablo 3’de çalışmaya dahil olan askeri harcamalar, dış borç, enflasyon ve işsizlik serilerinin yalın haliyle grafiksel gösterimi ve logaritmaları ile farkları alınmış haliyle grafiksel gösterimi yer almaktadır.

Tablo 3. Durağan ve durağan olmayan serilerin grafiksel gösterimi

Otokorelasyon testi sonuçları

Regresyon analizlerinin önemli varsayımlarından biri hata terimleri arasında otokorelasyon olmamasıdır. Eğer birbirini takip eden hatalar finansal zaman serilerinde söz konusu ise bu durum çoğunlukla pozitif otokorelasyon, diğer bir ifadeyle serisel korelasyon olduğunu göstermektedir (Gujarati 2004; Sarıkovanlık vd., 2019:50). Çalışmada LM test ile otokorelasyon problemi olup olmadığı araştırılmıştır. Tablo 4’de gecikme uzunluğuna 1 ile 7 arasında bakılan modelde LM olasılık değeri 0,05’den büyük olduğu için gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizinde seriler arasında otokorelasyon sorunu olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 4: LM test (Breusch-Godfrey Serial Correlation)

Gecikme sayısı	LM test istatistiği	LM test olasılığı
1	0.600660	0.4466
2	0.346585	0.7111
3	0.761428	0.5289
4	0.552197	0.6998
5	1.618669	0.2057
6	1.340990	0.2931
7	1.082499	0.4184

Tablo 5’de Correlogram-Q İstatistiği test sonuçları yer almaktadır. Bu tabloya göre ilk sütun otokorelasyonun varlığını, ikinci sütun ise kısmi otokorelasyonun varlığını göstermektedir. Tüm gecikme değerleri için olasılık değeri 0,05’den büyüktür. Seriler arasında otokorelasyon ya da serisel korelasyon bulunmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 5: Correlogram-Q istatistiği test sonuçları

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	-0.155	-0.155	0.7192	0.396
		2	-0.036	-0.061	0.7596	0.684
		3	0.234	0.225	2.5451	0.467
		4	-0.034	0.038	2.5834	0.630
		5	-0.389	-0.406	7.9629	0.158
		6	0.120	-0.063	8.5016	0.204
		7	0.052	0.114	8.6079	0.282
		8	-0.097	0.137	8.9918	0.343
		9	0.018	-0.044	9.0052	0.437
		10	0.160	-0.064	10.184	0.425
		11	-0.054	0.005	10.328	0.501
		12	-0.117	-0.068	11.039	0.526

Değişen varyans-White testi sonuçları

Çalışmada kurulan modelde değişkenler arasında değişen varyans problemi olup olmadığını tespit etmek amacıyla White test gerçekleştirilmiştir. White testin olasılık değeri 0,05'den büyük olduğu için değişkenler arasında değişen varyans problemi olmadığını söyleyebiliriz.

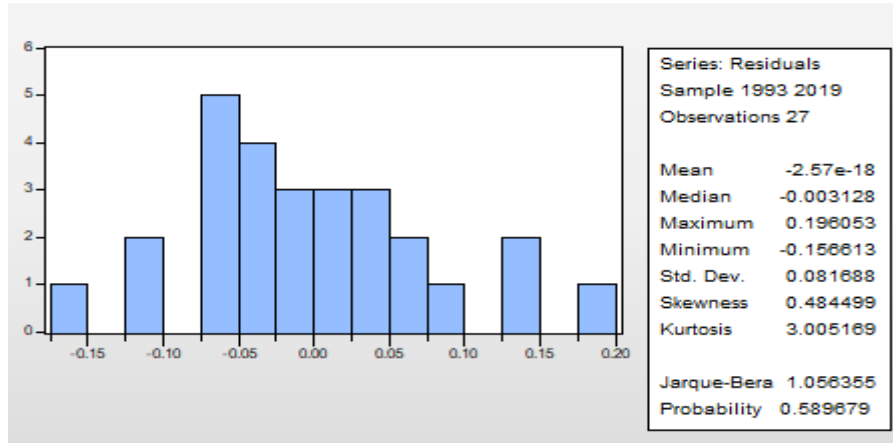
Tablo 6. White testi sonuçları

White			
F İstatistiği	1.221456	Olasılık F (9,17)	0.3446
Gözlem *R- Kare	10.60310	Olasılık Ki-Kare (9)	0.3039
Ölçekli Açıklanan SS	7.714045	Olasılık Ki-Kare (9)	0.5632

Normal dağılım-Jarque Bera testi sonuçları

Çalışmada Jarque-Bera testi, hata terimlerinin normal dağılım içerisinde olup olmadıklarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Şekil 1'de görüldüğü gibi gerçekleştirilen test sonucunda test istatistik değeri 1.056355 ve test olasılık değeri ise 0.589679 olarak bulunmuştur. Olasılık değeri 0,05'den büyüktür ve %5 anlamlılık düzeyinde artıkların normal dağılıma sahip olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 1: Jarque-Bera testi sonuçları

Çoklu doğrusal bağlantı test sonuçları

Çalışmanın Çoklu Doğrusal Bağlantı testi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır. Test sonucunda Merkezli VIF değerleri 1 ile 5 arasında yer aldığı için seriler arasında çoklu doğrusal bağlantı bulunmamaktadır.

Tablo 7: Çoklu doğrusal bağlantı testi sonuçları

Değişken	Varyans Katsayısı	Merkezi Olan VIF	Merkezi Olmayan VIF
DB*	0.020336	1.137735	1.161124
ISZLK*	0.020487	1.199339	1.221935
ENF*	0.001801	1.145944	1.146102
C	0.000288	NA	1.031306

***DB: Dış Borç, ISZLK: İşsizlik, ENF: Enflasyon**

Çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçları

Çoklu Doğrusal Regresyon analizinden elde edilen sonuçlar Tablo 8’de sunulmaktadır. Analizin yorumuna geçmeden önce regresyon denklemi için belirli varsayımların test edildiği ve tahmini etkileyecek herhangi bir olumsuz sonuca rastlanmadığını belirtmek gerekmektedir. Son olarak sıfır ortalama varsayımını da incelediğimizde artıklarımızın ortalaması olan $-2.57E-18$ değeri -0.002569960705 değerine karşılık gelmektedir. Elde ettiğimiz bu değer ile artıklarımızın sıfıra eşit olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 8’de modelin F-istatistiği $0.006549 < 0,05$ olduğu için model tümüyle anlamlıdır. Düzeltilmiş R^2 değerinin 0.329476 olarak çıkması bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimleri %33 oranında açıklayabildiğini göstermektedir. Dış borç değişkeninin olasılık değeri $0.0025 < 0.05$ olduğu dış borç değişkeninin askeri harcamalar değişkeni ile istatistiki açıdan pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle dış borç değişkeninde yaşanan bir birimlik artış askeri harcamalar değişkenini 0.484446 birim arttırmaktadır. Enflasyon değişkeninin askeri harcamalar değişkeni üzerinde negatif yönlü bir etkisi söz konusu iken bu etki istatistiki olarak anlamlı değildir. İşsizlik değişkeninin askeri harcamalar üzerindeki etkisi pozitif yönlü ancak istatistiki olarak anlamlı değildir.

Tablo 8: Regresyon analizinin tahmin sonuçları

Askeri Harcamalar				
EKK Yöntemi				
Dönem:1991-2019				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık
Dış Borç	0.484446	0.142603	3.397169	0.0025
Enflasyon Oranı	-0.025093	0.042440	-0.591259	0.5601
İşsizlik Oranı	0.122166	0.143132	0.853515	0.4022
c	-0.024049	0.016974	-1.416816	0.1699
R- Kare	0.406844	Ortalama Bağımlı Değişken		-0.013097
Düzeltilmiş R- Kare	0.329476	Standart Sapma Bağımlı Değişken		0.106065
Regresyonun Standart Hatası	0.086852	AIC Bilgi Kriteri		-1.913266
Toplam Kalıntıların Karesi	0.173496	SCI Bilgi Kriteri		-1.721290
Log Olabilirlik	29.82909	HQ Bilgi Kriteri		-1.856182
F- İstatistik	5.258554	DW İstatistiği		2.297811
Olasılık (F-İstatistik)	0.006549			

VAR Model ve Granger Nedensellik Analizi

Bu bölümde bağımlı değişkenimiz olan askeri harcamalar ile bağımsız değişkenlerimiz olan dış borç, enflasyon ve işsizlik arasındaki uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkiyi belirlemek amacıyla VAR model ve Granger Nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9’da görüldüğü gibi kurulan VAR modelin uygun gecikme uzunluğu; AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri ve FPE’ye “1” olarak belirlenmiştir.

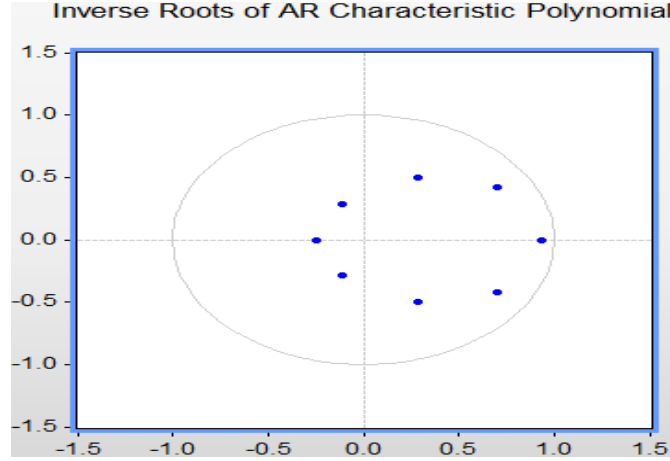
Tablo 9: Gecikme uzunluğu kriteri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	21.51551	NA	2.89e-06	-1.401240	-1.206220	-1.347150
1	87.74308	105.9641*	5.32e-08*	-5.419446*	-4.444346*	-5.148995*
2	96.71502	11.48409	1.05e-07	-4.857202	-3.102021	-4.370389
3	114.7330	17.29725	1.22e-07	-5.018639	-2.483377	-4.315465
4	135.5007	13.29135	1.75e-07	-5.400058	-2.084716	-4.480523

Şekil 2’de çember içerisinde yer alan tüm noktalar çalışmada yer alan değişkenlerin köklerini göstermektedir. Bu noktalar çemberin içerisinde yer aldığı için kurulan VAR modelin istikrarlı ve durağan bir yapıda olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 2: AR birim kökler

Tablo 10’da yer alan değişkenler için 1987 yılında Engle ve Granger’ın geliştirdiği eşbütünlüşme analizi uygulanmıştır. İkili eşbütünlüşme şeklinde gerçekleştirilen analiz sonucunda tau istatistik ve z istatistik olasılık değerleri 0.05’den büyük olduğu için modelde eşbütünlüşme sorunu olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 10: Engle Granger Eşbütünlüşme Analizi

Bağımlı Değişken	tau istatistiği	tau istatistiği olasılığı	z istatistiği	z istatistiği olasılığı
Askeri Harcamalar	-1.218975	0.8545	-2.058299	0.9296
Dış Borç	-2.079767	0.4972	-8.498511	0.3995
Askeri Harcamalar	-1.765477	0.6506	-6.098960	0.6075
İşsizlik	-2.000077	0.5367	-9.933488	0.2975
Askeri Harcamalar	-3.320038	0.2043	-17.66533	0.1287
Enflasyon	-3.013203	0.3146	-14.10427	0.2895

Tablo 11’de oluşturulan VAR modelin LM test sonuçları bulunmaktadır ve olasılık değerleri 0,05’den büyüktür. Modelde otokorelasyon problemi olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 11: LM Test (VAR Residual Serial Correlation)

Gecikme	LRE istatistiği	Df	Olasılık	Rao F-istatistiği	Df	Olasılık
1	15.90370	16	0.4597	1.006981	(16, 34.2)	0.4728
2	12.20830	16	0.7295	0.737257	(16, 34.2)	0.7384
3	9.086185	16	0.9098	0.527474	(16, 34.2)	0.9134
4	21.04226	16	0.1769	1.424567	(16, 34.2)	0.1879
5	13.14496	16	0.6621	0.803353	(16, 34.2)	0.6725
6	10.11275	16	0.8607	0.594706	(16, 34.2)	0.8659
7	9.343315	16	0.8986	0.544157	(16, 34.2)	0.9025

Tablo 12’de oluşturulan VAR modelde değişen varyans sorunu olup olmadığı araştırılmıştır. Olasılık değeri $0,3083 > 0,05$ olduğu için modelde varyans problemi olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 12: VAR residual heteroskedasticity test

Ki-Kare	df	Olasılık
168.4373	160	0.3083

Tablo 13’de yer alan Wald test analiz sonuçları, %5 anlamlılık seviyesinde sadece enflasyon değişkeninin dışsal olduğunu ($0,0006 < 0,05$), diğer değişkenlerin dışsal olmadığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle enflasyon oranı değişkeninin askeri harcamalar değişkeni üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 13. Wald test sonuçları

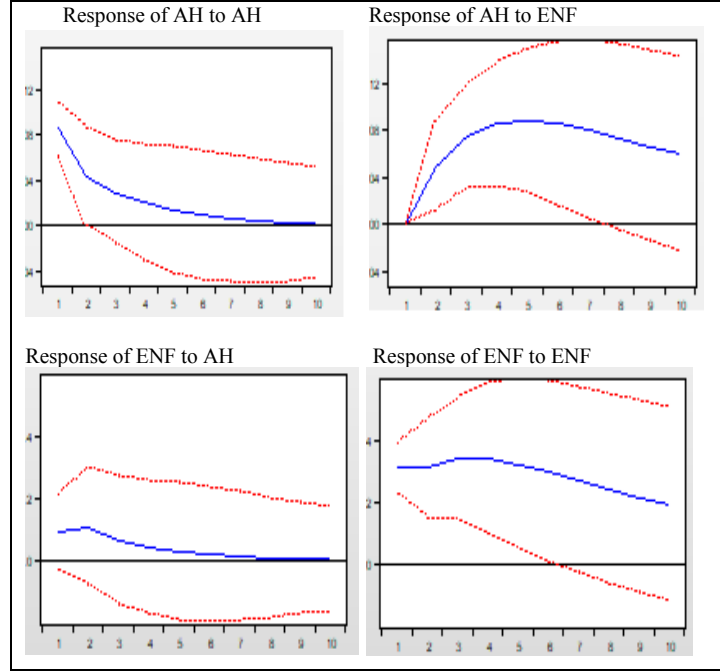
Bağımlı Değişken: Askeri Harcamalar			
Bağımsız Değişkenler	Ki- Kare	Df *	Olasılık
DB*	1.030129	2	0.5975
ENF*	14.85606	2	0.0006
ISZLK*	2.904014	2	0.2341
Tümü	17.58199	6	0.0074

*df: Gecikme Uzunluğu, DB: Dış Borç, ENF: Enflasyon; ISZLK: İşsizlik

Şekil 3’deki etki-tepki analiz sonuçlarına göre; askeri harcamalar değişkeninde yaşanan bir şok sonucu değişkenin kendisi onuncu döneme kadar negatif yönlü büyümektedir. Askeri harcamalar değişkeninde meydana gelebilecek şok karşısında ikinci dönemde enflasyon oranı değişkeni

0.049344’lük bir artış göstermektedir. Beşinci dönem sonuna kadar devam eden bu artış altıncı dönemden itibaren negatif yönlü büyüme göstermektedir.

Şekil 3: Etki-Tepki Analiz Grafikleri

Tablo 14’de VAR Varyans ayrıştırma analizinde askeri harcamalar ve enflasyon oranına ait 10 dönemlik analizler yer almaktadır. Askeri harcamaların analiz sonuçlarını incelediğimizde; askeri harcamalardaki hata varyansının %17,71’i kendisi tarafından açıklanmakta, %82,29’u enflasyon oranı değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Enflasyon oranı varyans analiz sonuçlarını incelediğimizde ise; onuncu dönem sonunda enflasyon oranı değişkenindeki hata varyansının %96,70’i kendisi tarafından açıklanırken, %3,30’unu askeri harcamalar değişkeni açıklamaktadır.

Tablo 14. Varyans ayrıştırma sonuçları

Askeri Harcamalar			
Period	S.E.	AH	ENF
1	0.085641	100.00000	0.000000
2	0.108064	79.14996	20.85004
3	0.135160	55.40004	44.59996
4	0.161472	40.42424	59.57576
5	0.184603	31.48698	68.51302
6	0.203806	26.04435	73.95565
7	0.219226	22.59392	77.40608
8	0.231356	20.32212	79.67788
9	0.240768	18.77972	81.22028
10	0.247999	17.70735	82.29265
Enflasyon			
Period	S.E.	AH	ENF
1	0.327058	8.457268	91.54273
2	0.467571	9.814197	90.18580
3	0.584164	7.462612	92.53739
4	0.678821	5.943732	94.05627
5	0.753650	4.980554	95.01945
6	0.812083	4.352545	95.64746
7	0.857221	3.932642	96.06736
8	0.891812	3.644967	96.35503
9	0.918160	3.443914	96.55609
10	0.938135	3.301181	96.69882

Tablo 15’de İkili Granger nedensellik analizi değişkenlerin birbirleriyle kısa dönemli bir ilişki içerisinde olup olmadıklarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda enflasyon oranı değişkeninden askeri harcamalar değişkenine doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 15: İkili Granger nedensellik analizi sonuçları

İkili Granger Nedensellik Testi			Gözlem	F-İstatistik	Olasılık
DB *	Granger nedeni değildir	AH*	28	0.01326	0.9093
AH*	Granger nedeni değildir	DB*		0.38956	0.5382
ENF*	Granger nedeni değildir	AH*	28	17.2864	0.0003
AH*	Granger nedeni değildir	ENF*		0.39456	0.5356
ISZLK*	Granger nedeni değildir	AH*	28	1.19010	0.2857
AH*	Granger nedeni değildir	ISZLK*		1.76153	0.1964

*AH: Askeri Harcamalar, DB: Dış Borç, ENF: enflasyon Oranı, ISZLK: İşsizlik

SONUÇ

Bu çalışmada 1991-2019 dönemi yıllık verileri kullanılarak askeri harcamalar ile dış borç, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki Çoklu Doğrusal Regresyon analizi, VAR yöntem ve Granger nedensellik analizi ile incelenmiştir. Çoklu Doğrusal Regresyon analizinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; Türkiye’de askeri harcamalar ve dış borç arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dış borç değişkeninde yaşanan bir birimlik artış askeri harcamalar değişkenini 0,484446 birim arttırmaktadır. Askeri harcamalar ve dış borç arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen bulgular Ahmed (2012); Shahbaz vd. (2013); İpek ve Esener (2014); Azam ve Feng (2015); Karagöz (2018); Abbas ve Wizarat (2018); Karakurt vd. (2020) gibi çoğu çalışma ile paralellik göstermektedir. VAR yöntem ve Granger nedensellik analizinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise; uzun dönemde enflasyon oranı değişkeninin askeri harcamalar değişkeni üzerinde anlamlı ve etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasında kısa dönemli ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla İkili Granger nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda enflasyon oranı değişkeninden askeri harcamalar değişkenine doğru işleyen bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Askeri harcamalar ve enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik literatürde tam bir fikir birliği söz konusu değildir. Elde edilen bulgular ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Türkiye’de askeri harcamalar ve enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik literatür oldukça sınırlıdır. Askeri harcamalar ve enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik bulgularımız Starr vd. (1984); Günana (2004) ve Asiloğulları (2020) ile benzerlik göstermektedir. Askeri harcamalar ve işsizlik arasındaki ilişkiye yönelik literatür incelendiğinde birbirinden farklı sonuçlarla karşılaşmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalar çok az sayıda olmasına karşın bulgular da farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu çalışmada askeri harcamalar ve

işsizlik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgumuz ise Topal (2018) ile paralellik göstermektedir.

Askeri harcamalar, ülke güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilmesi açısından büyük önem taşıyan zorunlu bir kamu harcamasıdır. Kamu bütçesinden karşılanmaya çalışılan bu harcama kelemi kamu gelirleri ile karşılanamadığı takdirde bütçe açığı ortaya çıkacaktır. Yeterli döviz stokunun bulunmadığı koşullarda yüksek teknoloji ile ithal ara malı kullanılmasını gerektiren askeri harcamalar dış borçlanmayı zorunlu bir hale getirebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ithalata bağımlı ülke ekonomilerinde askeri harcamalar dış borçlanmayı arttırdığı için dışa bağımlılığın azaltılmaya çalışılması gerekmektedir. Ayrıca sınırlı bir kaynağa sahip olan devlet bütçesinden askeri harcamalara ayrılan paylar ne kadar azalırsa eğitim, sağlık, ulaşım, enerji vb. gibi alanlara yapılan yatırımlarla refah düzeyi arttırılabilir.

Belirli bir dönem aralığını kapsayan bu çalışma bazı kısıtlara sahiptir ve yapılacak çalışmalar için de fırsatlar sunmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde askeri harcamaların etkileşim içerisinde olduğu diğer makroekonomik göstergelerle incelenmesi, farklı ülkelerin ya da farklı yöntemlerin karşılaştırmalı analizlerinin yapılmasının araştırmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

YAZAR BEYANI

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Abbas, S. ve Wizarat, S. (2018). *Military Expenditure and External Debt in South Asia: A Panel Data Analysis*, Peace Economics, Peace Science and Public Policy, 24(3), s.1-7.
- Ahmed, A.D. (2012). *Debt Burden, Military Spending and Growth in Sub-Saharan Africa: A Dynamic Panel Data Analysis*, Defence and Peace Economics, 23:5, 485-506, DOI: 10.180/10242694.2011.627163.
- Aiyedogbon, J.O. ve Ohwofasa, B. O. (2014). *Impact of Military Expenditure on Inflation in Nigeria 1980-2012*, Review of Arts and Humanities, Vol.3, No.2, s. 01-17.
- Asiloğulları, M. (2020). *Türkiye’de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi (1960-2017)*, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt 19/1, Sayı 37, ISSN (Basılı):1303-6831, ISSN (Online): 2148-1776, s.125-157.
- Aydemir, A.F., Özdemir, D., Kabadayı, B. ve Emsen, Ö.S. (2016). *G20 Ülkelerinde İşsizlik ve Askeri Harcamalar Arasındaki İlişkiler*, 7th International Conference of Eurasian Economies, 29-31 August, Kopasvar-Hungary, s. 437-444.

- Azam, M. ve Feng, Y. (2015). *Does Military Expenditure Increase External Debt? Evidence from Asia*, Defence and Peace Economics, pp.1-18, DOI: 10.180/10242694.2015.1072371.
- Bariş, S. (2018). *Are Defence Expenditures The Reasons of Foreign Debts in Turkey?* Theoretical and Applied Economics, Volume XXV(2018), Spring, No.2(615), s. 205-220.
- Benoit, E. (1978). *Growth and Defense in Developing Countries*, *Economic Development and Cultural Change*, The University of Chicago Press Journals, Vol.26, No.2, s.271-280.
- Bölükbaş, M. (2018). *Kamu Büyüklüğü İşsizliğin ve Genç İşsizliğin Nedeni midir? Türkiye Örneği*, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, s. 1-17.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*, Second Edition, Cambridge University Press, ISBN 0 521 79018 2 (hardback), ISBN 0 521 79367 X (paperback).
- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). *Co-integration and error correction: Representation estimation and testing*. *Econometrica*, 55, s. 251-276.
- Gujarati D. N. (2004). *Basic Econometrics*. Student Solutions Manual for use with Basic Econometrics, McGraw-Hill, Fourth Edition, ISBN:0072427922, NewYork.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics*, The McGraw-Hill Companies , Inc., Fifth Edition, ISBN 978-0-07-337577-9, MHID 0-07-337577-2, NewYork.
- Günana, T. (2004). *The Relationship Between Defense Spending and Inflation: An Emprical Analysis for Turkey*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Department of Management Bilkent University.
- Güriş, S., Akay, E. ve Güriş, B. (2017). *EViews İle Temel Ekonometri*, Üçüncü Basım, ISBN 978-975-353-480-2, DER Yayınları, İstanbul.
- Hung-Pin, L., Wong, T. L. ve Yang, C. L. (2016). *Further Causality Evidence on Arms Race, Inflation and Economic Growth*, *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, Issue 2/2016, Vol.50, s. 123-137.
- İpek, E. (2014). *Savunma Harcamalarının Seçilmiş Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, s.113-126.
- İpek, E. ve Esener, S.Ç. (2014). *Borçlanmayı Savunmak: Dış Borcun Bir Belirleyicisi Olarak Savunma Harcamaları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(3), s.69-74.
- Jarque, C. M. ve Bera, A. K. (1980). *Efficient Tests for Normality, Homoscedasticity and Serial Independence of Regression Residuals*, North-Holland Publishing Company, *Economics Letters* 6(1980), 255-259.
- Karagol, E. (2005). *Defence Expenditures and External Debt in Turkey*, Defence and Peace Economics, 16:2, 117-125, DOI: 10.180/10242690500070045.
- Karagöz, K. (2018). *Impact of Defence Expenditures on External Debt: An Econometric Analysis for Turkey and Turkic Republics*, Theoretical and Applied Economics, Volume XXV(2018), No.1(614), Spring, s.183-192.

- Karakurt, B., Şentürk, S.H. ve Şahingöz, B. (2020). *Türkiye’de Savunma Harcamaları, Silah İthalatı ve Dış Borçlar Arasındaki İlişkinin Analizi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı*, International Journal of Public Finance, Vol.5, No.2, pp.273-294, E-ISSN:2548-0499, DOI:10.30927/1jpf.824125.
- Keyifli, N. ve Akdede, S.H. (2020). *Politik Kutuplaşma ve Devletin Ekonomik Boyutu*, Sosyoekonomi, Vol.28(44), s.319-335.
- Kinsella, D. (1990). *Defence Spending and Economic Performance in The United States: A Causal Analysis*, Defence Economics, 1:4, pp. 295-309, DOI: 10.180/10430719008404669.
- Kitagawa, G. (2010). *Introduction to Time Series Modeling*, CRC Press, Taylor&Francis Group, ISBN:978-1-58488-921-2, USA.
- Lütkepohl, H. ve Kratzig, M. (2004). *Applied Time Series Econometrics*, Cambridge University Press, ISBN-13: 978-0-511-21739-5 eBook, ISBN-10: 0-511-21739-0 eBook, NewYork.
- Malizard, J. (2014). *Defense Spending and Unemployment in France*, Defence and Peace Economics, 25:6, s.635-642, DOI: 10.1080/10242694.2013.857450.
- Navarro, M.S. ve Cabello, M.V. (2015). *The Causal Relationship Between Military Spending and Unemployment in The EU15*, Social Science Research Network, <http://ssrn.com/abstract=255013>.
- Qiong, L. ve Junhua, H. (2015). *Military Expenditure and Unemployment in China*, Procedia Economics and Finance, 30(2015), 498504.
- Sarı, R. (2003). *Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişimi ve Türkiye’de Ulusal Gelir ile İlişkisi*, İktisat, İşletme ve Finans, 18(209), s.25-38.
- Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H. ve Kantar, L. (2019). *Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları*, Birinci Baskı, ISBN 978-975-02-5331-7, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, 5. Baskı, ISBN 978-605-4485-22-2, DORA Basım Yayın, Bursa.
- Shahbaz, M., Shabbir, M.S. ve Butt, M.S. (2016). *Does Military Spending Explode External Debt in Pakistan?* Defence and Peace Economics, pp.1-24, DOI: 10.180/10242694.2012.724878.
- Sims, C. A. (1980). *Macroeconomics and Reality*: Econometrica, Vol:48, No:1, s. 1-48.
- Starr, H., Hoole, F.W. ve Freeman, J.R. (1984). *The Relationship Between Defense Spending and Inflation*, Journal of Conflict Resolution, Vol.28, No.1, s.103-122.
- Stine, R. A. (1995). *Graphical Interpretation of Variance Inflation Factors*, The American Statistician, Vol.49, No.1 (Feb., 1995), pp. 53-56, Published by: American Statistical Association, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2684812>. Erişim Tarihi:08.04.2020.
- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (2008). *Introduction to Econometrics*, Pearson Addison Wesley, ISBN 0-321442539.

- Tang, J.H., Lai, C.C. ve Lin, E.S. (2009). *Military Expenditure and Unemployment Rates: Granger Causality Tests Using Global Panel Data*, Defence and Peace Economics, 20:4, pp. 253-267. DOI: 10.1080/10242690903105257.
- Topal, M.H. (2018). *Türkiye’de Askeri Harcama ve İşsizlik İlişkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalar Altında Eşbütünleşme Analizi ve Zamanla Değişen Nedensellik*, International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 28-30, June 2018, s. 139-158.
- Üçler, G. (2017). *Türkiye’de Savunma Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkisi: 1980-2014 Dönemi İçin Ekonometrik Bir Analiz*, Journal of Yaşar University, 12/46, s.161-170.
- Xu, Y., Su, C.W. ve Tao, R. (2018). *Is Defense Spending Inflationary? Time-frequency Evidence from China*, Defence and Peace Economics, DOI: 10.180/10242694.2018.1457197, s. 1-15.
- Zhong, M., Chang, T., Tang, D.P. ve Wolde-Rufael, Y. (2015). *The Causal Nexus Between Military Spending and Unemployment in The G7: A Bootstrop Panel Causality Test*, Defence and Peace Economics, DOI: 10.1080/10242694.2014.994835, s.1-14

İHRACATÇI FİRMALARIN YOĞUNLAŞMA ETKİSİ İLE SANAYİ ÜRETİM ORANI VE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU DEĞİŞİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: 2012-2019 YILLARI ARASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Metin ÇANCI¹, Aykut ALABAYIR², Erol MUZIR³

Öz

İhracatçı firmaların dünya ticaretinden elde ettikleri pay ve bu payın zaman içerisinde gösterdiği seyir, ihracat hacminin sürekli olarak artırılmasının amaçlandığı ülke ekonomileri açısından kritik önem arz etmektedir. Bu çalışma, Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin "İlk 1000 Firma Araştırması" yıllık raporlarına göre ilk bin içerisinde yer alan çelik ve otomotiv endüstrisi firmaları arasından seçilen ve her biri 10 adet anonim şirketten oluşan iki ayrı örnekleme ait mali verileri üzerinde odaklanarak, ilgili sektörlerde faaliyet gösteren ihracatçı firmaların 2012-2019 yılları arasında dünya ticaretinde sahip oldukları ihracat paylarını tespit ve mukayese etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kuru değişimlerinin global ihracatta sahip olunan pay üzerindeki muhtemel etkileri sektör bazında sorgulanmaktadır. Satış geliri ve yurtdışı satış geliri oranı değişkenlerinin kontrol değişkenleri olarak alındığı doğrusal panel veri modellerinin sonuçları ışığında; kontrol değişkenlerinin, beklendiği üzere, her iki sektörde de dünya ihracatındaki pay değişkeni üzerinde aynı yönde bir etki meydana getirdikleri tespit edilmiştir. Ancak bu etkinin otomotiv sektörü için daha belirgin olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Firma Bazlı Ticaret, Pazar Payı Artışı, Sanayi Üretim Oranı, Reel Efektif Döviz Kuru

JEL Kodları: B27, F14, F23

THE CONNECTION OF EXPORTING FIRMS' INTENSIVE MARGIN WITH CHANGES IN INDUSTRIAL PRODUCTION RATE & REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE: A CASE FROM TURKEY BETWEEN 2012-2019

Abstract

The share that exporting firms get from the world trade and how it is changing in time are significant to country economies planning on continuously increasing export volume. This paper is intended to evaluate and compare the shares in global export of the corporations operating in the steel and automotive industries in Turkey for the time period between 2012 and 2019. For this purpose, we studied with two separate samples, one of which includes 10 corporations selected from the steel industry firms and the other is composed of 10 automotive industry firms. All the sampled firms are listed in the report of First 1000 Exporting Firms released by the Committee of Turkish Exporters. Moreover, potential effects of the industrial production rate and the real effective exchange rate on firms' global export shares are challenged in terms of industry type. The findings of our panel data regression models in which total sales and the rate of foreign sales to total sales are employed as the control variables reveal positive association for these two control variables with export share, as the theory suggests. This association proves to be relatively remarkable for the automotive industry firms.

Keywords: Export, Firm-Based Trade, Market Share Increase, Industrial Production Rate, Real Effective Exchange Rate

JEL Codes: B27, F14, F23

¹ Prof. Dr., Yalova Üniversitesi İİBF, metin.canci@yalova.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2152-0975>

² Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, aykut.alabayir@yalova.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4342-7560>

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, erol.muzir@medeniyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8882-8886>

GİRİŞ

Gelişmekte olan bir ekonomiye sahip Türkiye açısından, ihracat hacminin devamlı artırılması ve bu vesileyle global ekonomide sahip olunan payın sürdürülebilir şekilde yükseltilmesi hedefi söz konusudur. Bu sebeple, dış ticaret odaklı planlar ve politikalar oluşturulmaktadır. İhracat hacminin sürekli artırılmasına imkân sağlayacak işlevsel stratejilerin ve düzenlemelerin oluşturulması gerekliliği ışığında, dış ticaret konusunun Türkiye ekonomisi için çok önemli bir yer teşkil ettiği aşikârdır. Bu noktada, ihracatçı konumundaki firmaların dış ticarete yapacakları katkı ve gösterecekleri olumlu performans, ekonomik büyümeyi destekleyici bir etki meydana getirmektedir. İhracatçı firmaların dünya ticaretinden elde ettikleri payı sürekli artırabilmeleri refah düzeyindeki yükseliş üzerinde belirgin bir ivme etkisi yaratabilir. Bu bağlamda uygun bir dış ticaret politikasının oluşturulması adına gerçekleştirilen tüm faaliyetler ve atılan adımların ardı sıra orta ve uzun vadeli üretim stratejileri ve politikalarının oluşturulması ve hedeflenen amaca yönelik olarak uygulanmaları da gereklidir.

Bu noktada, sınaî politikası ile görece fiyatların yapısının değiştirilmesinin birbirini etkileme gücünden dolayı, bir devletin sınaî politikası, dış ticaret politikasının öteki yüzüdür denebilir ya da tam tersi de söylenebilir. Bu bağlamda dış ticaret politikalarının iz düşümü olan sınaî politikası sonuçları meydana gelir (Tezel, 1995, s.26-32).

Genel ifadeyle, bir ekonomide üretim süreci, üretimi gerçekleştiren birimlerin nihai ürünün farklı parçalarını ürettikleri aşamalardan oluşur. Bu nedenle bir üretim süreci, birbirine bağlantılı ve birbirinden ayrılmaz aşamalar ağıdır. Bu da ekonomideki tüm iktisadi faaliyetleri etkileme gücüne sahip olmak demektir. Böyle bir mevcudiyette, nihai ürünün talebindeki azalış, o malın üretiminde kullanılan ara malların üretim miktarlarını ve üretici firmalarını önemli derecede etkileyecektir. Öte yandan, nihai malın talebindeki artış ve iç talebin fazlası olan mal ve hizmetler için dış satım olanaklarının giderek artması halinde, üretim süreci de bir ivme kazanacaktır. Bu durum, artan üretim sayesinde ekonomik büyüme sağlanırken, dış ticaret açısından oluşturulan pazar payı artışı sayesinde de üretimin desteklenmesi ve büyümenin devam etmesi anlamına gelmektedir (Mete, 2011, s.104).

Dış ticaret stratejilerinin oluşturulmasında bir başka önemli nokta ise, döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki etkilerinin saptanmaya çalışılması ve söz konusu tespitler doğrultusunda en uygun döviz kuru politikasının oluşturulabilmesidir. Döviz kurlarında meydana gelen artış ve azalışların ticaret üzerindeki etkilerini tespit etmek, gelişmekte olan ülkelerin döviz kuru politikası belirleme sürecinde kritik öneme haizdir.

Karşılıklı olarak birbiriyle bağlı ve dışta meydana gelen gelişmelere karşı oldukça duyarlı olan ulusal piyasalar, günümüz ekonomik yapısının temel taşları durumundadır. Döviz kurlarında gözlemlenen oynaklık artışı ilgili ülkelerin uluslararası ticarete sahip oldukları rekabet güçlerini etkilemekle birlikte, faiz oranı, kredi imkânları, yatırım durumları ve istihdam gibi birbiri ile ilişkili birçok parametre odağında da önemli etkiler meydana getirmektedir (Sarioğlu, 2013, s.77).

Çalışmamızın amacı, Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin "İlk 1000 Firma Araştırması" yıllık raporlarına göre ihracat hacmi açısından ilk 1000 içerisinde yer alan çelik ve otomotiv endüstrisi firmaları arasından seçilen ve her biri 10 anonim şirketten oluşan iki ayrı örnekleme ait mali veriler kullanılarak, sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kuru değişkenleri ile söz konusu firmaların dünya ticaretinde sahip oldukları paylar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağlantı olup olmadığının panel veri analizi yardımıyla test edilmesidir. 2012-2019 zaman aralığı esas alınarak dünya ticaret payının tahmin edilmesi amacıyla oluşturulan doğrusal modellerde, toplam satış geliri (ciro) ve yurtdışı satışların toplam satış gelirlerine oranı (uluslararasılaşma oranı) kontrol (açıklayıcı) değişkenler olarak kullanılmıştır. Model tahmin hatalarına dayalı ikili testlerde ise sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kurunda yaşanan aşağı veya yukarı yönlü değişimlerin, firmaların dünya ticaretinde sahip oldukları paylarda belirgin bir farklılığa neden olup olmadıkları sorgulanmıştır.

TEORİK ÇERÇEVE

Uluslararası ticaret teorileri arasında son çeyrek asırda kendilerine yer bulmaya başlayan ve günümüzdeki ticareti açıklama noktasında başarı ve gerçekçilik sağlayan teoriler Yeni Yeni Ticaret Teorileri (New New Trade Theories) olarak adlandırılmaktadır.

Yeni Yeni Ticaret Teorileri'nin mikroekonomik yaklaşımlarının firma bazında oluşturulması ve dış ticaretin de aynı perspektifte ele alınması, incelenecek makroekonomik değişkenlere açıklama getirilmesinde sıkça firma ve sektörlerden bahsedilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, Yeni Yeni Ticaret Teorileri'nin melez teoriler olarak adlandırılmaları da mümkündür. Örneğin, ülke büyümesi gibi makroekonomik bir değişken, firma bazında üretilen ürünlerdeki gerçekleştirilen farklılaşmaya ve edinilen uzmanlığa dayandırılarak uluslararası ticaret ile ilişkilendirilebilmektedir (Bakkalcı, 2013, s.70). Melitz (2003), Firma Bazlı Ticaret Modelleri olarak da isimlendirilen bu yaklaşımın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Söz konusu modeller ülke ekonomileri, sektörler ve firmalar arasındaki farklılıklara dayanmaktadır (Melitz, 2008). Bahsi geçen bu yeni modeller, genel anlamda firmaların çok sayıda ürün üretmelerini ve üretilmiş ürünleri yeni pazarlarda satmalarını incelemektedir. (Argın, 2015, s.670-671).

Firma Bazlı Ticaret Modelleri kapsamında açıklaması yapılan kavramlardan biri, yoğunlaşma etkisidir. Firmanın gerek üretim düzeyi gerekse de piyasadaki satışlarının hacim olarak artması durumu, yoğunlaşma etkisi “intensive margin” olarak ifade edilmektedir. Dış pazarlarda satış hacmi artışı gerçekleşirken, buna bağlı olarak da piyasa payı artışı meydana gelir. Üretimin artması neticesinde firmaların büyümeye devam ettikleri, bu yapıya uyum sağlayamayan firmaların ise üretimlerini sonlandırdıkları gözlenmektedir (Argın, 2015, s.671). Bu sürecin bir gereği olarak firmalar, dış ticaret pazarlarında tutunma sağlayarak satışlarını ve dolayısıyla satış hacimlerini artırır ve artırmaya devam ederler. Piyasadan elde edilen payda meydana gelen artış neticesinde firmalar dünya ticaretinde daha çok söz sahibi olma konusunda ilerleme gösterebilmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Uluslararası ticaret literatüründe, hem sanayi üretim endeksinin hem de reel efektif döviz kurunun uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini aynı araştırma çerçevesinde inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple, literatür incelememizde, sanayi üretim endeksinin dış ticaret ile karşılıklı etkileşimini araştıran çalışmalar ile reel efektif döviz kurunun dış ticaret ile ilişkisini araştıran çalışmalar ayrı ayrı ele alınmışlardır. Diğer yandan, sanayi üretim endeksi ile dış ticaret ilişkisini inceleyen çalışma sayısının oldukça az olması nedeniyle, sanayi üretim endeksi kavramının genel bir perspektifle ifade edilmesine olanak sağlayan ekonomik büyüme kavramı ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalara da inceleme kapsamında yer verilmiştir.

Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran dünya genelindeki çalışmalara bakıldığında; incelenen ülkeler ve araştırılan zaman aralığı birbirinden farklılık göstermektedir. Elde edilen bulgular açısından da bariz farklılıklar göze çarpmaktadır. İthalatta, ihracatta ve dolayısıyla üretimde meydana gelecek bir artışın ekonomik büyümeyi artıracakını saptayan Heller ve Porter (1978), ilgili çalışmada, 41 ülkenin verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri regresyon analizi sonuçlarına dayanarak kişi başına üretimdeki büyümeyi ulusal ürünlerin ihracatındaki büyüme oranı ile ilişkilendirmiş ve dış ticaretteki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Frankel ve Romer (1996) tüm dünya ülkelerini kapsayan 1985 yılı odaklı çalışmalarında, ülkelerin dış ticaretiyle ilgili coğrafi bileşenlerin gelir yani ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini regresyon analiziyle araştırmış ve coğrafi açıklık bileşeni ile gelir arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. İthalat ve ihracatın GSYİH içindeki paylarında meydana gelen %1’lik bir artışın kişi başına milli geliri %2 veya daha çok artırdığını, ticaretin gelir üzerinde niceliksel olarak büyük, önemli ve güçlü pozitif bir etkiye sahip olduğunu saptamışlardır. Awokuse (2007) üç geçiş ekonomisinde (Bulgaristan, Çekya, Polonya) ihracat ve ithalat genişlemesinin büyüme üzerindeki

etkisini Granger nedensellik testiyle sınamış ve elde ettiği bulgular ışığında dış ticaretin ekonomik büyümeyi canlandırdığını ifade etmiştir.

Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını saptayan bu çalışmalardan farklı olarak, Onodugo vd. (2013) yoğunlukla ham petrole bağlı Nijerya ekonomisinde, petrol dışında gerçekleşen ihracatın ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki spesifik etkisini regresyon analiziyle sınamış ve petrol dışında gerçekleşen ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki nedensel etkisinin çok zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Nguyen (2017), doğrudan yabancı yatırım ve ihracat değişkenlerinin Vietnam'ın ekonomik büyümesi üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkisini ARDL sınır testiyle incelemiş olup, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde ciddi ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu, ihracatın ise ekonomik büyümeyi ters yönde etkilediğini dile getirmiştir. Kısa vadede istatistiksel olarak anlamlı etkiler tespit edilememiştir. Wen vd. (2019) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada, tavuk ürünleri ihracatının ekonomik büyümeye katkısı ve nedensellik ilişkisini araştırmak için Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Brezilya özelindeki verilere regresyon analizi uygulanmış, tavuk ürünleri ihracatı ile Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Brezilya'daki ekonomik büyüme istatistikleri arasında önemli bir uzun vadeli denge ilişkisi olmadığına vurgu yapılmıştır. Tavuk ürünleri ihracatı büyüme oranının ise Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik büyüme oranını önemli ölçüde desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan, Kibria ve Hossain (2020) ihracat hacminin Bangladeş'in ekonomik büyümesine olan etkisini Granger nedensellik testi yardımıyla incelemişlerdir. İhracat ve ticaret hadlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik etkisi tespit edilirken, ekonomik büyümenin ihracat ve ticarete doğru önemli bir etkisi saptanmamıştır.

Dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen Türkiye özelindeki çalışmalara bakıldığında, teorik çerçeve olarak genelde İhracata Dayalı Büyüme, İthalata Dayalı Büyüme ve Büyüme Çekişli İhracat hipotezlerine dayanmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların çoğu, bu hipotezlerin mantaliterini araştırmak üzerine inşa edilmiştir. Araştırma yöntemi olarak nedensellik testlerini kullanan Yiğidim ve Köse (1997), Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırmış ve Türkiye'de ekonomik büyümeyi en fazla etkileyen değişkenin ithalat olduğunu görmüşlerdir. Kızıldere (2020), Türkiye'de uluslararası ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı Granger nedensellik testi yardımıyla incelemiş ve ekonomik büyümeden ithalata, ihracattan ithalata ve ekonomik büyümeden ihracata doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Adıgüzel (2020) ise çalışmasında, Türkiye'de ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı Hacker - Hatemi Nedensellik Testi, Hatemi - Roca Asimetrik Nedensellik Testi, Frekans Alanı Nedensellik Testi ve Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Testi ile araştırmış, çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptamıştır.

Dış ticaret temelli dışa açıklık değişkenini ($[\text{İhracat} + \text{İthalat}] * 100 / \text{GSMH}$) ele alan çalışmaların birinde Yapraklı (2007), Türkiye’de ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi yardımıyla incelemiştir. Ekonomik büyümenin ticari açıklıktan uzun dönemde pozitif yönde, finansal açıklıktan ise negatif olarak etkilendiği, diğer yandan finansal ve ticari açıklık ile ekonomik büyüme kapsamında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2008’de yaşanan ekonomik krizin öncesi ve sonrasını mukayeseli olarak ele alan çalışmalarında Akcan ve Metin (2018), Türkiye’de ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat verileri arasındaki nedensellik ilişkilerini Granger nedensellik testini kullanarak incelemiş ve 2008 krizinden önce ihracat ve ithalatın ekonomik büyümenin nedeni olduğunu, kriz sonrası dönemde ise ithalat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin ortadan kalktığını görmüşlerdir. Korkmaz ve Aydın’ın (2015) Türkiye için dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini Granger nedensellik testini kullanarak araştırdıkları çalışmada, ihracat ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş, buna karşın ithalat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmalarında ekonomik büyüme oranı olarak sanayi üretim endeksini kullanan Bilgin ve Şahbaz (2009), Türkiye’de ihracat ile sanayi üretim oranı arasındaki ilişkileri, eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik testi ve dönüştürülmüş Wald testi yardımıyla incelemişlerdir. Bulgular ışığında, ihracattan sanayi üretim oranına doğru tek yönlü anlamlı bir nedensellik saptamış ve İhracata Dayalı Büyüme ve Büyüme Çekişli İhracat hipotezlerini geçerli kılan sonuçlara ulaşılmıştır. Mete (2011), Türkiye’de dış ticaret hacmi ile sanayi üretim indeksi arasındaki ilişkiyi regresyon analiziyle incelemiş, dış ticaret hacmi ile sanayi üretim indeksi ilişkisinin pozitif yönlü olduğunu saptamıştır. Bu bulgu, İhracata Dayalı Büyüme hipotezini geçerli kılan bir sonuç olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmasında ARDL Sınır Testini kullanan Yenisu (2019), Türkiye’de ekonomik büyüme ile ihracat ve ithalat arasındaki kısa ve uzun dönem bağlantıları sorgulamış, uzun dönemde ekonomik büyümenin hem ihracattan hem de ithalattan etkilenir durumda olduğunu, ancak ithalatın büyümeyi, ihracata kıyasla, daha fazla etkilediği saptamıştır. Türkiye’de bölgesel olarak ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme ile ilişkisini Marmara Bölgesi kapsamında inceleyen Selamcı ve Çetin (2020) ise, Marmara Bölgesi özelinde ithalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasında önemli ilişkilerin varlığını tespit etmişlerdir.

Görülebileceği üzere; dünyada ve Türkiye’de nedensellik testi, eşbütünleşme analizi ve diğer ekonometrik teknikler kullanılarak gerçekleştirilen ilgili çalışmaların ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme

değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkileri ve karşılıklı etkileşimlere ilişkin olarak sundukları bulgular farklılık arz etmekte olup, bazı durumlarda teoriyle veya birbirleriyle çeliştikleri anlaşılmaktadır.

Dış ticaret ve döviz kuru ilişkisini araştıran çalışmalara ve ulaşılan sonuçlara bakıldığında; Diaz ve Alejandro (1980) Arjantin için dış ticaret üzerindeki döviz kuru etkisini eşbütünleşme analizi ile incelemiş ve parametreler arasında anlamlı bir ilişki saptamışlardır. Döviz kuru ile ticaret hacmi arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Asteriou vd. (2016) konu ile ilgili çalışmalarında, döviz kuru oynaklığının dış ticaret hacmi üzerindeki etkisini Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye için araştırmış ve bu amaçla GARCH modeli, ARDL sınır testi ve Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Türkiye haricindeki ülkeler için, uzun dönemde döviz kuru dalgalanması ile dış ticaret hacmi arasında anlamlı bir bağlantı bulunamamış, Türkiye’de ise oynaklığın varsayılan etkisinin oldukça küçük olduğu saptanmıştır.

Feenstra ve Kendall (1991), Marquez ve Schindler (2007) ve Dada (2020) döviz kuru oynaklığı ile dış ticaret arasında genel olarak negatif bir ilişkinin varlığına işaret etmişlerdir. Feenstra ve Kendall (1991) döviz kurundaki oynaklığın ihracatçı firmaların fiyatlandırma kararlarını nasıl etkilediğini ARCH-M modeli ile belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında şu tespitlere yer vermişlerdir: Japonya’da döviz kuru oynaklığı ihracat fiyatları üzerinde önemsiz bir etki yaratmaktadır. Dolar cinsinden fiyatlandırma yapan firmalar fiyatlarını arttıracaktır. Oynaklığa yanıt olarak, Yen cinsinden fiyat veren firmalar fiyatlarını düşürecektir. Birleşik Krallık ve Almanya için risk primi yoktur, ihracatçıların döviz kuru değişimine karşılık olarak fiyatları düşürmek için kendi para birimlerinde fiyatlandırması mevcuttur. Bu iki ülke için döviz kuru değişimlerinin ihracat fiyatları üzerinde ters yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır. Benzer bir diğer çalışmada ise Marquez ve Schindler (2007) Çin için döviz kurlarındaki değişikliklerin ihracat ve ithalata etkilerini araştırmış, Çin’in resmi parasının %10'luk bir değer kazanmasının, toplam Çin ihracatının payını yaklaşık %1 oranında düşürdüğü, Çin ithalatının tepkisinin ise belirsiz ve öngörülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dada (2020) ise, döviz kuru oynaklığının doğasında bulunan asimetric yapının Sahra altı Afrika ülkelerindeki ticaret üzerindeki etkisini GARCH modeli ile araştırmış, döviz kuru oynaklığının hem negatif hem de pozitif yönlü hareketlerinin dış ticaret üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu saptamıştır.

Anlaşılabileceği üzere, konu ile ilgili uluslararası çalışmalarda döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret verileri arasında belirgin bir etki tepki durumu tespit edilmiş, ancak bu durumun ele alınan ülkeler özelinde değişebildiği görülmüştür.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalara örnek olarak, Özbay (1999) ile Tarı ve Yıldırım (2009) ihracat hacminin reel döviz kuru belirsizliğinden olumsuz etkilenmekte olduğunu tespit etmişlerdir. Özbay (1999) çalışmasında, Türkiye’de döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerindeki olası etkilerini GARCH modeli

yardımyla incelemiş, ihracatın reel döviz kuru belirsizliğinden olumsuz etkilendiğini, fakat ithalat ile reel döviz kuru belirsizliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını belirlemiştir. Tarı ve Yıldırım (2009) ise Türkiye’de döviz kuru belirsizliği ve ihracat hacmi arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme analizi ile sınımlardır. Döviz kuru belirsizliğinin uzun dönemde ihracat hacmini negatif etkilediği, kısa dönemde ise etkinin anlamsız hale geldiği saptanmıştır.

Gül ve Ekinci (2006) konu ile ilgili çalışmalarında, Türkiye’de reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki etkileri eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi ile araştırmış olup, reel döviz kurundan ihracata ve ithalata doğru önemli bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Buna karşın, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü ve önemli bir nedensellik ilişkisi olduğunu saptamıştır. Değer ve Demir (2015) ise, Türkiye’nin dış ticaret hacmi ile reel efektif döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi yardımyla incelemiş, reel efektif döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi saptamış, fakat dış ticaret hacminden reel efektif döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir. Şahin ve Durmuş (2019) Türkiye’nin ihracatı ve ithalatı ile reel efektif döviz kuru arasındaki bağlantıyı incelemiş, değişkenler arasında uzun dönemde anlamlı hale gelen nedensellik ilişkileri saptamışlardır. Nedensellik testi neticesinde; reel efektif döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuş, ihracattan reel efektif döviz kuruna doğru ise yine tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Sarıoğlu (2013), Türkiye’de reel döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerindeki etkilerini ARDL Sınır Testi ile araştırmış ve çalışmada incelenen dört sektörün ihracatı üzerinde döviz kuru belirsizliğinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Özçelik ve Uslu (2020)’nin çalışmalarında ise, Türkiye’de ihracat ve ithalat ile reel döviz kuru arasındaki bağlantı Johansen eşbütünleşme analizi, etki tepki analizi, varyans ayrıştırması analizi ve Granger nedensellik testi ile araştırılmış, ithalatın reel döviz kuru ile zayıf, ihracat ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi, yapılan bu çalışmaların birbiriyle uyumlu olmayan sonuçlar ortaya koydukları söylenebilir.

Araştırma yöntemi olarak ARDL Sınır Testi metodunu kullanan Barak ve Naimoğlu (2018), çalışmanın bulgularında; kısa dönemde ve uzun dönemde dış ticaret ile reel döviz kuru arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş, dış ticaret ile ticari açıklık göstergesi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir bağlantı saptanmıştır. Ayrıca, ticari açıklıktan dış ticarete doğru tek yönlü nedensellik etkisinin mevcut olduğu, reel döviz kurundan dış ticarete doğru ise benzer bir nedensellik ilişkisinin saptanamadığı belirtilmiştir. Sarıtaş ve Okşak (2020), Türkiye’nin dış ticaretinin döviz kuru üzerine etkisini ARDL Sınır Testi ile incelemiş, ihracattaki artışın döviz kurunda da artışa neden olduğu ve

olumlu etkilediği, ithalatın ise döviz kuru ekseninde negatif ve anlamlı bir etki oluşturduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır.

Sünbül (2021) Konvansiyonel Döviz Kuru Teorisi üzerinden ilerlediği çalışmada, Türkiye’de dış ticaret hacmi ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi ARDL Sınır Testi ve ARDL Uzun Dönem İlişki Testi ile araştırmış ve değişkenler arasında uzun vadeli bir eşbütünleşme ilişkisi bulmuştur. Bağımlı değişken olarak alınan döviz kuru ile bağımsız değişkenler arasında yer alan ithalat arasında uzun vadeli negatif, ihracat ile pozitif ve anlamlı olmayan bir ilişki saptamıştır.

Dış ticaret verileri ve döviz kuru arasındaki ilişkileri Türkiye özelinde ele alan bu ve benzeri çalışmaların tümünde, dış ticaret verileri ile döviz kuru değişimleri arasında çoğu zaman anlamlı bulunan nedensellik ya da etki tepki ilişkileri tespit edilmiştir.

Literatürde dış ticaret, ekonomik büyüme ve döviz kuru değişkenleri arasındaki muhtemel ilişkileri entegre bir biçimde ele alan ve sorgulayan çok az sayıda çalışma mevcuttur. Bu istisnai çalışmalardan birinde Erkekoğlu ve Gül (2020), Türkiye özelinde dış ticaret ile ekonomik büyüme ve döviz kuru arasındaki ilişkileri birlikte incelemiştir. Türkiye’de reel GSYİH, toplam ihracat, toplam ithalat ve reel döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkileri VAR modeline dayalı Granger nedensellik testi, Johansen eşbütünleşme analizi ve JJ-Eşbütünleşme testi kullanılarak sınıdığı bu çalışmada, reel GSYİH, toplam ihracat, toplam ithalat ve reel döviz kuru arasında uzun dönemli nedensellik ilişkilerine rastlanmamıştır. Ancak, kısa dönemde ihracattan ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptamıştır.

AMPİRİK ÇALIŞMA VE ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde, sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kurundaki düşüş ve yükseliş trendlerinin ihracatçı firmaların yoğunlaşma etkisi ile muhtemel bağlantısını ortaya çıkarmaya yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz ampirik bir araştırmanın metodolojik detaylarına ve elde edilen bulgulara değinilecektir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Ampirik araştırmamızın birincil amacı; Türkiye İhracatçılar Meclisi’nin “İlk 1000 Firma Araştırması” yıllık raporlarına göre 2012-2019 dönemi için ihracatçı konumundaki ilk 1000 Türk firması arasında gösterilen çelik ve otomotiv endüstrisi firmaları arasından seçtiğimiz her biri 10 anonim şirketten müteşekkil iki ayrı örnekleme ait mali nitelikteki verileri kullanarak, sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kuru değişimleri ile söz konusu firmaların dünya ticaret payları arasında var olduğu öngörülen ilişkileri sorgulamaktır. Örneklerde kapsanan anonim şirketler bahsi geçen sıralamada ilk 150 içerisinde yer almaktadır.

Çalışma kapsamında oluşturulan veri seti açıklanacak olursa; 2012-2019 yılları arasını kapsayan veriler bakımından, dünya ticaret hacmi yıllık verileri Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) veri tabanından elde edilmiş olup, örnekleme yer alan şirketlerin ihracat rakamları Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM)'nin "İlk 1000 Firma Araştırması" raporlarından derlenmiştir. Türkiye'deki ihracatçı firmaların ilgili yıla ait ihracat rakamları ile dünya ticaret hacmi rakamları arasında gerekli matematiksel oranlama yapılarak her bir firmanın dünya ticaret hacminden aldığı pay (DTP), yıllık olarak hesaplanmıştır.

Firmalara ait satış geliri tutarları (yıllık ciro), Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM)'nin "İlk 1000 Firma Araştırması" raporlarından derlenmiştir. Firma ciro miktarları, normal dağılıma uygun hale getirilmeleri amacıyla, doğal logaritmik dönüşüme tabi tutulmuşlardır. Böylelikle, asıl model değişkeni (LNCIRO) elde edilmiştir.

Firmaların uluslararasılaşma oranları (ULO), Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM)'nin "İlk 1000 Firma Araştırması" raporlarından derlenerek, yurtdışı satışların toplam satışlara oranlanması suretiyle hesaplanmıştır. Analizlerde kullanılan veri setinde her bir sektör ve değişken için 80 adet gözlem değerine ulaşılmıştır.

Modellerimizde kullanılan Türkiye'ye ait sanayi üretim oranı verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin ve reel efektif döviz kuru verileri ise T.C. Merkez Bankası'nın veri tabanlarından elde edilmiştir. Verilere aylık bazda ulaşım sağlanırken, 12 aylık hareketli ortalama yöntemi kullanılarak yıllık veri setleri üretilmiştir.

Gerçekleştirilen çalışmada öncelikle, firmaların yıllık satış gelirleri (LNCIRO) ve yurtdışı satış geliri oranlarının (ULO) açıklayıcı değişkenler olarak kullanıldığı doğrusal sabit etki, rassal etki ve kukla değişkenli en küçük kareler (LSDV) modelleri oluşturulmuştur. Panel veri modellerinin genel en küçük kareler regresyon modeli (OLS) ile mukayesesi neticesinde en başarılı model tespiti yapılmıştır. Bir sonraki aşamada ise en iyi model önerilerine ait tahmin hataları üzerinde, sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kurunda gözlenen yükseliş ve düşüş trendleri ışığında, ortalama mukayesesine olanak sağlayan t-testleri uygulanmıştır.

Yoğunlaşma etkisi ile muhtemel bağlantılarını incelediğimiz sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenleri için bugüne kadar sadece makro bazda araştırmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu değişkenlerin sektör ve firma bazlı etkileri üzerine çalışmalar ise oldukça az sayıdadır. Bu bağlamda, çalışmamızın daha spesifik bulguları ve sonuçları itibarıyla literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Söz konusu makroekonomik değişkenlerin firmaların küresel ihracat payları üzerinde

meydana getirdiği etkilerin Türkiye özelinde incelenmesi suretiyle ihracatçı firmalara, düzenleyici / denetleyici otoritelere ve genel ekonomik işleyişe katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Hipotezler

Ekonomik büyüme oranında meydana gelen artışların dış ticaret üzerinde genişletici etkilerinin var olduğunu ileri süren çalışmalar, ekonomik büyümenin ihracatı yönlendirdiği ve canlandırdığını savunmaktadırlar (Heller ve Porter, 1977; Kunst ve Marin, 1989; Henriques ve Sadorsky, 1996; Frankel ve Romer, 1996; Shan ve Tian, 1998; Panas ve Vamvoukas, 2002; Awokuse, 2007; Wen vd., 2019). Buna karşın, büyüme ve ihracat arasında herhangi bir etkinin bulunmadığına işaret eden bazı çalışmalar da mevcuttur (Onodugo vd., 2013; Nguyen, 2017; Kibria ve Hossain, 2020).

Türkiye üzerine yapılan çalışmaların bazılarında, ekonomik büyüme ile ihracat arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına hükmedilmiştir. (Yapraklı, 2007; Bilgin ve Şahbaz, 2009; Mete, 2011; Akcan ve Metin, 2018; Yenisu, 2019; Kızıldere, 2020; Selamcı ve Çetin, 2020; Adıgüzel, 2020). Diğer yandan, söz konusu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını desteklemeyen farklı çalışmalardan da bahsetmemiz mümkündür (Yiğidim ve Köse, 1997; Özmen ve Furtun, 1998; Korkmaz ve Aydın, 2015; Erkekoğlu ve Gül, 2020).

Ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki ilişkiye değinen bu araştırmaların sonuçlarına istinaden, çalışmamızda, sanayi üretim oranı değişimleri ile firmaların dünya ihracat payları arasındaki ilişki incelenecektir. Türkiye özelinde çoğunlukla makro bazda gerçekleştirilmiş bu çalışmalardan farklı olarak, firma bazlı bir yaklaşım izlenecektir. *Sanayi üretim oranında gözlenen yukarı yönlü değişimlerin ihracatçı şirketlerin dünya ticaretinden elde ettikleri paylarda olumlu bir etki meydana getirdiği yönündeki iddiamız, test edilecek ilk hipotezimiz durumundadır (Hipotez 1).*

Artan döviz kuru değişkenliğinin dış ticareti olumsuz etkilediğini ileri süren çalışmaların yanı sıra, söz konusu etkinin olumlu olabildiğini iddia eden farklı çalışmalar da literatürde kendisine yer bulmuştur. Genel olarak kabul edilen düşünce, artan döviz kuru değişkenliğinin ticaret hacimlerinde daralmaya sebep olduğu yönündedir (Soto-Urbina vd., 1995). Ancak bu etkinin yönü hususunda ulaşılmış bir görüş birliği söz konusu değildir. Konu ile ilgili ampirik çalışmaların çoğunluğunda döviz kuru dalgalanmalarında yaşanan artışların dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşırlarken (Clark, 1973; Kenen ve Rodrik, 1986; Koray ve Lastrapes, 1989; Feenstra ve Kendall, 1991; Dellas ve Zilberfarb, 1993; Arize, 1997; Yuan ve Awokase, 2003; Kihangire, 2004; Marquez ve Schindler, 2007; Hall vd., 2010; Chit ve Judge, 2011; Dada, 2020), bazılarında ise pozitif etki bulgusuna ulaşılmıştır (McKenzie ve Brooks, 1997; Sukar ve Hassan, 2001), döviz kuru değişkenliği ile dış ticaret arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin var olmadığı

veya varolduğu tespit edilen ilişkinin zayıf kaldığı bulgusuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Gotur, 1985; Asseery ve Peel, 1991; Serenis ve Tsounis, 2013; Asteriou vd., 2016).

Türkiye özelinde bugüne kadar yapılan bazı çalışmalarda ise, döviz kuru dalgalanmalarında görülen artışın dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Özbay, 1999; Tarı ve Yıldırım, 2009; Barak ve Naimoğlu, 2018; Alev, 2020). Öte yandan, döviz kuru dalgalanmaları ile dış ticaret arasında pozitif bir etkileşimin var olduğuna işaret eden farklı çalışmalar olduğu gibi (Sarıtış ve Okşak, 2020; Sünbül, 2021), herhangi bir etkinin saptanmadığı veya tespit edilen etkinin çok zayıf bulunduğu istisnai çalışmalar da söz konusudur (Gül ve Ekinci, 2006; Sarıoğlu, 2013; Özçelik ve Uslu, 2020).

Döviz kuru dalgalanmaları ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi konu alan bu araştırmalara istinaden, çalışmamızda, reel efektif döviz kuru değişimleri ile ihracat yapan firmaların dünya ticaret payları arasındaki ilişki firma bazında irdelenecektir. Bu bağlamda, *Reel Efektif Döviz Kuru ile ihracatçı şirketlerin dünya ticaretinden elde ettikleri paylar arasında ters yönlü bir ilişkinin var olduğuna dair öngörü, testi gerçekleştirilecek ikinci hipotezimizdir (Hipotez 2).*

Model Değişkenleri

İhracatçı firmaların dünya ticaretinden elde ettikleri ihracat payı (DTP) oluşturulacak regresyon modellerinde bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. 2012-2019 yılları arasını kapsayan dünya ticaret hacmi yıllık verileri ile örnekleme yer alan şirketlerin ihracat rakamları arasında gerekli matematiksel oranlama yapılarak her bir firmanın dünya ticaret hacminden aldığı pay hesaplanmıştır.

Faaliyet gösterilen sektör, firmanın uluslararasılaşma oranı (ULO) ve faaliyet hacmi (CİRO) kontrol değişkenleri olarak ele alınmıştır. Sektör tipi değişkeninin kontrol değişkeni olarak alınmasında, söz konusu bu değişkenin dış ticaret payı açısından önemine vurgu yapan çalışmaların bulguları yönlendirici olmuştur (Styles, 1998; Hart ve Tzokas, 1999; Ling-yee ve Ogunmokon, 2001; Morgan vd., 2004).

Bijmolt ve Zwart (1994), Cavusgil ve Zou (1994) ve Brouthers ve Nakos (2005), bir firmanın uluslararasılaşma düzeyinin ölçümünde ihracat yoğunluğu oranının kullanımını önermektedirler. İhracat yoğunluğu bir firmanın ihracat satışlarının toplam satışlarına oranı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya istinaden, firmaların uluslararasılaşma oranları yurtdışı satışların toplam satışlara oranlanması suretiyle hesaplanmıştır. Uluslararasılaşma oranının dünya ihracat payını etkileme durumu incelenecektir.

Firmaların ekonomik boyutunu yansıtan faaliyet hacmi değişkeni için firmaların yıllık ciro (satış geliri) tutarları esas alınmıştır. Bu tercihte, ciro değişkeninin ihracat payı açısından taşıdığı öneme işaret

eden önceki çalışmaların (White vd., 1998; Baldauf vd., 2000; Brouthers ve Xu, 2002; Lages ve Lages, 2004) sonuçları belirleyici olmuştur.

Modellerimizde, sanayi üretim oranı (endeksi) ve reel efektif döviz kuru (endeksi) değişkenleri faktör (araştırma) değişkenleri olarak kullanılmıştır. Sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kurunda meydana gelen değişimlerin artış yönünde olması halinde 1, düşüş yönü olması halinde 2 nominal değerini alan iki ayrı kukla değişken (DUM.SUO ve DUM.RKUR) oluşturulmuştur. Bu kukla değişkenlerin model data terimlerine ilişkin ikili mukayesesinde faktör olarak kullanılmaları sağlanmıştır. Ortalama karşılaştırmaya yönelik t-testleri yapılarak, artış ve azalış trendlerinin dış ticaret payında önemli bir fark oluşturup oluşturmadıkları sınanmıştır.

Ekonometrik Model

Faaliyet hacmi ve uluslararasılaşma oranı kontrol değişkenlerinin açıklayıcı değişken olarak yer aldığı ve dış ticaret payı üzerindeki etkilerinin doğrusal bazda modellendiği regresyon fonksiyonunun genel formu aşağıda verilmiştir. Modelde; DTP dış ticaret payı değişkenini temsil ederken, LNCIRO ve ULO sırasıyla satış geliri ve yurtdışı satış oranını ifade etmektedir. β_0 model sabiti iken, diğer β değerleri değişken katsayılarını yansıtmaktadır.

$$DTP = \beta_0 + \beta_1 LNCIRO + \beta_2 ULO + \varepsilon \quad (1)$$

OLS modeli ile Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler panel regresyon modellerinin yanı sıra firmaya özgü sabit farklılıkların ortaya konacağı LSDV modelleri de analizlerimizde kullanılacaktır. LSDV modeline ilişkin fonksiyon Denklem 2'de yer almaktadır. Denklemde; α_i firmaya özgü sabit farkını temsil ederken, F_i ilgili firmanın kukla değişkenine karşılık gelmektedir.

$$DTP = \beta_0 + \beta_1 LNCIRO + \beta_2 ULO + \sum \alpha_i F_i + \varepsilon \quad (2)$$

Çalışmada kapsanan firmaların aynı ülkede faaliyet gösteriyor olmaları ve dolayısıyla sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kuru değişkenlerinin firma analizlerinde tekrarlı gözlemlerden oluşmaları, söz konusu değişkenlerin orijinal değerleriyle açıklayıcı değişken olarak modele dâhil edilmelerini imkânsız veya işlevsiz hale getirmektedir. Bu nedenle, değişken değerlerinin artış ve azalışlarına göre oluşturulan yeni kukla değişken yapıları (SUE ve RKUR) kullanılarak, orijinal değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki muhtemel etkileri test edilecektir. Tüm testlerde %5 anlamlılık düzeyi esas alınacaktır.

Ampirik Bulgular

Betimsel istatistikler, korelasyon, doğrusal bağlantı ve birim kök testi sonuçları, model özetleri ve hata terimleri ortalamalarının karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi sonuçları, sektör bazında sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Çelik sektörüne ilişkin bulgular ve model sonuçları

Çelik sektöründe faaliyet gösteren firmaları kapsayan örnekleme ait veri seti üzerinde yapılan tanımlayıcı istatistik analiz bulguları Tablo 1’de yer almaktadır. Bulgular ışığında, tüm değişken serilerinin normal dağılıma uygunluk göstermedikleri söylenebilir.

Tablo 1: Betimsel istatistikler

Değişken	Betimsel İstatistik	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Jarque-Bera Normal Dağılım Testi*
DTP	Genel (N = 80)	0.0000211	0.00002	2.09E-06	0.0000805	18.93 (0.0001)
	Gruplar Arası (n = 10)		0.00002	5.95E-06	0.0000653	
	Grup İçi (T = 8)		6.18E-06	8.47E-06	0.0000379	
LNCIRO	Genel (N = 80)	20.47286	1.066613	18.31776	21.91033	19.67 (0.0001)
	Gruplar Arası (n = 10)		1.067438	18.75334	21.70528	
	Grup İçi (T = 8)		0.314962	19.34157	21.25451	
ULO	Genel (N = 80)	0.4659423	0.3203107	0.0350968	0.9992475	10.70 (0.0048)
	Gruplar Arası (n = 10)		0.2891232	0.0746843	0.9986549	
	Grup İçi (T = 8)		0.1625226	-0.0259442	0.9364034	

Doornik-Hansen Çok Değişkenli Normal Dağılım Testi: 74.610 (0.0000)

* Parantez içerisindeki değerler, test istatistiği için hesaplanan kuyruk olasılıklarıdır.

Tablo 2’de yer verilen Levin-Lin-Chu Panel Veri Birim Kök Testi sonuçları (sadece sabit içeren) tüm değişken serilerinin seviye değerlerinde durağan kabul edilebileceklerini göstermektedir. Bu nedenle, tüm seriler orijinal halleriyle (seviye değerleriyle) modelleme sürecinde kullanılabilecektir.

Tablo 2: Durağanlık (birim kök) testi sonuçları

Değişken	Levin-Lin-Chu Panel Veri Birim Kök Testi (Seviye Değerleri ve Sadece Sabit İçeren Model)	
	Test İstatistik Değeri (Ayarlı t)	Anlamlılık (p-değeri)
DTP	-3.8278	0.0000
LNCIRO	-4.5124	0.0000
ULO	-5.3962	0.0000

Tablo 3’de sunulan korelasyon testi sonuçlarına göre; açıklayıcı değişken olarak kullanılan LNCIRO ve ULO kontrol değişkenleri arasında anlamlı, orta düzeyde güçlü ve negatif bir bağlantı söz konusudur. Bu durumun çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebebiyet verip vermediğinin daha kesin tespiti için ayrıca VIF testi yapılmıştır. Doğrusal bağlantı testinin Tablo 4’te yer alan sonuçlarına göre VIF değerleri 10’dan düşük (1/VIF değerleri 0.1’den büyük) olduğu için ciddi bir çoklu doğrusal bağlantı sorununun yaşanmadığına hükmedilebilir. LNCIRO ve ULO değişkenlerinin doğrusal regresyon modellemesinde kullanılmaları mümkün görünmektedir.

Tablo 3: Korelasyon testleri

Değişken	DTP	LNCIRO	ULO
DTP	1.000	0.031	0.067
LNCIRO	0,031	1.000	-0,630*
ULO	0,067	-0.630*	1.000

* %5 anlamlılık düzeyinde önemli

Tablo 4: Doğrusal bağlantı (VIF) testleri

Değişken	VIF	1/VIF
LNCIRO	1.6600	0.6023
ULO	1.6600	0.6031
Sabit	1.0000	0.9975
Ortalama VIF	1.4400	

Tablo 5, alternatif modellere ait bulguları ve model geçerlilik testlerine ilişkin sonuçları özet olarak sunmaktadır. Tablodaki bilgilere göre; OLS Modeli geçerli bir modeldir.-. Tüm bağımsız değişken katsayı

tahminleri anlamlı bulunmuştur. Hata terimleri normal dağılmaktadır. Hata terimleri arasında otokorelasyon söz konusudur. Hata terimlerinde değişen varyans sorunu vardır. Bu nedenle, OLS modelinde HAC yöntemine göre düzeltilmiş standart hata değerleri kullanılmıştır.

Sabit etkiler panel veri modelinin de geçerli bir model olduğuna hükmedilebilir. Tüm değişken katsayıları anlamlı bulunmuştur. Kesit etki F testi istatistiği (42.84) anlamlı olduğu için kesit (firma) etkinin var olduğu söylenebilir. LSDV modelleri de kullanılabilir. Sabit etkiler modeli genel OLS modeline kıyasla daha başarılıdır.

Geçerli olduğu tespit edilen rassal etkiler panel regresyon modelinde değişken katsayı tahminleri diğer modellerde de olduğu gibi anlamlı bulunmuştur. LM Rassal Etkiler test istatistik değeri anlamlı olduğu için rassal etkiler modelinin genel OLS Modeline göre daha başarılı olduğu anlaşılmıştır.

Hausman Test İstatistiği sonucu anlamlı olduğu için sabit etkiler modelinin rassal etkiler modeline üstünlüğü söz konusudur. Sabit etkiler modelinde, Zaman Etkileri Testi F istatistik değerinin anlamlılık düzeyi %5'ten yüksek olduğu için belirgin ve istatistiksel olarak önemli bir zaman etkisi söz konusu değildir. Ancak modelde değişen varyans sorunu yaşanmaktadır. Çözüm amacıyla dirençli tahminciler seçeneği kullanılmıştır. Diğer yandan, kesit bağlantı sorununun varlığına hükmedilmiştir.

LNCIRO ve ULO değişkenlerinin, beklendiği üzere, dış ticaret payı üzerinde aynı yönde bir etki meydana getirdikleri tespit edilmiştir. ULO'nun marjinal etkisi, LNCIRO değişkeninin etkisine kıyasla daha yüksek hesaplanmıştır. LSDV model sonuçlarına göre, firma bazında sabit farklılıklar gözlenmiştir.

Tablo 5: Toplu model sonuçları

Değişken	MODEL TİPİ			
	OLS	SABİT ETKİLER	RASSAL ETKİLER	LSDV
Sabit	-0.00048*	-0.00033*	-0.00034*	-0.00030*
LNCIRO	0.000023*	0.000016*	0.000017*	0.000016*
ULO	0.000056*	0.000032*	0.000034*	0.000032*
HABAS				-0.00001*
ICDAS				-0.00001*
ISKENDERUN				-0.00003*
TOSCELİK				-0.00003*
EREGLİ				-0.00004*
KAPTAN				-0.00003*
BORUSAN				-0.00003*
KOCAER				-0.00002*
MMK				-0.00003*
KARDEMİR				-0.00003*
Model Geçerlilik ve Spesifikasyon Testleri				
<i>Model Geçerliliği F-istatistiği veya Wald Ki-kare Değeri</i>	25.838*	47.890*	115.420*	80.470*
<i>R-kare</i>	0.731	0.704	0.705	0.960
<i>Jarque-Bera Ki-kare Değeri</i>	1.763	12.240*	13.182*	7.650*
<i>Breusch -Godfrey LM Otokorelasyon</i>	54.836*			
<i>White Değişen Varyans F-istatistik Değeri</i>	16.479*			
<i>Kesit Etkisi F-istatistik Değeri</i>		42.84*		
<i>Hausman Ki-kare Değeri</i>			21.82*	
<i>Rassal Etki LM Ki-kare Değeri</i>			142.89*	
<i>Zaman Etkisi F-istatistik Değeri</i>		1.52		1.52
<i>Wald Değişen Varyans Ki-kare Değeri</i>		1913.83*		33.20*
<i>Pesaran CD Kesit Bağlantı Testi</i>		2.136*		
* %5 önem düzeyinde anlamlı				

Hata terimlerinin sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kurunda gözlenen artış ve azalış trendlerinde belirgin bir fark gösterip göstermediklerinin tespiti amacıyla yapılan t-testi bulgularına göre

(Tablo 6), tüm prob. değerleri 0.05'ten büyük çıkmıştır. Sanayi üretim oranının arttığı ve azaldığı dönemler itibariyle model tahmin hatalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaşanmamaktadır. Bu durum, SUE değişkeninin sektör açısından dış ticaret payı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmayabileceğini göstermektedir. Diğer yandan, reel efektif döviz kuru endeks değerinin arttığı ve azaldığı dönemler itibariyle de model tahmin hatalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaşanmadığı anlaşılmıştır. Bu durum, RKUR değişkeninin sektör açısından dış ticaret payı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmayabileceğini göstermektedir.

Tablo 6: T-testi sonuçları

Kukla Değişken	Eşit olmayan Varyanslar			Eşit Varyanslar		
	$H_a < 0$ Prob.	$H_a = 0$ Prob.	$H_a > 0$ Prob.	$H_a < 0$ Prob.	$H_a = 0$ Prob.	$H_a > 0$ Prob.
DUM.SUE	0.1240	0.2479	0.8760	0.1374	0.2748	0.8626
DUM.RKUR	0.2843	0.5686	0.7157	0.2745	0.5489	0.7255

Otomotiv Sektörüne İlişkin Bulgular ve Model Sonuçları

Otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren firmalara ait veri seti üzerinde yapılan tanımlayıcı istatistik analiz bulgularına Tablo 7'de yer verilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, ULO dışındaki tüm değişken serilerinin normal dağılıma uygunluk göstermedikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Betimsel istatistikler

Değişken	Betimsel İstatistik	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Jarque-Bera Normal Dağılım Testi*
DTP	Genel (N = 80)	.000068	.0000795	1.61e-06	0.0003107	14.02 (0.0009)
	Gruplar Arası (n = 10)		.0000733	3.51e-06	0.0002153	
	Grup İçi (T = 8)		.0000376	-0.000947	0.0001635	
LNCIRO	Genel (N = 80)	20.84679	1.120576	19.0826	22.69158	54.67 (0.0000)
	Gruplar Arası (n = 10)		1.158505	19.47734	22.54939	
	Grup İçi (T = 8)		.1802223	20.31565	21.47793	
ULO	Genel (N = 80)	.5911626	.2225398	.0812409	0.9787134	2.40 (0.3014)
	Gruplar Arası (n = 10)		.2171424	.2330819	0.9552793	
	Grup İçi (T = 8)		.0809386	.2915353	0.8992826	

Doornik-Hansen Çok Değişkenli Normal Dağılım Testi: 15.708 (0.0154)

* Parantez içerisindeki değerler, test istatistiği için hesaplanan kuyruk olasılıklarıdır.

Tablo 8'e göre; tüm değişken serilerinin seviye değerinde durağan kabul edilebilecekleri söylenebilir. Bu nedenle, seviye değerlerinden oluşan seriler modellemede kullanılabilir.

Tablo 8: Durağanlık (birim kök) testi sonuçları

Değişken	Levin-Lin-Chu Panel Veri Birim Kök Testi (Seviye Değerleri ve Sadece Sabit İçeren Model)	
	Test İstatistik Değeri (Ayarlı t)	Anlamlılık (p-değeri)
DTP	-2.9447	0.0016
LNCIRO	-8.6931	0.0000
ULO	-7.4024	0.0000

Tablo 9'da sunulan korelasyon testi sonuçları incelendiğinde, LNCIRO ve ULO arasında, Çelik sektöründen farklı olarak, orta düzeyde güçlü ve pozitif bir bağlantının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebebiyet verip vermediğinin daha kesin tespiti için ayrıca VIF testi gerçekleştirilmiştir. Doğrusal bağlantı testinin Tablo 10'da yer alan sonuçlarına göre, VIF değerleri 10'dan düşük (1/VIF değerleri 0.1'den büyük) olduğu için ciddi bir çoklu doğrusal bağlantı sorununun yaşanmadığına hükmedilebilir.

Tablo 9: Korelasyon testleri

Değişken	DTP	LNCIRO	ULO
DTP	1.000	0,4288*	0,8458*
LNCIRO	0.4288*	1.000	0,5034*
ULO	0.8458*	0.5034*	1.000

* %5 anlamlılık düzeyinde önemli

Tablo 10: Doğrusal bağlantı (VIF) testleri

Değişken	VIF	1/VIF
LNCIRO	1.0500	0.9552
ULO	1.1400	0.8798
Sabit	1.1000	0.9059
Ortalama VIF	1.1000	

Regresyon model sonuçları ise Tablo 11’de yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, OLS modelinin geçerli bir model olduğu anlaşılmaktadır. LNCIRO değişken katsayı tahmini anlamlı bulunurken, ULO değişkeni için öngörülen pozitif katsayı tahmini önemli bulunmamıştır. Hata terimleri normal dağılmamaktadır. Hata terimleri arasında otokorelasyon söz konusudur. Hata terimlerinde değişen varyans sorunu yaşanmaktadır. Bu nedenle, OLS modelinde, HAC yöntemine göre düzeltilmiş standart hata değerleri kullanılmıştır.

Geçerli olduğuna hükmedilen sabit etkiler modelindeki değişken katsayı tahminlerinin tümü anlamlı bulunmuştur. Kesit etki F testi istatistiği (5.71) anlamlı olduğu için kesit (firma) etkisinin varolduğu söylenebilir. Sabit etkiler modeli genel OLS modeline kıyasla daha başarılıdır. Ancak LSDV modeli daha işlevsel görünmektedir.

Rassal etkiler modeli de geçerlilik arz etmektedir. Tüm değişken katsayı tahminleri anlamlı bulunmuştur. LM Rassal Etkiler Testi test istatistiği değeri %5 düzeyinde anlamlı olduğu için rassal etkiler modelinin genel OLS Modeline göre daha başarılı olduğu söylenebilir. Hausman test istatistiği de anlamlı olduğu için sabit etkiler modelinin rassal etkiler modeline kıyasla daha başarılı olduğuna hükmedilebilir. Sabit etkiler modelinde, Zaman Etkileri Testi F istatistik değerinin anlamlılık düzeyi %5’ten düşük olduğu için 2015 yılı için belirgin ve istatistiksel olarak önemli bir zaman etkisi tespit edilmiştir. Diğer yandan, model değişen varyans sorunu yaşanmaktadır. Bu soruna çözüm olması amacıyla modellemede dirençli tahminçiler seçeneği kullanılmıştır. Kesit bağlantı sorununa ise rastlanmamıştır.

LNCIRO ve ULO değişkenlerinin, beklendiği üzere, dış ticaret payı üzerinde aynı yönde bir etki meydana getirdikleri tespit edilmiştir. ULO’nun marjinal etkisi, LNCIRO değişkeninin etkisine kıyasla daha yüksek hesaplanmıştır. Ayrıca firma bazında sabit olduğu düşünülen farklılıklar göze çarpmaktadır.

Tablo 11: Toplu model sonuçları

Değişken	MODEL TİPİ			
	OLS	SABİT ETKİLER	RASSAL ETKİLER	LSDV
Sabit	-0.001128*	-0.002382*	-0.001131*	-0.002444*
LNCIRO	0.000056*	0.000111*	0.000055*	0.000111*
ULO	0.000036	0.000215*	0.000084*	0.000215*
FORD				-0.000026
OYAK				-0.000029
KIBAR				-0.000054
TOFAS				-0.000028
BOSCH				-0.000008
GOODYEAR				0.000105
BRISA				0.000123
DOKTAS				0.000131*
ISUZU				0.000227*
PETLAS				0.000155*
Model Geçerlilik ve Spesifikasyon Testleri				
<i>Model Geçerliliği F-istatistiği veya Wald Ki-kare Değeri</i>	35.001*	14.320*	66.140*	28.670*
<i>R-kare</i>	0.716	0.703	0.713	0.842
<i>Jarque-Bera Ki-kare Değeri</i>	24.888*	3.610	10.425*	44.550*
<i>Breusch -Godfrey LM Otokorelasyon</i>	5.001*			
<i>White Değişen Varyans F-istatistik Değeri</i>	9.817*			
<i>Kesit Etkisi F-istatistik Değeri</i>		5.71*		
<i>Hausman Ki-kare Değeri</i>			11.74*	
<i>Rassal Etki LM Ki-kare Değeri</i>				14.16*
<i>Zaman Etkisi F-istatistik Değeri</i>		5.68*		5.68*
<i>Wald Değişen Varyans Ki-kare Değeri</i>		282.28*		43.89*
<i>Pesaran CD Kesit Bağlantı Testi</i>		-1.813		
* %5 önem düzeyinde anlamlı				

Sanayi üretim oranı ve reel efektif döviz kuru değişimlerinin dış ticaret payı üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik t-testi sonuçlarına göre; sanayi üretim oranının arttığı ve azaldığı dönemler itibariyle model tahmin hatalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaşanmamaktadır. Bu durum, SUE değişkeninin sektör açısından dış ticaret payı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmayabileceğini göstermektedir.

Reel efektif döviz kuru değerinin arttığı ve azaldığı dönemler itibariyle model tahmin hatalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşmaktadır. Bu durum, RKUR değişkeninin sektör açısından dış ticaret payı üzerinde anlamlı bir etki yaratabileceğini göstermektedir. Reel efektif döviz kurunun arttığı dönemlerde (1) dış ticaret payı azalırken, kurun azaldığı dönemlerde (2) dış ticaret payı ortalama bazda daha yüksek seyretmektedir. Bu bulgu teoriye de uygundur. Yükselen kur değeri azalan dış ticaret avantajını gösterirken, düşen döviz kuru rekabet avantajının artması anlamını taşımaktadır.

Tablo 12: T-testi sonuçları

Kukla Değişken	Eşit olmayan Varyanslar			Eşit Varyanslar		
	$H_a < 0$ Prob.	$H_a = 0$ Prob.	$H_a > 0$ Prob.	$H_a < 0$ Prob.	$H_a = 0$ Prob.	$H_a > 0$ Prob.
DUM.SUE	0.3537	0.7074	0.6463	0.4605	0.9209	0.5395
DUM.RKUR	0.0114	0.0229	0.9886	0.0000	0.0000	1.0000

SONUÇ

Ekonomik büyümenin önemli bir göstergesi olarak kabul edilen sanayi üretim oranı ile uluslararası ticarete rekabet gücünü yansıtan reel efektif döviz kurunun, ihracat yapan Türk firmalarının dünya ticaretinde sahip oldukları ihracat payları üzerindeki etkilerinin 2012-2019 yılları arasında araştırıldığı çalışmamızın ampirik bulguları ışığında; hem çelik hem de otomotiv sektöründe, ciro ve yurtdışı satış oranındaki artışların firmaların dış ticaret payı üzerinde olumlu bir etki meydana getirdikleri anlaşılmıştır. Bu sonuç teoriye de uygundur. Çelik sektörü firmaları bakımından, sanayi üretim oranının arttığı ve azaldığı dönemlerde model tahmin hatalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşmadığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle, sanayi üretim oranında meydana gelen artış veya azalışlar firmaların dış ticaret paylarında nispi bir farklılık oluşturmamaktadır. Benzer şekilde, reel efektif döviz kurunun arttığı ve azaldığı dönemler için dünya ihracat paylarında, ortalama bazda, istatistiksel olarak anlamlı kabul edilebilecek nispi bir fark tespit edilmemiştir.

Otomotiv sektörü firmaları açısından bir değerlendirme yapıldığında ise, sanayi üretim oranının arttığı ve azaldığı dönemler itibari ile model tahmin hataları ortalama bazda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Buna karşın, reel efektif döviz kuru değerinin arttığı ve azaldığı dönemlerde tahmin hataları ortalama bazda nispi bir farklılık sergilemiştir. Bu durum, reel efektif döviz kurunun otomotiv sektörü firmalarının dünya ihracat payı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Reel efektif döviz kurunun arttığı dönemlerde sektör ihracat payı olumsuz etkilenirken, kurun azaldığı dönemlerde ihracat payı ortalama bazda daha yüksek seyretmektedir. Teoriye uygun bu sonuç, artan ve azalan dış ticaret rekabet gücü ile açıklanabilir.

İhracat firmaları özelinde konu ile bağlantılı olarak bundan sonra yapılacak araştırmalarda, aylık bazda veriler kullanılarak, sektör çeşitliliği ve örneklem hacimleri artırılarak, varsayılan ilişkilerin ve etkilerin kısa vadeler için tespit edilmeleri ve sınımları mümkün olabilecektir.

YAZAR BEYANI

Yazarlar, çalışmanın tümünü ortak olarak gerçekleştirmiştir. Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, U. (2020). *Türkiye’de İhracat-Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Analiz*, Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives, 8(2), s.154-165.
- Akcan, A. T. ve Metin, İ. (2018). *Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi Türkiye Örneği*, Economics, Finance and Politics, 13(14), s.1-14.
- Argın, N. (2015). *Firma Bazlı Ticaret Modelleri ve Türk Ekonomisi*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 5(2), s.661-690.
- Arize, A. C. (1997). *Conditional Exchange Rate Volatility and the Volume of foreign Trade: Evidence from Seven Industrialized Countries*, Southern Economic Journal, 64, s.235-254.
- Asseery, A. ve Peel, D. A. (1991). *The Effects of Change Rate Volatility on Exports: An Empirical Investigation*, Southern Economic Journal, 62, s.34-43.
- Asteriou D., Masatci K. ve Pilbeam K. (2016). *Exchange Rate Volatility and International Trade: International Evidence from the MINT Countries*, Economic Modelling, 58, s.133-140.
- Awokuse T. O. (2007). *Causality Between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence From Transition Economies*, Economics Letters, 94, s.389–395.
- Bakkalcı, A. C. (2013). *Firma Bazlı Ticaret Teorilerinin Makroekonomik Doğası ve Türk Ekonomisi*, Yönetim Bilimleri Dergisi, 11(22), s.69-98.

- Baldauf, Artur, David W Cravens, ve Udo Wagner. (2000). *Examining Determinants of Export Performance in Small Open Economies*, Journal of World Business, 35(1), s.61-79.
- Barak, D. ve Naimoğlu, B. (2018). *Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi: Kırılgan Beşli Örneği*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(2), s.82-95.
- Bijmolt, Tammo H.A. ve Peter S. Zwart. (1994). *The Impact of Internal Factors on the Export Success of Dutch Small and Medium-Sized Firms*, Journal of Small Business Management, 32(2), s.69-83
- Bilgin C., ve Şahbaz A. (2009). *Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8, s.177-198.
- Brenton, P. ve Newfarmer, R. (2007). *Watching More Than The Discovery Channel: Export Cycles and Diversification in Development*, World Bank Policy Research Working Paper, 4302.
- Brouthers, Lance Eliot ve Kefeng Xu. (2002). *Product Stereotypes, Strategy and Performance Satisfaction: The Case of Chinese Exporters*, Journal of International Business Studies, 33(4) s.657-677.
- Brouthers, L. E. ve George Nakos. (2005). *The Role of Systematic International Market Selection on Small Firms' Export Performance*, Journal of Small Business Management, 43(4), s.363-81.
- Cavusgil, S. Tamer ve Shaoming Zou. (1994). *Marketing Strategy-Performance Relationship: An Investigation of the Empirical Link in Export Market Ventures*, Journal of Marketing, 58(January), s.1-21.
- Chit, M. M. ve Judge, A. (2011). *Non-linear Effect Of Exchange Rate Volatility On Exports: The Role of Financial Sector Development in Emerging East Asian Economies*, International Review of Applied Economics, 25(1), s.107–119.
- Clark, P. B. (1973). *Uncertainty, Exchange Risk, and the Level of International Trade*, Western Economic Journal, 11, s.302-313.
- Dada, J. T. (2020). *Asymmetric effect of exchangerate volatility on trade in Sub-Saharan African Countries*, Journal of Economics and Administrative Sciences, 37(2), s.149-162.
- Değer, O. ve Demir, M. (2015). *Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği*, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 52(604), s.7-21.
- Dellas, H. ve Z. Zilberfarb. (1993). *Reel Exchange Rate Volatility and International Trade: A Re-examination of the Theory*, Southern Economic Journal, 59, s.641-647.
- Díaz-Alejandro, Carlos. (1980). *Exchange Rate and Terms of Trade in the Argentine Republic, 1913-1976*, in Trade, Stability, Technology, and Equity in Latin America, ed. by Moises Syrquin and Simon Teitel (New York: Academic Press).
- Erkekoğlu, H. ve Gül, Gamze. (2020). *2003-2017 Dönemi İçin Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret İlişkisi: Granger Nedensellik Analizi*, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 5(2), s.25-39.

- Feenstra, Robert C. ve Jon D. Kendall. (1991). *Exchange Rate Volatility and International Prices*, NBER working paper 3644.
- Frankel, Jeffrey A. ve Romer, David. (1996). *Trade and Growth: An Empirical Investigation*, National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA), Working Paper No. 5476, March 1996.
- Gotur, P. (1985). *Effects of Exchange Rate Volatility on Trade*, IMF Staff Papers, 32, s.475-512.
- Gül, E. ve A. Ekinci (2006). *Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990-2006*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16, s.165-190.
- Hall, S., G. Hondroyiannis, P. Swamy ve G. Tavlak. (2010). *Exchange-Rate Volatility and Export Performance: Do Emerging Market Economies Resemble Industrial Countries or Other Developing Countries?*, Economic Modelling, 27(6), s.1514-1521.
- Hart, Susan ve Nikolaos Tzokas. (1999). *The Impact of Marketing Research Activity on SME Export Performance: Evidence from the UK*, Journal of Small Business Management, 37(2), s.63-75.
- Heller, Peter S. ve Richard C. Porter. (1978). *Exports and Growth An Empirical Re-Investigation*, Journal of Development Economics, 5, s.191-193.
- Henriques, I. ve Sadorsky, P. (1996). *Export-Led Growth or Growth-Driven Exports. The Canadian Case*. Canadian Journal of Economics, 29(3), s.540–555.
- Kenen, P. ve D. Rodrik. (1986). *Measuring and Analyzing the effect of Short-Term Volatility on Real Exchange Rate*, Review of Economics and Statistics, s.311-315.
- Kızıldere, C. (2020). *Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Bir Nedensellik Analizi*, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 45, s.318-331.
- Kibria, M. G. ve Hossain, M. S. (2020). *Does export affect the Economic growth?: An empirical investigation for Bangladesh*, American Journal of Economics and Business Management, 3(1), s.219–225.
- Kihangire, D. (2004). *The Effects of Exchange Rate Variability On Exports: Evidence From Uganda (1988 – 2001)*, ESRC Oxford, s.1-41,
- Koray, F. ve W. D. Lastrapes. (1989). *Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A VAR Approach*, The Review of Economics and Statistics, 24, s.708-712.
- Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). *Türkiye’de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(3), s.47-76.
- Kunst, R.M. ve Marin, D. (1989). *On Exports and Productivity: a Causal Analysis*, Review of Economics and Statistics, 71, s.699–703.
- Lages, Luis Filipe ve Cristiana Raquel Lages. (2004). *The STEP Scale: A Measure of Short Term Export Performance Improvement*, Journal of International Marketing, 12(1), s.36-56.

- Ling-ye, Li ve Gabriel O Ogunmokun. (2001). *Effect of Export Financing Resources and Supply-Chain Skills on Export Competitive Advantages: Implications for Superior Export Performance*, Journal of World Business, 36(3), s.260-79.
- Marquez, Jaime ve John Schindler. (2007). *Exchange Rate Effects on China's Trade*, Review of International Economics, 15, s.837-853.
- McKenzie, M. D. ve Brooks, R. D. (1997). *The impact of Exchange rate volatility on German - U.S. trade flows*, Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 7(1) April, s.73-87.
- Melitz, M. J. (2003). *The Impact of Trade On Intra Industry 2012 Reallocations and Aggregate Industry Productivity*, Econometrica, 71(6), s.1695-1725.
- Melitz, M. J. (2008). *International Trade and Heterogeneous Firms*, in: S.N. Durlauf, L.E. Blume (Eds.), second ed., The New Palgrave Dictionary of Economics, Palgrave Macmillan.
- Mete, M. (2011). *Türkiye 'de Dış Ticaret-Sanayi Üretim İndeksi İlişkisinin Araştırılması (1990-2010)*, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3(5), s.103-113.
- Morgan, Neil A, Anna Kaleka ve Constantine S Katsikeas. (2004). *Antecedents of Export Venture Performance: A Theoretical Model and Empirical Assessment*, Journal of Marketing, 68(January), s.90-108.
- Nguyen, Nhung Thi Kim. (2017). *The Long Run and Short Run Impacts of Foreign Direct Investment and Export on Economic Growth of Vietnam*, Asian Economic and Financial Review, 7, s.519-27.
- Onodugo, V., Marius, I., ve Oluchukwu, A. F. (2013). *Non oil export and economic growth in Nigeria: A time series econometric model*, International Journal of Business Management and Research, 3(2), s.115-124.
- Özbay, P. (1999). *The Effect of Exchange Rate Uncertainty on Exports: A Case Study for Turkey*, CBRT working paper, Ankara: Central Bank of the Republic of Turkey.
- Özçelik, Ö. ve Uslu, N. (2019). *Türkiye 'de Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki (2003-2016)*, Uluslararası Afro Avrasya Araştırmaları Dergisi, 5(9), s.180-197.
- Özmen, E. ve Furtun, G. (1998). *Export-Led Growth Hypothesis and the Turkish Data: An Empirical Investigation*, METU Studies in Development, 25(3), s.491-503.
- Panas, E. ve Vamvoukas, G. (2002). *Further Evidence on the Export – Led Growth Hypothesis*, Applied Economics Letters, 9, s.731-735.
- Sarioğlu, S. E. (2013). *Reel Döviz Kuru Belirsizliğinin Türkiye'nin İhracatına Etkisi: Farklı Sektörler Üzerine Bir Analiz*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), s.77-92.
- Sarıtaş, T. ve Y. Okşak. (2020). *Dış Ticaretin Reel Döviz Kuruna Etkisi: Türkiye Üzerine Uzun Dönemli Bir Nedensellik Analizi*, Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 3(1), s.55-65.
- Selamcı, F. ve Çetin, G. (2020). *Türkiye 'de Bölgesel Dış Ticaret İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Marmara Bölgesi Üzerine Bir Araştırma*, Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 2(2), s.130-145.

- Shan, J. ve Tian, G. G. (1998). *Causality Between Exports and Economic Growth: The Empirical Evidence From Shanghai*, Australian Economic Papers, 37(2), s.195–202.
- Serenis, D. ve Tsounis N. (2013). *Exchange rate volatility and foreign trade: the case for Cyprus and Croatia*, Procedia Economics and Finance, 5(13), s.677–685.
- Soto-Urbina, L., G. Pompelli ve R. Roberts. (1995). *Source of ExchangeRate Variability: The Case of Trinidad and Tobago*, Journal of International Food and Agribusiness Marketing, 7, s.53-63.
- Styles, Chris. (1998). *Export Performance Measures in Australia and the United Kingdom*, Journal of International Marketing, 6(3), s.12-36.
- Sukar, A.H., ve Hassan, S. (2001). *US Exports And Time-Varying Volatility of Real Exchange Rate*, Global Finance Journal, 12, s.109-119.
- Sünbül, E. (2021). *Dış Ticaret Hacmi ve Döviz Kuru İlişkisinin ARDL Sınır Testi ile Analizi (Türkiye Örneği)*, Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 8(1), s.1-16.
- Şahin, D. ve Durmuş, S. (2019). *Türkiye 'de Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), s.210-223
- Tarı, R. ve D. Ç. Yıldırım. (2009). *Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 16(2), s.95-105.
- Tezel, Y. S. (1995). *Türkiye'de Sanayileşme, İktisadî Büyüme ve Piyasa Toplumu*, TÜSİAD Görüş, 21, s.26-32.
- Wen, X., L. Li, S. Sun, Q. He ve F. S. Tsai. (2019). *The Contribution of chicken products' export to economic growth: evidence from China, the United States, and Brazil*, Sustainability, 11, s.1-13.
- White, D. Steven, David A. Griffith, ve John K. Ryans. (1998). *Measuring Export Performance in Service Industries*, International Marketing Review, 15(3), s.188-204.
- Yapraklı, S. (2007). *Ticarî ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye üzerine Bir Uygulama*, Ekonometri ve İstatistik, 5, s.67-89.
- Yenisu E. (2019). *Türkiye 'de İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(3), s.1175-1193.
- Yiğidim, A. ve N. Köse. (1997). *İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)*, Ekonomik Yaklaşım, 8(26), s.71-85.
- Yuan Y. ve Awokuse T. O. (2003). *Exchange Rate Volatility and U.S. Poultry Exports: Evidence From Panel Data*, Selected Paper for Annual Meetings of The American Agricultural Economics (AAEA) Meeting in Montreal, Canada, July 2003.

Veri Kaynakları:

<https://www.tcmb.gov.tr>

*İhracatçı Firmaların Yoğunlaşma Etkisi İle Sanayi Üretim Oranı ve Reel Efektif Döviz Kuru Değişimleri Arasındaki İlişki:
2012-2019 Yılları Arası Türkiye Örneği*

<https://www.tim.org.tr>

<https://www.tuik.gov.tr>

<https://www.wto.org>

BİRLEŞİK KRALLIK'TA YATAK ODASI VERGİSİ UYGULAMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Zeynep AĞDEMİR¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, Birleşik Krallık'ta uygulanan yatak odası vergisini ve yarattığı toplumsal sonuçları, konuya ilişkin temel tartışmaları ele alarak değerlendirmektir. Yatak odası vergisi, esasen konut yardımlarında meydana gelen bir kesintiyi ifade etmekte, kamuoyunda ise vergi olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla, çalışma öncelikle Birleşik Krallık'ta konut yardımlarının tarihsel seyirini, devletin müdahalesinin aldığı farklı biçimleri dikkate alarak başlamıştır. Devletin konut sektörüne müdahale biçimindeki değişim konut sektörünün piyasalaşmasını sağlarken, bu müdahale 1980 ve 2007/2008 krizi sonrasında farklı biçimler almıştır. Devletin konut arzından çekilip, konut yardımlarına yönelmesi konut sektörünün özel sektör lehine gelişmesine neden olmuştur. 2007/2008 krizi sonrasında konut yardımlarında önemli kısıntılara gidilmiş, bu süreç de konut sektöründe farklı piyasa alanlarının yaratılmasına vesile olmuştur. Yatak odası vergisi ile devlet sosyal konutlarda, engelli, hasta, genç, çocuk, yetişkin, öğrenci, evli, boşanmış, kimin hangi odada ne şartlarda kalma hakkına sahip olabileceğini tariflemiş, geliştirdiği refah devleti karşıtı söylem ile de yatak odası vergisini yoksulluğu cezalandırmanın bir aracı olarak kullanmıştır. Yatak odası vergisi yoksulluk, açlık, mental sorunlar ve intiharlara varan trajik toplumsal sonuçları tetiklemiştir, devletin yarattığı refah harcaması karşıtı söylem sosyal konut kiracılarını suçluluk ve utanç gibi duygulara sürüklemiştir. Sonuç olarak yazı yatak odası vergisini inceleyerek devletin kamu maliyesinin araçlarını kullanarak toplumsal hayat üzerinde yarattığı derin ve çok boyutlu etkiyi vurgulamaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatak odası vergisi, Devlet müdahalesi, Konut yardımları

JEL Kodları: H2, H3, H5

A STUDY OF THE BEDROOM TAX IN THE UNITED KINGDOM

Abstract

The purpose of this study is to assess the UK's bedroom tax and its social consequences by addressing the major debates on the subject. The bedroom tax is a deduction from housing benefits that is frequently referred to as a tax. As a result, the study focused on the historical development of housing benefits in the United Kingdom, taking into account the various forms of government intervention. The shift in government intervention in the housing sector resulted in the marketization of the sector, this intervention took on new forms following the 1980 and 2007/2008 crises. Withdrawal of the state from housing supply and reliance on housing aids resulted in a development of the housing sector that favored the private sector. Following the 2007/2008 financial crisis, significant cuts were made to housing benefits, resulting in the emergence of distinct market segments in the housing sector. The bedroom tax defined who has the right to stay in which room and under what conditions for the disabled, sick, young, child, adult, student, married, and divorced. The bedroom tax has resulted in tragic social consequences such as poverty, hunger, mental health problems, and suicides. The anti-welfare spending discourse has instilled guilt and shame in social housing tenants. In conclusion, by examining the bedroom tax, the article attempted to demonstrate the state's profound and multifaceted impact on social life through the lens of public finance.

Keywords: The bedroom tax, State intervention, Housing benefit

JEL Codes: H2, H3, H5

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F, zeynepagdemir@ahievran.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8569-2672>

GİRİŞ

Britanya'da² 2013 yılında yürürlüğe giren yatak odası vergisi (*the bedroom tax*), ilk duyulduğunda tarihin en ilginç vergileri listesi içerisine girebilecek, ünlü Britanyalı mizah grubu Monty Python'ın parodilerine konu olabilecek bir izlenim verir. Akademik yazın için ise üzerine çalışmak ve düşünmek için tali bir konu olarak görülebilir. Ancak bu verginin toplumsal olarak yarattığı sonuçlar düşünüldüğünde her iki durumun da söz konusu olmayacağı oldukça açıktır. Stephanie Bottrill, yatak odası vergisi yüzünden kısa bir süre içerisinde evinden ayrılmak ve yeni bir ev bulmak zorunda kalmış bu durumun kendisinde yarattığı kaygı ve stres nedeniyle intihar etmiştir. Doktoru, Bottrill'in uzun süredir depresyon ve anksiyete tedavisi aldığı evi ile ilgili hızlı bir biçimde karar vermek zorunda kalmasının kendisindeki kaygı ve anksiyeteyi arttırdığını dile getirmiştir.³ Yatak odası vergisi, 2012 yılında Refah Reformu Yasası (*The Welfare Reform Act*) ile yürürlüğe giren, 2013 yılında uygulanmaya başlayan, esasen vergi özelliği içermeyen ancak kamuoyunda vergi olarak adlandırılan, kira yardımı alan hanelerin konutlarında yedek oda⁴ bulunması durumunda kira yardımlarının kesilmesini içeren bir uygulamadır (Greenstein vd., 2016, s. 509). Stephanie Bottrill'in iki çocuğu evden ayrılınca, üç odalı bir evde tek başına ikamet etmiş, böyle olunca yatak odası vergisi ödemesi gerekmiştir. Bottrill, intiharından devletin sorumlu olduğuna dair bir not bırakmış, konu mahkemeye taşınmıştır. Mahkeme ise Bottrill'in doktorunun verdiği ifade doğrultusunda karar almıştır. Bottrill'in yaşadığı Solihull Konseyi, intiharda kendi sorumluluklarının olmadığını, kendisinin ek yardıma başvurmayı düşündüğünü ancak bunu yapmadığını, Bottrill'i asla kısa bir sürede karar vermeye zorlamadıklarını söylemiştir. Çalışma ve Emeklilik Bakanlığından (*The Department for Work and Pensions*) bir yetkili ise Kent Konseyinin aile ile dayanışma içinde olduğunu, ailenin duygularını paylaştıklarını, ancak artan konut yardım faturalarının kontrol altına alınması için uygulamanın gerekli olduğunu, böylelikle daha adil bir kira sistemine geçilebileceğini dile getirmiş, reformdan etkilenen haneler için de bir fon oluşturulduğunu eklemiştir.⁵

Sosyal bilimler içerisinde yer yer tali görünen kamu maliyesi alanı, ana öznesi devlet olmasından ötürü toplumsal ilişkiler üzerinde tahmin edildiğinden daha fazla ve çok farklı düzlemlerde sonuçlar doğurur. Devlet kamu harcamaları, vergiler, kamu borçları gibi kamu maliyesi araçlarını kullanarak sadece iktisadi değil, sosyolojik ve psikolojik etkiler de yaratır. Bu bağlamda, kamu maliyesi devletin toplum ile kurduğu karmaşık ilişkiyi anlamak için oldukça önemli bir zemindir. Kamu maliyesi araçlarının toplumsal etkilerinin önemini anlamak, bu çerçevede verilen kararlara müdahalenin önemini kavramayı da

²Birleşik Krallık İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'yı ifade eder, 1990'lı yıllarla başlayan süreçte bazı hususlarda yetkiler ülke Parlamento'larına bırakılmaya başlanmıştır, kamu maliyesine ilişkin kararların bazılarında ülke Parlamento'nun yetkileri var iken yatak odası vergisi uygulaması Birleşik Krallığın bütününde geçerlidir ancak uygulama yıllarında farklılıklar olabilir.

³<https://www.theguardian.com/society/2014/aug/12/stephanie-bottrill-worried-bedroom-tax-committed-suicide-coroner>

⁴Yedek odanın ne anlama geldiği ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

⁵<https://www.theguardian.com/society/2014/aug/12/stephanie-bottrill-worried-bedroom-tax-committed-suicide-coroner>

sağlar. Yatak odası vergisi uygulaması da kamu maliyesine ilişkin verilen kararların toplumsal hayatı nasıl derinden etkilediğini çarpıcı bir biçimde gösterir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yatak odası vergisini ve uygulamasının yarattığı toplumsal etkileri anlamaya çalışmaktır.

Vurgulamak gerekir ki kamuoyunda yatak odası vergisi olarak adlandırılan bu uygulama kamu kurumları tarafından Yedek Oda Kesintisi (*Removal of the Spare-Room Subsidy*), Toplumsal Alan Kriteri (*Social Size Criteria*) gibi isimlerle adlandırılmış, yatak odası vergisi olarak anılmamıştır. Esasen bu uygulama, konut yardımlarındaki kesintiyi ifade etmesine rağmen kamuoyunun yatak odası vergisi ismini kullanmasının bir sebebi toplum tarafından uygulamanın vergi olarak değerlendirilmesidir. Yatak odası kelimesi ise aileyi ve daha yakın ilişkileri ifade ettiği için tercih edilmiştir (Greenstein vd., 2016, s. 509). Modern maliyecilerin vergi tanımını tekrar hatırlarsak “vergi, kişilerden kamu harcamalarını karşılamak veya devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesini sağlamak üzere, cebri, nihai ve karşılıksız olarak, doğrudan doğruya istenen parasal bir yükümlülüktür” (Türk, 2015, s.111). Kamu kurumlarının yatak odası vergisi ismini kullanmamalarının nedeni bizce uygulamanın teknik olarak vergi özellikleri göstermemesi ile birlikte “vergi” kelimesinin toplumsal olarak yarattığı olumsuz algı olabilir. Kamu harcama kesintisinin, toplum tarafından vergi olarak görülmesi de ayrıca tartışılmaya değer bir konudur. Örneğin eğitim harcaması kesintisinin, vergi mükellefinin gelirinde yarattığı düşüşü (özel eğitim harcamalarının artışı ile) doğrudan hissetmesi daha zor iken, konut yardımlarının kısılması doğrudan kira giderlerinin artması anlamına geldiği ve bu kesinti oda üzerinden yapıldığı için uygulama vergi gibi hissedilmiş görünmektedir.

Çalışma, yatak odası vergisi konut yardımları kapsamında gündeme geldiği için öncelikle Britanya’daki konut yardımlarının seyrini inceleyerek başlamaktadır. Bu anlatıda Britanya’da devletin konut sektörüne müdahale biçimlerinin değişmesinin (doğrudan konut arzından konut yardımına geçiş gibi) yarattığı toplumsal etkiler öne çıkarılmaya çalışılacaktır. Ardından yatak odası vergisinin detayları değerlendirilecektir. Yatak odası vergisinin toplum üzerinde yarattığı etkinin farklı veçhelerini ortaya koymak için verginin sosyolojik, psikolojik ve iktisadi etkilerini anlamaya çalışan çeşitli çalışmalar incelenecektir.

BRİTANYA’DA KONUT YARDIMLARININ SEYRİ

Britanya’da sosyal konut (*social housing*), Sanayi Devrimin yarattığı kalabalık kentler, yoksulluk ve salgın hastalıklara cevap olarak doğmuştur (Carr ve Cowan, 2015, s.76-77). Sosyal konut, hem yerel idare (*local council*) tarafından sunulan hem de piyasa fiyatının altında kira belirleyen Konut Birliği (*Housing Association*) tarafından arz edilen konutlara verilen isimdir (Priemus ve Kemp, 2004, s. 654). Kuşkusuz Sanayi Devriminin işçiler açısından yarattığı olumsuz sonuçlar ekonomik büyümeyi tehdit ettiği

için de böyle bir önlem düşünülmüştür. Viktoryan dönemde yoksullara düşük fiyatla konut sağlanabileceği fikri hâkim olmuş, böylelikle devlet konut alanına artan oranda müdahale etmiştir. Sosyal konutlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmış, Birinci Dünya Savaşının harap ettiği kentleri yeniden yapılandırma amacını gütmüştür. Konutlar merkez ve yerel idarelerinin işbirliğinde finanse edilmiştir. Yerel idareler savaş sonrası dönemde her ailenin yaşayabileceği ve kendini mutlu hissedeceği kalitede konut yapmayı hedeflemişlerdir. Savaş sonrası 1945-1951 İşçi Partisi döneminin Sağlık Bakanı Bevan, tüm vatandaşların bütün hayatlarını geçireceği, komşusunun problemlerinden haberdar olacağı, toplumun farklı kesimlerinin doktorun, kasabın, manavın ve işçinin aynı caddede yaşayabileceği konut projesinin yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak talebin artması ve konut kalitesinin maliyet haline gelmesiyle, 1950 ve 1960'lı yıllarda, ucuz inşaat metotları kural haline gelmiş, konut kalitesi düşmüştür. İnşaat metotlarındaki farklılaşma, Bevan'ın dile getirdiğinin tersine konut ediniminde sınıfsal farklılıkların artmasına neden olmuştur (Carr ve Cowan, 2015, s. 76-77). İkinci Dünya Savaşının takip eden 35 yıl içerisinde yerel idare ve Konut Birliği 4,4 milyon sosyal konut inşa etmiştir (England.shelter.org, 2021). 1980 yılı itibarıyla Konut Birliğinin 400,000 konutu bulunmaktadır (National Housing Association, 2021). Başka bir deyişle, 1980'lere kadar sosyal konut arzı yerel idare tarafından sağlanmıştır. Burada eklemek gerekir Konut Birliği'nin kaynaklarını yerel idareler aktarmaktadır.

1972-1973 yıllarında Muhafazakâr Parti, *White Paper*'da konut piyasasında İkinci Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi konut arzı kıtlığı yaşanmadığını, temel sorunun konut arzında ülke genelindeki eşitsizlik ve düşük fiyatlı konut eksikliği olduğunu dile getirmiştir. Belge, konut politikasına yeni bir amaç eklemiş, kiracılar arasında eşitliğin sağlanması gerektiğini bunun da anormal ve adaletsiz kira kontrollerinin ortadan kaldırılması ile gerçekleştirilebileceğini söylemiştir⁶. Ancak 1974-1979 İşçi Partisi iktidarı döneminde, kira kontrolleri enflasyonu engellemek için önemli bir araç olarak kullanılmaya devam edilmiştir. 1979 yılında Muhafazakâr Partinin tekrar iktidara gelmesiyle, fiyat kontrolünden vazgeçilerek, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmiş, böylelikle konut sübvansiyonları düşürülmüştür (Stephens, 2005, s.114).

1980'li yıllarda kiracıların yarattığı toplumsal baskı, bazı hak kazanımları sağlamıştır. 1980 yılına kadar sosyal konut kiracılarının yerel idareler karşısında güvenceleri yoktur. Kira kontratları kiracının yükümlülüklerini yerine getirmesi üzerine kurulu ve tek taraflı iken, 1980'de hayat boyu kiracılık, yerel idare karşısında özerklik gibi haklar kazanılmıştır. Ancak, 1980 Konut Yasası (*The Housing Act 1980*) ile Satın Alma Hakkı (*The Right to Buy*) uygulamaya girmiş, sosyal konutlarda oturan kiracılara belli koşullar altında evlerini satın alma hakkı tanınmıştır (Carr ve Cowan, 2015, s. 77-78). Satın Alma Hakkı ile birlikte,

⁶ Bu dönemde devletin konut piyasasına konut arzı ve kira kontrolleri ile müdahale ettiğini söylemek mümkündür.

Thatcher döneminde konut alımı teşvik edilmiş, mortgage piyasası deregüle edilmiş, devlet mortgage kredilerine yönelik vergi teşviki uygulamıştır. Borca dayalı konut finansman biçimi 1979-2012 dönemi için sermaye birikiminin ana motorlarından biri olmuştur (Wood, 2018,s. 14-15). Satın Alma Hakkı ile en kaliteli sosyal konutlar en zengin kiracılar tarafından satın alınmış, böylelikle sosyal konutlar marjinalize hale gelmiştir, 1997 yılına gelindiğinde konut yardımından yararlananların önemli kesiminin yaşlı, uzun dönem hasta, işsiz, tek ebeveynli haneler olduğu görülmüştür (Priems ve Kemp, 2004, s. 656). Sosyal konutlarda kiracı olan ücretlilerin oranı, 1981 yılından 1982 yılına yüzde 47'den yüzde 32'ye düşmüştür. Bir yandan, kiracılar yerel idare karşısında haklarını güçlendirirken, diğer yandan Satın Alma Hakkı ile devletten yüksek gelir gruplarına önemli ölçüde kaynak transfer edilmiştir. 1988 yılı Konut Yasası (*The Housing Act*) ile kira fiyat kontrolleri kaldırılmıştır, kontratlara kiranın ödenmemesi durumunda iki aylık süre içerisinde konutun tahliyesine ilişkin hükümler konulmuştur. Konut sahipleri, kısa dönemli kira anlaşmalarından ve kiracılara yönelik yapılan diğer düzenlemelerden fayda sağlayan taraf olmuştur. Konut yardımı *gelire dayalı*, kiranın bir kısmını veya tamamını kapsayan bir biçim almıştır. *Kiraların piyasaya yoluyla belirlenmesi nedeniyle, devletin konut yardımı için yaptığı ödemeler, yaklaşık on yıl içinde, konut yardımı alan sayısı düşmesine rağmen üç kat artmıştır.*⁷ Yani, 1986-1987 döneminde, 3,8 milyar sterlin olan konut yardım harcamaları, 1997-1998 döneminde 12,2 milyar sterlin olarak gerçekleşmiştir (Carr ve Cowan, 2015,s. 77-78). 1978-1979 yıllarında konut sübvansiyonları (*property subsidies*)⁸, toplam konut yardım harcamalarının yüzde 86'sını oluştururken ve gelir odaklı yardımların payı yüzde 16 iken, bu oranlar 1998-1999 yıllarında sırasıyla yüzde 27 ve yüzde 73 olarak değişmiştir (Priemus ve Kemp, 2004,s. 654). 1980'lerin sonlarına doğru çoğu yerel idare sosyal konutlarını Konut Birliklerine devretmiştir. Konut Birliklerine özel kurumlardan borçlanma imkânı tanınmış, devlet Konut Birliklerine fon sağlamıştır (National Housing Federation, 2021).

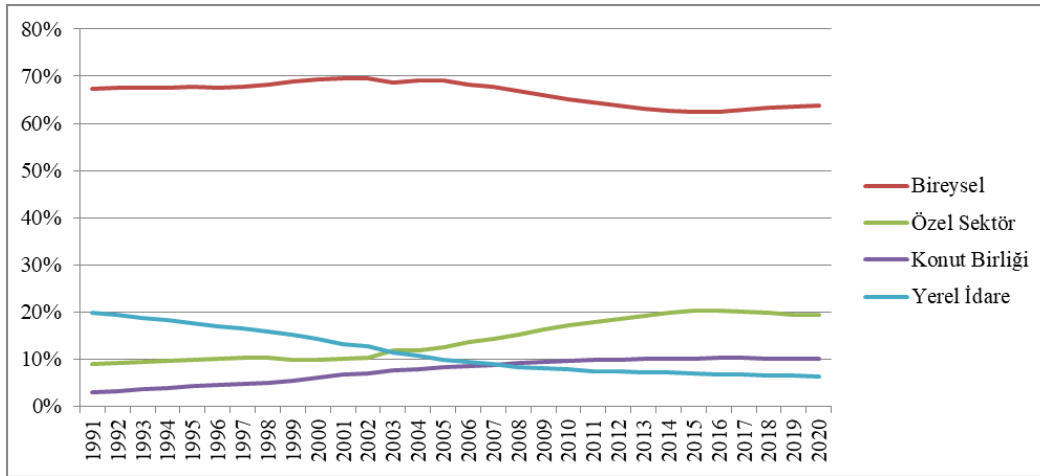
1988 Konut Yardımı Yasası ile birlikte konut yardımının miktarı, kişilerin hem sosyal yardım hem de konut yardımı almasını engelleyecek bir biçimde belirlenmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle devlet vatandaşların sosyal yardım almalarını engelleyecek miktarda konut yardımı vermeye çalışmıştır. Ancak, hem konut yardımı kapsamında pek çok kesinti olmasından dolayı hem de konut yardımı alma hakkı olmasına rağmen başvuru yapamayanların varlığı nedeniyle bu amacı gerçekleştirmek pek de mümkün olmamıştır. Örneğin, anne ve babası ile yaşayan yetişkin kadın ve erkekler için de konut yardımı kesinti yapılmakta veya konut yardımına başvuramayan kişiler sosyal yardım alabilmektedirler. 1996 yılında yürürlüğe giren Tek Oda Kirası (*The Single Room Rent*) ve Yerel Kira Referansı (*The Local Reference Rent*) kısıtları da kira yardımlarını düşüren uygulamalar olmuştur. Tek Oda Kirası, 25 yaş altındaki

⁷ Vurgu bize aittir.

⁸ Buradan konut arzına ilişkin sübvansiyonları anlayabiliriz.

kiracıların sadece tek odalı evler için kira yardımı alabileceğini düzenlemiştir. Yerel Kira Referansı ise kira yardımı için bölgenin ortalama kira bedelini esas almaktadır (Stephens, 2005, s. 115-117). Beklendiği üzere İngiltere'de 1989 yılında özel konut piyasasının konut piyasasındaki payı tarihin en düşük düzeyi yüzde 10 olur iken, kira kontrollerinin kaldırılması ile 1989 yılından sonra bu oran artışa geçmiştir (Priemus ve Kemp, 2004, s.654). Grafik 1'de görüldüğü gibi özel sektörün konut sektöründeki payı 1990'lı yılların başına göre 2019 yılına kadar neredeyse yüzde yüz artarken, yerel idarelerin konut mülkiyeti içindeki payları yüzde 20'den yüzde 8'e düşmüştür. Dikkati çeken diğer bir husus ise özel konut mülkiyetinin de 2007-2008 krizi ile birlikte yüzde ona varan ölçülerde düşmesidir. Başka bir deyişle Satın Alma Hakkı ile başlayan konut edindirme süreci mortgage krizi ile birlikte başarısızlığa uğramış görünmektedir. Yani Grafik 1, bize 1991 yılında bu yana Britanya'da konut mülkiyeti içinde bireysel ve yerel konut mülkiyeti paylarının azalışa geçerken onların yerini özel sektör ve Konut Birliği konutların nasıl aldığını çok çarpıcı biçimde göstermektedir.

Grafik 1: 1991-2019 Britanya'da konut mülkiyet türleri (%)

Kaynak: Gov.uk, 2021c, [Table 109: by tenure and region, from 1991](#) hareketle hazırlanmıştır.

1980'den beri konut yardımlarında kısıntı yapılırken, 2007/2008 krizi konut yardımı bütçesini hedef haline getirmiştir (Cooper ve Paton, 2021, s. 7). Konut yardımlarına yönelik önemli kesintiler 2010 yılından sonra gerçekleşmiştir (Carr ve Cowan, 2015, s. 80). Bu kesintilerin konut yardım alan sayısının küresel kriz nedeniyle yükseldiği (2007 yılında 4,03 milyon iken 2014 yılında 4,98 milyona) bir süreçte gerçekleşmesi (Hickman vd., 2017, s. 1106) oldukça dikkat çekicidir. Bu dönemde konut yardımı almaya başlayanların önemli kısmı düşük ücretli çalışanlar olmuştur (Hickman vd., 2017, s. 1106). 2012 yılında aylık alınabilecek refah ödemelerine kısıt getirilmiş ve Londra'da 58,700 hanenin konut yardımları yüzde 45 azaltılmıştır.

2013 yılı Nisan ayında ise Konut Yardımı Yedek Oda Sübvansiyonunda kesintiye gitmiş (*Housing Benefit Spare Room Subsidy*), bu uygulama kamuoyuna “yatak odası vergisi” (*bedroom tax*) olarak yansımıştır. Yatak odası vergisi nedeniyle kiracılar yüzde 14 ile yüzde 25 oranında kira yardımı kesintisiyle karşılaşmış, böyle olunca kira ödemelerinde aksamalar gerçekleşmiştir. Yatak odası vergisi nedeniyle 500,000 kiracı konutlarını terk etmek zorunda kalmıştır (Cooper ve Paton, 2021, s. 7). Hükümete göre yedek oda sübvansiyonun kaldırılmasının (yatak odası vergisi) sebebi artan konut harcamalarını kontrol altına almak, kiralık emlak sektöründe hareketliliği hızlandırmak, çalışma teşvikini güçlendirmek, sosyal konutları etkin biçimde kullanmak biçiminde ifade edilmiştir. Ancak bu kesinti özellikle engellileri olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Resmi verilere göre ilk uygulandığı 2013-2014 dönemi itibariyle bu kesinti 660,000 kişiyi etkilemekte bu da konut yardımı alanların yaklaşık yüzde 31’ine denk gelmektedir (Butterworth ve Burton, 2013, s. 35). Britanya’da bu düzenlemeler sonrasında konut yardımı almanın şartları neler olmuş? Yatak odası vergisi ne anlama gelmektedir ve ne tür toplumsal sonuçlar yaratmıştır? İzleyen başlıkta bu sorular cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

YATAK ODASI VERGİSİ VE VERGİYE YÖNELİK TARTIŞMALAR

2010 yılındaki değişimler ile birlikte 2021 yılı itibariyle Britanya’da konut yardımı işsiz ve düşük gelirlilerin yararlandığı bir sosyal yardım biçimidir. Bunun dışında emeklilik, ağır engellilik, huzurevinde kalma veya geçici iskân (*temporary housing*) durumlarında konut yardımından faydalanmak mümkündür. Birikimleri (*savings*) 16 bin poundu geçenler, mortgage kredisi ödeyenler, akrabaları ile yaşayanlar, genel yardım alanlar (*universal credit*), tam zamanlı öğrenciler, Avrupa Ekonomik Bölgesinden iş aramak için İngiltere’ye gelenler, sığınmacılar, emeklilik yaşını doldurmamış çiftler⁹, göç kontrolünde olanlar (*immigration control*) konut yardımından yararlanamazlar (Gov.uk, 2021a). Kişilerin ne kadar konut yardım alacağı gelirlerine, evin oda sayısına, emsal kiraya (*eligible rent*), yaş ve engellilik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Emsal kira, kiraya ek olarak asansör bakımı veya ortak çamaşır hizmeti için ödenmesi gereken bedeller dâhil edilerek bulunmaktadır. Bu bedele yakıt ve su faturası dahil edilmemektedir. Eğer evde bir yedek oda (*spare room*) var ise yüzde 14 iki boş oda varsa yüzde 25 oranında konut yardımı kesintisi uygulanmaktadır. Örneğin 100 pound kira yardımı alan bir kişinin bir yedek oda olması durumunda kira yardımı yüzde 14 düşecek 84 pound olacaktır. Buradaki yedek oda fiziksel olarak boş oda anlamında kullanılmamaktadır. Oda paylaşımı kurallarına uymayan odayı ifade etmektedir. Kira yardımında kesintiye gidilmemesi için odaların düzenlenen kurallar çerçevesinde kullanılması beklenmektedir, aksi takdirde konut yardımında kesintiye gidilmektedir (Gov.uk, 2021b). Yatak odası vergi

⁹ Çiftlerden birinin emeklilik yaşının doldurmamış olması konut yardımının uygulanmaması için yeterli sayılmaktadır.

olarak anılan uygulama ile birlikte, konut yardımı almak isteyenlerin konutun odalarını nasıl kullanması gerektiği aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

Tek odayı paylaşmak zorunda olanlar:

- Yetişkin bir çift
- 16 yaş altında aynı cinsiyette iki çocuk
- 10 yaş altı çocuklar

Tek odada kalabilecekler:

- 16 yaş üstünde yetişkin
- İki çocuğun tek odayı paylaşması durumunda 3. çocuk

Ek oda kullanabilecekler:

- Ağır engellilik halinde çocuk (yerel idarenin izni kaydıyla)
- Hanede herhangi bir yetişkinin gün aşırı bakımı için kalan bakıcı.

Uygulamada, evde 52 haftadan az kalan öğrenciler ve askeri görevliler tek odada kalamazlar. Bunun dışında üvey çocuk olmak üzere evde sürekli yaşamayan çocuk, boşanmış veya ayrı çiftlerin çocukları, hastalık veya engellik nedeniyle ayrı odalarda kalmak durumunda olanlar, engellilerin tıbbi cihazlarının depolanması için kullanılan oda yardım kapsamı dışındadır (Unison, 2014, s. 1-2). Yatak odası vergisi olarak anılan bu uygulama pek çok davaya konu olmuştur. Mahkeme engelli olması nedeniyle kocası ile aynı odayı paylaşmayan Carmichael çiftinin davasını ve engelli çocuğunun gün aşırı bakıcıya ihtiyacı olması nedeniyle ek odaya ihtiyacını belirten Rutherford çiftinin davasını “haklı/açık (*transparent*) sağlık nedeni” gerekçesiyle kabul ederken, ev içi şiddete uğraması nedeniyle ek bir oda talep eden kadının, sağlık malzemelerini depolamak için ek odaya ihtiyacı olan adamın ve ruhsal sorunlar nedeniyle gazete istifi yapan Drage'nin davasını reddetmiştir. Olumlu kararların gerekçesi engellilerin yatak odası vergisi olarak bilinen uygulama nedeniyle ayrımcılığa uğramaları olmuştur. 2006 yılında yayımlanan Konut Yardımı Düzenlemeleri (*Housing Benefit Regulations*) konut yardımı uygulamalarında ikililik yaratmıştır. Engelli olması nedeniyle aynı odada kalamayan çocuklar için tek odada kalma hakkı var iken yetişkinler için bu hak gözetilmemiştir. Yetişkinler için gün aşırı bakıcı için ayrı oda hakkı var iken çocuklar için söz konusu değildir. Bu duruma sebep olan şey Birmingham City Council'in kararı olmuştur. Hükümet burada Carmichael'in durumundaki farklılığı haklı göstermek için çocukların çıkarını gözettiklerini söylemiştir. Mahkeme ise çocuk ve yetişkin arasında bu açıdan bir fark olamayacağı kararını vermiştir. Ancak mahkeme

ev içi şiddet gören ve şiddetten korunmak için ayrı bir odaya ihtiyaç olduğunu söyleyen kadının davasını haklı görmemiştir. Sağlık nedenlerinin hangi kapsamda belirleneceği açık değildir, bu bağlamda ruhsal sağlık nedenleri de ek oda kullanmayı gerektirebilir. Ancak obsesif kompulsif bozukluğu nedeniyle gazete istifi yapan Drake'nin ihtiyacı sağlık nedeni olarak görülmemiştir (Meers, 2017, s. 182-183). Mahkeme kararlarına istinaden yedek oda kullanabileceklere “engellilik veya sağlık durumu nedeniyle bir odayı paylaşamayacak yetişkin veya çocuk” ifadesi eklenmiştir (Gov.uk, 2021b). Yatak odası vergisinin toplumsal etkilerine ilişkin pek çok çalışma yapılmıştır.

Moffat vd. (2015), Ekim 2013-2014 döneminde Newcastle Walker'da yaptıkları alan çalışmasıyla yatak odası vergisinin çok boyutlu sonuçlarını ortaya koymuşlardır. Walker, 11,701 nüfusa sahip ve kent nüfusunun yüzde 69'nun sosyal konutlarda yaşadığı 650 hanenin yatak odası vergisinden etkilendiği bir bölgedir (Moffat, vd., 2015, s. i). Kuzeydoğu İngiltere'de ise 50,000 hane, yatak odası vergisinden etkilenmiş, bölge ekonomisinden 34 milyon sterlin azalmış, hanehalkı geliri düşmüş, yoksulluk ve işsizlik yükselmiştir. Devlet ise yatak odası vergisinin sonuçlarının hafifletilmesi için üç öneride bulunmuştur, bunlar daha küçük bir eve çıkılması, odaya bir kiracı alınması ve çalışma saatlerinin artırılması olarak sıralanabilir. Walker, Doğu Newcastle'm en yoksul bölgesi olup, Birleşik Krallık'm en yoksul yüzde 10'u içerisinde yer almaktadır. 2011 yılı itibariyle Walker'm nüfusunun yüzde 68,5'i sosyal konutlarda oturmaktadır. Bölgedeki çocukların yarısı düşük gelirli hanelerde, bunların yüzde 15'i ise tek ebeveyn ile yaşamaktadır. Walker'm yoksulluğunun kökeninde gemi sektörünün aldığı ağır ekonomik darbe yatmaktadır. Ağır sanayi üretiminin gerilemesi bu bölgeyi derinden etkilemiştir (Moffat vd., 2015, s. 1-2). Yapılan araştırma kapsamında Walker'dan 38 kişi ile görüşülmüştür. Katılımcıların 29'u 40-60 yaş aralığındadır, 21'i yalnız yaşamakta 9'u evlidir, işsiz veya işgücüne katılmayan sayısı ise 27 olup, 9'u part-time işlerde çalışmaktadır (Moffat vd., 2015, s. 7). Bölgedeki haneler, yatak odası vergisi yüzünden ortalama olarak aylık 12 pound kaybetmektedir, bazı haneler için ise bu miktar ortalama 22 pounda kadar çıkmaktadır. Katılımcılar yatak odası vergisi nedeniyle temel gıda, ısınma ve diğer gereksinimleri karşılamakta zorlandıklarını, kıyafet, sosyalleşme ve acil durumlar için birikim yapmanın imkânsız olduğunu dile getirmişlerdir. Bölgedeki hanelerin bütçeleri o kadar kısıtlıdır ki yatak odası vergisi nedeniyle kiralarını ödeyememekte veya borçlanmaktadır. Bazıları yatak odası vergisi nedeniyle faturalarını ödeyemediklerini, bazıları ise hafta 9 pound ile yaşamak durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir (Moffat vd., 2015, s. 8-9). Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki 2010 yılında kira yardımlarının ev sahibine değil de kiracıya doğrudan ödenmesine karar verilmiştir (Hickman, vd., 2015, s. 1106). Doğrudan ödemeye ilişkin yapılan pilot çalışmalarda kiracıların sadece yüzde 8'inin kiralarını düzenli olarak 18 ay ödeyebildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kira ödemelerindeki aksaklık beklenmedik durumlar (boşanma, ayrılık, çamaşır makinesinin bozulması vb.) ve yatak odası vergisi ile diğer kesintiler yüzünden

gerçekleşmiştir (Hickman, vd., 2015, s. 1122). Konut yardımındaki kesintiler kiracıları farklı çözümlere itmiştir. Kent sakinlerinin tefecilere ve rehincilere (*pay day loan company*) bağımlılıkları artmıştır. Çoğu katılımcı güçlü aile bağlarının ve yardımlaşmanın önemini, komşu, aile ve arkadaşlarının oldukça yardımsever olduklarını vurgulamışlardır. Ancak refah harcamalarının kısılması ve yatak odası vergisiyle birlikte yardımlaşma olanaklarının da sınırlandırıldığı dile getirilmiştir. Görüşmeye katılan bölge sakinlerinden bazıları ailelerine ve arkadaşlarına yük olmaktan utanç duyduklarını söylemişlerdir. Yatak odası vergi nedeniyle bölgede borçlanma gittikçe artmış ve kiracıların yüzde 60'ı kira ödemelerini aksatmıştır (Moffat vd., 2015, s. 10-11).

Çalışma kapsamında, gelir kaybının fiziksel ve mental sağlığı kötü etkilediğine, çocukların sağlıklarında uzun vadeli etkilerde bulunabileceğine dair çeşitli kanıtlar söz konusudur. Sağlık konusunda duyulan endişe ve borç korkusu mental sağlık üzerinde de etkiler doğurmaktadır. Hane giderlerinin karşılanamaması, sağlık için kötü koşullar, mental sorunlar ve gıda için sınırlı bir bütçenin olması özellikle çocukları olumsuz biçimde etkilemektedir. Yatak odası vergisi ve refah kısıtlamalarının sonucunda aileler gıda bütçelerini kısmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durumun gıda fiyatlarındaki artış ile birleşmesi daha da katlanılmaz bir hal yaratmıştır. Bazı öğünlerin atlanması, açlık durumu özellikle çocuklarda görülmektedir. Görüşmelere katılan çoğu kişi taze meyve ve sebze almakta zorlandıklarını söylemektedir. Katılımcılara, gıda bankasından (*food bank*) yararlanıp yararlanmadıkları sorulduğunda, çoğunun yerel gıda bankalarının varlığından haberdar olmadığı, çalışmalarına rağmen gıda bankasından yararlananların ise gıda bankasına gitmelerinden dolayı mahcup hissettikleri ortaya çıkmıştır. Kaygı duyulan diğer bir durum ısınma ve faturaların ödenmesi konusu olmuştur. İstisnasız tüm yöre sakinleri pek çok neden dolayısıyla yatak odası vergisinin mental sağlıklarını etkilediğini söylemişlerdir. Taşınma ile ilgili kaygılar, kendileri ve çocukları için sağlıklı gıda bulamama, yetersiz ısınma, kira gecikmelerinin döngü haline gelmesi, anksiyete ve depresyonun artmasına neden olmuştur (Moffat, vd., 2015, s. 12-15). Finansal zorlukların yarattığı başka bir husus aile ve arkadaşlarla zaman geçirmenin ve sosyalleşmenin kısıtlanması olarak ortaya çıkmaktadır. Gelirlerinin önemli kısmını gıdaya ayıran hanelerin ulaşım için harcama yapmaları oldukça zordur, böyle olunca bölge sakinlerinin ailelerini ve arkadaşlarını görmesi imkânsız hale gelmektedir. Katılımcılar bu durum yüzünden toplumdaki ve ailelerinden aforoz edilmiş gibi hissettiklerini dile getirmişlerdir. Görüşmeye katılanlardan bazıları yatak odası vergisi konusunda değişikliğe gidilmediği takdirde intiharların yaşanabileceğini söylemiştir (Moffat vd., 2015, s. 16).

Bu çalışmada, yatak odası vergisinin temel mantığının insanların kendilerine uygun daha küçük evlere geçmesi böylelikle gayrimenkul sahiplerinin ev stokunu en uygun biçimde kullanmalarını sağlamak olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bu yasa küçük ev stokunu dikkate almak konusunda tamamıyla başarısız

olmuştur. Çünkü Kuzeypatı bölgelerde tek odalı yerel sosyal konut yoktur, aileler neredeyse her konut için birbirleri ile yarışmaktadır. Bu durum sadece Kuzeypatı bölgelerler de sınırlı değildir. Ortaya çıkan en büyük sorun tek odalı ev talebinin nasıl karşılanacağıdır. Sonuç tek odalı ev talebinin hızlı bir biçimde karşılanamaması ve büyük evlerin boş kalması olmuştur. Yatak odası vergisi buna ek olarak borçlanma, kira ödeyememe gibi toplumsal maliyetler de getirmiştir. Ayrıca çoğu görüşmeci evleri ile duygusal bir bağ kurduklarını da dile getirmektedirler (Moffat vd., 2015, s.17-18). Bu tür zorluklar ile dayanışma ağlarının güçlenmesi ile mücadele edildiği görülmektedir. Keza çoğu görüşmeci Walker'da güçlü bir dayanışma ağı olduğunu borç alıp verme, çocuk bakımı ve haftalık alışveriş gibi durumlarda yardımlaşmanın yaygın olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Walker'da olmanın onlara güvende hissettirdiğini söyleyen bir kadın bu bölgeden taşınmak istemediğini söylemiştir. Dahası, çoğu kent sakini, evlerin temel gereksinimlerini karşılamak için uzun süredir emek verdiklerini ve ev için harcama yaptıklarını eklemektedirler (Moffat, vd., 2015, s. 19).

Yatak odası vergisinin kiracılar ve ev sahipleri üzerindeki etkilerini değerlendiren çalışmalardan biri, Konut Birlikleri tarafından *Joseph Rowntree Foundation* isimli bir yardım kuruluşu aracılığıyla yapılmış, Güneybatı İngiltere'yi odak almıştır. 2013 yılında yapılan araştırma, yatak odası vergisiyle birlikte diğer yardım kesintilerin etkilerini de değerlendirmeye almıştır. Bu kapsamda yapılan alan araştırmalarından biri 200 kiracı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yüzde 56'sı işsiz olup, önemli çoğunluğu engellilik veya hastalık nedeniyle çalışamayan, geri kalanı ise hayatlarının önemli bir kısmını çalışmakla geçiren bireylerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, 200 katılımcının neredeyse yarısı engel ve hastalık yüzünden çalışamayanlardan oluşmaktadır. Bu durum sadece bölgenin sosyal konut kiracılarına özgü olmayıp, ülke genelinde sosyal konut kiracılarının önemli kısmını hasta veya engelli bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların yüzde 38'i aralıklarla çalışmış, yüzde 12'si ise hiç çalışmamıştır, yüzde 37'si 40'lı yaşlarda iken, yüzde 29'u 50'li yaşlarındadır. Araştırmaya dahil olan kiracıların önemli kısmı yalnız yaşayan ve tek ebeveyn ile çocuktan oluşan hanelerden oluşmaktadır. Kiracıların 43'ü yatak odası vergisinden etkilendiğini belirtmiştir (Power, vd., 2014, s. 29-32). Katılımcılar, yapılan kesintiler nedeniyle kayıplarını öğün atlama, ucuz gıda tüketme, çamaşır makinesi yerine elde çamaşır yıkama, daha az duş alma, ısınma faturaları kısma, TV paketleri ve telefon hatlarının iptali, ikinci el eşya ve kıyafet kullanımı, kişisel eşyaları satma aracılığıyla kapatmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Son 12 ay içinde, 200 katılımcıdan 164'ü gıda harcamalarından kısıntıya gittiğini, 107'si arkadaş ve yakınlarından borç aldığını, 37'si hem arkadaşlarında hem de çeşitli finansal kurumlardan borçlandığını, 24'ü ise rehinciden borçlandığını dile getirmiştir (Power, vd., 2014, s. 35-36). Kasım 2013- Mart 2014 tarihlerinde konut sahiplerinin *think-thank*'ler aracılığıyla düzenlendiği araştırmada benzer sorunlar olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında, ev sahiplerinin kiracılarını teşvik etmesi yoluyla 64 kiracının katıldığı iki günlük bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya katılanların üçte biri

görme engeli gibi çeşitli engellere ve kronik hastalıklara sahip kişilerdir. Toplantı boyunca 213 konu gündeme gelmiştir, bunlardan 54'ü yatak odası vergisi, 44'ü finansal zorluklar ve 37'si refah reformları ve reformların otokratik uygulama biçimleri ile ilgili olmuştur (Power, vd., 2014, s. 44-45). Araştırma çerçevesinde ortaya çıkan önemli sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yardımlar ile yaşam pahalılığı arasında ilişki kurulamaması yoksulluğu artırmaktadır,
- Wonga gibi internet üzerinden kısa vadeli (bazen günlük) ve yüksek faizli borç veren kurumlardan borçlanmalar yükselmiştir,
- Kiracılar gıda bankaları daha sık kullanmaya başlamıştır,
- Enerji fiyatlarındaki artış yoksulluğu artırmış, kiracılar kira ödemek, ısınmak veya beslenme arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır,
- Mental ve fiziksel hastalıklar genel bir sorun haline gelmiştir, intihar eğilimi, depresyon, anksiyete umutsuzluk yaygınlaşmıştır,
- Anne ve babası boşanan gençlerin barınma sorunu ortaya çıkmış ve 13-19 yaşındaki çocuklar evsiz kalabildiği görülmüştür,
- Aile içi şiddet ve suç oranlarında artış gerçekleşmiştir (Power, vd., 2014, s. 46-47).

Yatak odası vergisinin etkilediği iki katılımcının ifadeleri oldukça çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Hastalık ve boşanma yüzünden bir süredir işsiz olan 40 yaşındaki kiracı yatak odası vergisi yüzünden haftalık 23,15 pound ödemek zorunda olduğunu, ancak "bulunduğu bölgede tek odalı ev olmadığı için evini değiştiremediğini dile getirmiştir. Kirasını ödeyemediğini söyleyen katılımcı evden atılma tehlikesiyle karşı karşıya kirasını tamamlamaya çalışmak zorunda kaldığını" belirtmektedir. Eşini akciğer kanserinden kaybeden ve üç aydır eşine bakmak için işsiz kalan bir diğer kiracı ise hayatı boyunca günde 12-16 saat çalıştığını, yatak odası vergisi yüzünden üç odalı evi için haftalık 71 pound ödemek zorunda kaldığını, kirasının bu kısmını çocukları ödediğini söylemiştir. 9 aylık süreç sonrasında çocuklara yük olduğunu düşündüğü için mental sağlığının bozulduğunu, evden başka bir eve taşındığında da maliyet açısından benzer bir durumun yaşanacağını eklemiştir (Power, vd., 2014, s. 57).

18 Konut Birliği tarafından yapılan Merseyside'a dair rapor, bölgede bulunan 130,000 kiracıdan 26,446'sının yatak odası vergisinden etkileneceğini belirtmektedir. Ancak Merseyside büyük aile evlerinin yapıldığı bir bölge olduğundan, hanelerin daha küçük evlere çıkma olasılığı olmayacak, böylelikle kiracıların önemli kısmı yatak odası vergisini ödemek zorunda kalacaktır. Liverpool bölgesinde Riverside'da 2,347 hane yatak odası vergisinden etkilenmektedir. Ancak bölgede yıllık olarak tek odalı 407 konut kiraya verilebilir hale geldiği için hanelerin hepsinin tek odalı eve geçmesi söz konusu olsa bunun için yaklaşık 6 yıl beklemek gerekecektir. Yatak odası vergisinin uygulamaya geçtiği ilk dört hafta olan

Nisan- Mayıs 2013 tarihleri arasında 14, 197 hane kirasını ödeyememiştir. 6,000 hane için kira ödeyememek yeni karşılaştıkları bir durum olmuştur. Bölgede gıda bankaları daha çok kullanılır olmuş yeni gıda bankaları kurulmuştur. Ayrıca Merseyside’da yatak odası vergisinin en çok etkilediği kesim engelliler olmuştur, Merseyside’da toplam 19,055 engelli birey yatak odası vergisi ödemek zorunda kalmıştır (National Housing Federation, 2013).

Northern Ireland Housing Executive tarafından Şubat- Mart 2019 tarihleri arasında Kuzey İrlanda’da yatak odası vergisinden etkilenen 15 kişi ile yapılan çalışma İngiltere’deki örneklerine bazı açılardan benzemektedir. Bu noktada, İrlanda’da yatak odası verginin 20 Şubat 2017’de uygulamaya başladığını söylemek önemli görünmektedir. Keza araştırma içinde henüz uygulamayı anlamayan görüşmeciler bulunmaktadır. Katılımcıların sadece ikisi çalışmakta olup, sadece bir kişi tasarruf edebildiğini söylerken, diğerleri yardım dışında gelirleri bulunmadığından aile ve yakınlarından borç aldıklarını dile getirmiştir. Yatak odası vergisi nedeniyle yaşadıkları gelir kaybı, katılımcıların hepsinin bütçeleri açısından oldukça önemli etkiler yaratmaktadır. Böyle olunca kiracıların çoğunluğu bu kaybı dengelemek amacıyla gıda harcamalarını karşılamak için çocuklarının okul gezisi, sağlık, giyim, TV paketi, telefon ve araba için yapılan harcamalar gibi her türlü kesintilere gittiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların 10’u şimdiye kadar kiralarnı hiç aksatmadığını, 11’i ise yatak odası vergisi nedeniyle kiralarnı aksattıklarını dile getirmiştir. Borçlanma ise bu açığı kapatmak için önemli bir yöntem halini almıştır (Carter ve Flood, 2019, s. 6).

Cooper ve Paton’a göre (2021, s. 2-3) Britanya’da mortgage krizinin asıl kurbanları mortgage sahiplerinden ziyade kiracılar, çünkü devlet konut piyasasından çekilerek ve kira yardımlarını kısarak sosyal konut ve özel konut piyasasında kiralarnın aşırı derecede artmasına neden olmuştur. Cooper ve Paton, konut piyasasında mülküzleştirmenin yanı sıra konut tahliye (*eviction* sürecinin kârlı bir borç ekonomisi ve yoksulluk endüstrisi (*poverty industry*) yaratarak kârlılığı artırdığını ortaya koyar. Yazarlar, bu süreci anlatmak için David Harvey’in “mülksüzleştirerek birikim” kavramsallaştırmasından esinlenerek “yeniden el koyarak birikim” (*accumulation by repossession*) kavramını kullanırlar. Bu kavram el koymanın çifte halinden bahseder. Bizce makalenin önemi, konutların tahliye edilmesi ve konut piyasasının finansallaşmasının en önemli sebebi olarak devlet müdahalesindeki değişimi vurgulamasıdır. Devlet konut sübvansiyonlarını keserek konut piyasasında mali disiplin uygulayarak konut piyasasının finansallaşmasına ve konutların tahliye edilmesine sebep olmuştur. Devletin bu tutumu kiracıların borçlanmasına, konut sektörünün finansallaşmasına neden olmuş, kârlar sadece rant ve konut sektörünün piyasalaşmasından dolayı artmamış, konutların tahliye edilmesi ve yoksulluk da kârlılığı artıran unsurlar olmuştur.

Cooper ve Paton’a göre, konut piyasasından mülksüzleştirmeye dair çalışmaları oldukça yaygın iken, konut tahliyesi ile ilgili çalışmalar azınlıkta kalmıştır. Konut tahliyesinin, konut piyasasında gizli kalmış bir

alan olmasının sebebi tahliye edilen konutlara dair verilere ulaşmanın zorluğudur. Yasal tahliyeler mahkeme kayıtları aracılığıyla bulunabilirlerken yasa dışı tahliyelere ulaşmak pek de mümkün değildir. Ancak sınırlı sayıda da olsa birkaç çalışmada, konut tahliyelerinin konut sahipleri, emlakçı ve finansçılar için nasıl kârlı bir alan olduğuna değinmektedir (Cooper ve Paton, 2021, s. 3-4). Konut sektörünün finansallaşması konut tahliyelerinin temel nedenidir. Devletin konut piyasasında çekilmesi, konut finansmanının piyasa aracılığıyla yapılmasına neden olmuştur. Devlet bu süreci 1988 Konut Yasası ile (*The Housing Act*) kira kontrollerini kaldırarak, Satın Alma Hakkı (*The Right to Buy*) ile sosyal konutları özelleştirerek ve *mortgage* vergi indirimleri ile bireysel konut mülkiyetini teşvik ederek desteklemiştir. Kira kontrollerinin kalkması, kiraların yükselmesine, devletin kira yardımlarını kısması konut finansmanı için *mortgage* kredilerinin yükselmesine neden olmuştur. Mali disiplin uygulamasıyla kira yardımlarının kısılması ve devletin diğer refah harcamalarını azaltması, kira giderleri artan kişileri borçlanmaya itmıştır. Bu süreç sadece mülksüzleştirme yoluyla birikimi teşvik etmekle kalmamış konutun tahliyesi, hane halkı borçları ve borçların yeniden düzenlenmesi ile kârı ve sömürüyü yükseltmiştir (Cooper ve Paton, 2021, s. 5-7).

2007-2008 krizi sonrası konut harcama kesintileri hane halkı borçlarını yükseltmiştir. *Bazı çalışmalar İngiltere’de yatak odası vergisi nedeniyle kiracıların üçte ikisinin kira ödemelerini aksattığını, yedide birinin ise tahliye tebligatı aldığı göstermektedir*¹⁰. İngiltere’de Londra Southwark’ta 227 kiracı yatak odası vergisi yüzünden evlerinden tahliye edilmiştir (Cooper ve Paton, 2021, s. 7-8).

Cooper ve Paton, İngiltere ve Galler’de konut piyasasında bahsedilen sorunlardan dolayı yeni bir piyasa oluştuğunu, bu piyasanın borç yapılandırma ve konut tahliyesi üzerinden yüksek oranlarda kâr elde ettiğini vurgularlar. Kamu ve özel sektörün birleşiminden meydana gelen bu yeni kâr alanında hem kamuda çalışan hem de icra şirketlerinde (*private enforcement agents*) görev alabilen yerel mahkeme görevlileri (*County Court bailiffs*) önemli rol oynamaktadır. Borç yeniden yapılandırma ve konutlara el konulma süreci mali disiplinin uygulandığı 2010-2015 döneminde hız kazanmış böylelikle bu yeni sektör hızlıca büyümüştür. 2010 ile 2015 yılları arasında İngiltere ve Wales’de el konulan konut sayısı yüzde 51 artmıştır (2021, s. 11). Yerel mahkeme, 2015 yılının ilk üç ayında 11,000 aileyi konutundan tahliye etmiştir. Bu rakam 2014 yılından yüzde 8 ve 2015 yılından yüzde 51 daha yüksektir. Ayrıca bu veriler yüksek mahkeme verileri olmadığı için kısmi verilerdir. Böyle olunca borç yapılandırma ve özel icra şirketleri çokuluslu sermaye tarafından oldukça çekici yatırım alanları haline gelmiştir. Konut tahliye sürecinde yerel mahkeme ve icra görevlisi evin tahliyesi, kontrolü gibi işler için ücret talep etmekte, bu durum kârlı bir alan yaratmaktadır. Borç yapılandırma şirketi olan Marston Group Limited yıllık kârını yüzde yüz yükseldiğini açıklamış, çokuluslu şirket olan Outsourcing Inc. borç yapılandırma ve icra şirketi olan JBW Group

¹⁰ Vurgular bize aittir.

Limited'i 24 milyon pounda satın almış ve kârının yüzde 61 arttırdığını açıklamıştır. Devlet sosyal konutlarını özelleştirerek ve *mortgage*'i teşvik ederek konut piyasasının özelleşmesini sağlamış, diğer yandan konut yardımlarını keserek kiracıların borçlanmasına ve konutlarından tahliye edilmelerine yol açarak borçların yeniden yapılandırılması ve tahliye sürecinin kendisinin de kârlı bir piyasa olmasına vesile olmuştur. Yazarlar konutun tahliyesi ile ortaya çıkan birikim sürecini “el koyarak birikim olarak” adlandırmaktadırlar. 1980'ler ile birlikte kiracıların konutlarından tahliye edilmelerinin oldukça kolaylaşması bu sürecin önemli aşamalarından biri olmuştur. Muhafazakâr Parti lideri mali disiplin döneminin, düşük gelir gruplarının borçlarını yeniden yapılandırması için bir fırsat yarattığını dile getirirken, Britanya Gelir ve Gümrük İdaresi (*Her Majesty's Revenue And Customs*) borç tahsilat ve icra şirketlerine milyonlarca pound ödeme yapmaktan imtina etmemiştir. Britanya Gelir ve Gümrük İdaresi düşük miktarda ancak çok sayıda borcun tahsilatı ve icrası için dışardan hizmet aldıklarını açıklamıştır. 2010 yılında Britanya Gelir ve Gümrük İdaresi ile Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı¹¹ birlikte vergi kaçakçılığını engelleyecek bir sistem kurmak istemiş, Britanya Gelir ve Gümrük İdaresi hane halkı vergi indirimini araştırması için¹² Amerikalı Şirket Concentrix'e 75 milyon pound ödemiştir. Ancak şirket ulusal bir skandala karışarak hatalı şekilde binlerce vergi indirimi alan mükellefi vergi kaçakçılığı ile suçlayınca, şirket ile yapılan sözleşme sona erdirilmiştir (Cooper ve Paton, 2015, s. 12-13).

Greenstein vd., (2016) ise yatak odası vergisinin bir yandan fazla çalışma anlamına gelirken, diğer yandan özel alan olan evin, ailenin düzenlenmesi ve gözetilmesi anlamına geldiğini dile getirmektedirler. Çalışma, 14 aile ve 39 okul ve sivil toplum görevlisi ile anket üzerinden yatak odası vergisini değerlendirmiştir. Yatak odası vergisi uygulaması yaş ve cinsiyeti odaların paylaşımı konusunda yeterli kriterler olarak görmüş, oysa odanın boyutu ya da odanın ihtiyaç nedenleri dikkate alınmamıştır. Aralarında yaş farkı olan çocukların aynı odada kalması, biri uyurken birinin ders çalışmak istemesi gibi sebeplerden dolayı verimsiz sonuçlara neden olmaktadır. Ayrıca yaşı bir ölçü olarak almak çocukların dışlanmasına ve marjinalize edilmesine neden olmaktadır. Diğer yandan düzenleme “çocuğu” nesiller arası bir ilişki olarak görmemiştir, aile bağları çocuğun 18 yaşına gelmesiyle bitmektedir. Örneğin, yetişkin çocuklar ve torunlar yasada yedek odanın hak sahibi görülmemiştir (Greenstein vd., 2016, s. 511- 512). Görüşmecilerden bazıları yedek odayı, çocuklarının çalışmasına ve dinlenmesine yardım etmek için torunlarına bakmak amacıyla kullandıklarını dile getirmişlerdir. Feminist yaklaşımlar ise bu informal yardımlaşma biçimlerinin önemsenmemesinin karşılığı ödenmemiş ev içi emeği görmezden gelmek olduğunu dile getirmektedirler (Greenstein vd., 2016, s. 513). Yatak odası vergisi uygulaması ailelerin gerçek yaşamlarını dikkate almamıştır. Boşanmış çiftlerin çocuklarının anne veya babasının evinde sadece bir odası bulunmak

¹¹ Refah harcamalarından sorumlu birim.

¹² Çalışan ancak düşük geliri olanların aldığı ek bir indirim.

durumundadır. Böyle olunca çocuğun diğer ebeveyn ile ilişkisi bozulmaktadır (Greenstein vd., 2016, s. 514). Yatak odası vergisi, ailelerin yaşadıkları yeri değiştirmeleri dolayısıyla, refah harcamalarında kaybettiklerini informal bağlar ile kurmalarını da engellemektedir. *Independent* gazetesinin bu yer değiştirmeyi, her hafta 500 ailenin Londra'dan ayrılışını, “toplumsal temizlik” olarak adlandırması (Greenstein vd., 2016, s. 519) refah harcamalarına duyulan derin karşıtlığın tezahürü olarak görülebilir.

Nowicki (2018) ise refah harcamalarına duyulan karşıtlığın politik bir retorik olarak nasıl kullanıldığını, aile ve konut hane gibi kavramları odağa alarak anlamaya çalışmış, bu çerçevede yatak odası vergisinin nasıl bir bağlama denk düştüğünü değerlendirmiştir. Yazara göre neoliberal politik retoriği incelemek açısından Thatcher önemli bir başlangıç noktasıdır. Thatcher, aileyi ev kurmayı, çekirdek aileyi sosyo-politik değerlerinin merkezine koyan piyasa ve birey odaklı bir strateji izleyerek neoliberal ve muhafazakâr vatandaş hem pratik hem retorik olarak iç içe geçiren bir strateji izlemiştir. Thatcher, bireysel mülkiyeti yücelten ve çekirdek aile değerlerini toplumsal yapının inşasında merkeze koyan bir söylem tutturmuştur (Nowicki, 2018, s. 9-10). 1980 yılında sosyal konutların özelleştirilmesine olanak veren Satın Alma Hakkı düzenlemesi (*The Right to Buy*), İngiltere’de konutun sosyal ve kültürel anlamına dair köklü değişiklikler yaratmıştır. Özel konut mülkiyeti yüceltilirken, konut edinimi konusunda sorumluluklar bireye yüklenmiştir. Thatcher’a göre artık konutta bireysel mülkiyet yaygınlaşmalıdır, böylelikle artık birey sorumluluğunu hissedecek ve sorumluluklarına göre davranacaktır. Toplum kadınlar, erkekler ve hanelerden oluşmaktadır. Artık hiçbir devlet için insanlara bakma gibi bir sorumluluk kalmamıştır, haneler ancak bunu kendi başlarına yapabilirler. Böylelikle bireysel konut mülkiyeti, refah devleti uygulamaları karşıtlığının ahlaki bir sembolü haline gelmiştir. Konut artık finansallaşan bir alan, finansal bir güvence biçimini almıştır. Satın Alma Hakkı ile birlikte özel konut sahipleri hanelerini başarılı ile kurabileneler olarak değerlendirilirken, sosyal konut kiracıları toplumun başarısızları kabul edilmiştir (Nowicki, 2018, s. 10-11). Tony Blair da konutu ahlaki bir retorik olarak kullanmaya devam etmiştir. 1980 sonrası hem akademik hem de popüler yayımlar sıklıkla işsiz, aylak ve yoksul kesimleri toplum için bir tehdit, bir hastalık olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu çerçevede sosyal konutların artışı ahlaki bir sorun olarak görülmüştür. Bazı raporlarda refah harcamalarına bağlı bireyler “tembel” ,“ailenin baş belası” (*the bad seeds of the family*) olarak isimlendirilmiştir (Nowicki, 2018, s. 12-14). Cameron Thatcher gibi konut edinmeyi, çekirdek aileyi öne çıkaran, ailenin devletin temelini oluşturduğunu vurgulayan söylemlere devam ederken, işsizliği ve sosyal konut kiracılığını ahlaki bir çürüme olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, konut reformu refah harcamalarından yararlananlara verilecek bir ceza gibi formüle edilmiştir. Evli hanelere vergi indirimini sağlanırken, eşcinsel evlilikler tanınırken, yatak odası vergisi ile oldukça dışlayıcı ve ayrımcı bir uygulamaya gidilebilmiştir. Yatak odası vergisi sosyal konut kiracılarını cezalandırmanın bir aracı olmuş şimdiye kadar süre giden “konut edindirme” (*housing*) söyleminin

karşısına “konutsuzlaştırma”yı (*unhousing*) yerleştirmiştir (Nowicki, 2018, s. 14-15). Yatakodası vergisi uygulamasına dair geliştirilen ahlaki söylem, devlet tarafından sunulan cömert yardımların sosyal konut kiracıları tarafından suistimal edildiği üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşıma göre, yedek odası olan haneler, ev sahibi olan veya özel konut kiracısı olan vergi mükelleflerinin vergilerini adaletsiz bir biçimde kullanmaktadırlar. Bu söylemlerin sosyal konut kiracıları üzerindeki etkileri gözlemlenebilmektedir. Yatak odası vergisinden etkilenen bir kiracı, yatak odası vergisiyle 20 yıldır yaşadığı evinin yavaş yavaş kendisinden alındığını, çünkü kira ödemesinde zorluk yaşadığını dile getirmiştir. Özel konut kiracıları ile sosyal konut kiracılarının aynı haklara sahip olmaması gerektiğine dair retorik, kendi evini yasa dışı gibi gösterdiğini belirtmiştir. Başka bir sosyal konut kiracısı ise yıllardır yaşadığı evinin, mülkiyetine sahip olmadığı için, kendisinden alınmasına oldukça kızgın olduğunu söylerken, kendisini “tembel bir otlakçı” (*a workshy scrounger*) olarak görmelerinden korktuğu için komşularından kira statüsünü sakladığını belirtmiştir (Nowicki, 2018, s. 18).

SONUÇ

Birleşik Krallık'ta devletin, konut sektörünü piyasalaştırma sürecini oldukça incelikli biçimde işlettiği görülmektedir. Konut sektörünün piyasalaştırılma sürecinde devlet iki katmanlı politikaya yönelmiştir. Piyasalaştırma sürecinin ilk aşaması 1980 Satın Alma Hakkının yürürlüğe girmesi ile başlarken, piyasalaştırma sürecinin katmerlenmesi 2007/2008 krizi sonrasında konut yardımlarında yapılan önemli kesinti ile meydana gelmiştir denebilir. Öncelikle 1980 yılında Satın Alma Hakkı ile sosyal konutların bir bölümü özelleştirilmiş, konutların bankalar aracılığıyla finansmanı, piyasa deregülasyonu ve vergi indirimleri ile teşvik edilmiş, konutlar finans piyasasının bir kazanç aracı haline gelmiştir. 1988 yılında kira kontrollerinin kaldırılması, kira fiyatlarını yükselterek yine gayrimenkul sahiplerinin kârını yükseltirken, konut tahliyesinin kolaylaştırılması da konut sektörünün piyasalaşmasını sağlamıştır. Yani sadece konutların özelleştirilmesi değil, kira düzenlemelerinde değişiklikler konut sektörünün piyasalaşmasına katkıda bulunmuştur. Devlet konut arzından çekilerek, gelire dayalı konut yardımlarına yönelmiş, konut harcamaları da kısılmıştır. Başka bir deyişle, devlet konut harcamalarını azaltmış, yatırım harcamalarından transfer harcamalarına yönelmiştir. Sosyal konutlar toplumun önemli bir kısmının faydalanacağı bir kamu hizmetinden çıkarılıp, marjinalize hale getirilmiştir. Sosyal konutlara yönelik harcamaların kısılması, sosyal konutların özelleştirilmesi, sosyal konutlardan yararlananların kapsamının daraltılması, kiracıyı koruyucu düzenlemelerin erozyona uğratılması, sosyal konut kiracılarının özel sektör konutlarına “kovulmasına” veya borç yoluyla bireysel konut mülkiyetinin yükselmesine neden olmuştur. Keza 1990'lar ile birlikte özel sektör ve bireysel konut mülkiyetinin kamu sektörü aleyhine yükselmesi bu durumu doğrular niteliktedir. 1990'ların sonunda sosyal konutlardan yararlananların önemli kısmı engelli, yaşlı ve işsizlerden oluşmuştur.

2007/2008 mortgage krizini konut sektöründe önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Öncelikle bireysel konut mülkiyetinde önemli bir düşüş meydana gelirken, sosyal konut talebi yükselmiştir. Başka bir deyişle, Thatcher tarafından başlatılan borçlanma yoluyla “konut edindirme” söylemi büyük başarısızlığa uğramıştır. Ancak bu başarısızlığa ve 2007/2008 krizi sonrasında sosyal konut ihtiyacı olan kişi sayısının artmasına rağmen, devlet konut yardımlarını kısımaya devam etmiş, sosyal konut kiracıları “toplumun arızaları” olarak görülmüştür. Refah yardımların kısılmasının yanı sıra yatak odası vergisi kişilerin borçlanmasına, konutlarından tahliye edilmesine yeni bir piyasa olarak konut tahliye ve borç yeniden yapılandırma piyasasının oluşmasına olanak sağlamıştır. İktidarın, mali disiplin sürecinin, borçların yapılandırılması için önemli bir fırsat olacağını dile getirilmesi bu durumu destekler niteliktedir. Başka bir deyişle, hali hazırda sosyal konutların özelleştirilmesi ile devlet konut sektörünü piyasalaştırırken ve finansal sektörü teşvik ederken, konut yardımlarının kısılması yoluyla da kiracıların borçlanmasına ve tahliyesine vesile olarak finansal sektörü desteklemiştir. Yoksulluk, açlık, mental sorunlar ve intihar devletin müdahale biçimindeki değişiminin yarattığı yıkıcı sonuçlar olmuştur. Diğer yandan, devletin serbest piyasa ekonomisini desteklemek için, piyasa ekonomisinin değerlerine aykırı olarak, müdahale alanını sosyal konut içerisinde kimin hangi odada kalması gerektiğine varana kadar genişletiyor olması oldukça ironik bir durum yaratmaktadır. Sonuç olarak, yatak odası vergisi, 2007/2008 krizine rağmen Birleşik Krallık'ta devletin piyasa alanını genişletmek için ağır toplumsal sonuçlar yaratacak politikalarından vazgeçmediğini ve kamu mali araçlarının toplum üzerindeki yarattığı etkilerin derinliğini göstermektedir.

YAZAR BEYANI

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Butteworth J. ve Burton J. (2013). Equality, Human Rights and the Public Service Spending Cuts: Do UK Welfare Cuts Violate the Equal Right to Social Security? <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Jonathan%20Butterworth%20and%20Jamie%20Burton%20ERR11.pdf> (Erişim tarihi: 13.10.2021)
- Carr, P. H. ve Cowan D. (2014). The Social Tenant, the Law and the UK's Politics of Austerity, *Oñati Socio-Legal Series*, 5(1), 73–89. <https://www.opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/372>.

- Carter S. ve Flood R. (2019). Impacts of Social Sector Size Criteria (Bedroom Tax), <https://www.nihe.gov.uk/Documents/Research/Impacts-of-the-Social-Sector-Size-Criteria/RFA-Impacts-of-Social-Sector-Size-Criteria-Summary.aspx> (Erişim tarihi: 05.10.2021)
- Cooper V. ve Paton K. (2021). Accumulation by repossession: the political economy of evictions under austerity, *Urban Geography*, 42(5),583-602.
- England.shelter.org (2021). The story of social housing, https://england.shelter.org.uk/support_us/campaigns/story_of_social_housing.
- Gov.uk (2021a). *Eligibility*. <https://www.gov.uk/housing-benefit> (Erişim tarihi: 01.11.2021)
- Gov.uk (2021b). *What you'll get*. <https://www.gov.uk/housing-benefit/what-youll-get> (Erişim tarihi: 01.11.2021)
- Gov.uk (2021c). *Live tables on dwelling stock*. <https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/live-tables-on-dwelling-stock-including-vacants> (Erişim tarihi: 13.10.2021).
- Greenstein, A., Burman E., Kalambouka A. ve Sapin K. (2016). Construction and deconstruction of ‘family’ by the ‘bedroom tax’, *Br. Politics*, 11, 508–525.
- Guardian (12.08.2014). *Woman worried about bedroom tax killed herself, coroner finds*, <https://www.theguardian.com/society/2014/aug/12/stephanie-bottrill-worried-bedroom-tax-committed-suicide-coroner> (Erişim Tarihi: 13.10.2021).
- Hickman, P. P., Kemp A., Reeve K. ve & Wilson I. (2017). The impact of the direct payment of housing benefit: evidence from Great Britain, *Housing Studies*, 32(8),1105-1126.
- Meers, J. (2017). The bedroom tax in the Supreme Court: implications of the judgment , *Journal of Poverty and Social Justice*, 25(2),181–87.
- Moffatt, S, Lawson S., Patterson R., Holding E., Dennison A., Sowden S. ve Brown J. (2015). Impact of the Bedroom Tax in Walker: qualitative interview study and assessment of the Your Homes Newcastle pilot intervention, <https://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/pressoffice/files/pressreleaseslegacy/ImpactoftheBedroomTaxinWalker.pdf> (Erişim tarihi: 03.10.2021).
- National Housing Federation (2021). *The history of housing associations*, <https://www.housing.org.uk/about-housing-associations/the-history-of-housing-associations/> (Erişim tarihi: 10.10.2021).
- National Housing Federation (2013). *The Bedroom Tax in Merseyside*, <https://www.pinecourt-housing.org.uk/2013/07/report-impact-of-bedroom-tax-in-merseyside-100-days-on/>(Erişim tarihi: 03.10.2021).
- Nowicki M. (2018). A Britain that everyone is proud to call home? The bedroom tax, political rhetoric and home unmaking in U.K. housing policy, *Social & Cultural Geography*, 19 (5), 647-667.
- Priemus H. ve Kemp P.A. (2004). The present and future of income-related housing support: debates in Britain and the Netherlands, *Housing Studies*, 19(4), 653-668.

- Power A., Provan B., Herden E., ve Nicola S. (2014), *The impact of welfare reform on social landlords and tenants*, <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/welfare-reform-landlords-tenants-summary.pdf> (Erişim tarihi: 03.10.2021).
- Stephens M. (2005). An Assessment of the British Housing Benefit System, *European Journal of Housing Policy*, 5(2), 111-129.
- Türk, İ. (2015). *Kamu Maliyesi*. Turhan Yayınevi: Ankara.
- Unison (2013). *Housing benefit changes and the bedroom tax*, <https://www.unison.org.uk/content/uploads/2013/07/Briefings-and-CircularsUNISON-welfare-reform-4-bedroom-tax2.pdf> (Erişim tarihi: 05.10.2021).
- Wood J.W. (2018). The integrating role of private home ownership and mortgage credit in British neoliberalism, *Housing Studies*, 33 (7), 993-1013.

DUYGUSAL ZEKÂ İLE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME: BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA *

Gürkan HAŞİT², Özüm EĞİLMEZ³, Seçil AYHAN⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı üniversite çalışanlarının, duygusal zekâları ile örgütsel özdeşleşmeleri arasında ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesinde çalışan akademik ve idari personel oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesinde görev yapmakta olan 305 katılımcıdan e-posta ve online web sayfası aracılığı ile anket yöntemi uygulanarak veriler elde edilmiştir. Çalışmada; Wong ve Law tarafından 2002 yılında geliştirilen Deniz (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 4 boyut ve 16 maddeden oluşan Duygusal Zekâ Ölçeği (WLEIS) ile Mael ve Ashforth tarafından 1992'de geliştirilen ve Tüzün (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 6 madde ve tek boyuttan oluşan Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 26.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların duygusal zekâlarının örgütsel özdeşleşmelerini istatistiksel olarak pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bulgular tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, Örgütsel Özdeşleşme, Üniversite Çalışanları

JEL Kodları: M10, M14

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION: A RESEARCH ON BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY EMPLOYEES

Abstract

The aim of this study is to determine the relationship between the emotional intelligence of university employees and their organizational identification. The population of the research consists of academic and administrative staff working at Bilecik Şeyh Edebali University. Within the scope of the research, data were obtained from 305 participants by applying the survey method via e-mail and using an online web page. In the study; Emotional Intelligence Scale (WLEIS) consisting of 4 dimensions and 16 items developed by Wong and Law in 2002 and adapted into Turkish by Deniz (2012), and 6 items and one-dimensional scale of Organizational Identification Scale developed by Mael and Ashforth in 1992 and adapted into Turkish by Tüzün (2006) was used. The obtained data were analyzed using the SPSS 26.0 program. According to the results of the research, it was determined that the emotional intelligence of the participants had a statistically positive effect on their organizational identification.

Keywords: Emotional Intelligence, Organizational Identification, University Employees

JEL Codes: M10, M14

* Bu çalışma için Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Etik Kurulunun 26.02.2021 tarihli ve 3 sayılı toplantısının 5 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

² Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, gurkan.hasit@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9093-4402>

³ Dr. Öğr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, ozum.egilmez@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5251-5629>

⁴ seciayhan@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1541-3433>

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmenin ve teknolojiadaki hızlı değişimlerin etkisiyle örgütlerde rekabet ortamı giderek artmaktadır. Kamu ve özel sektör dâhilindeki tüm örgütler değişen çağa ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayarak varlığını başarılı bir şekilde devam ettirebilmeyi hedeflemektedir. Eğitim sektörü içerisinde yer alan üniversitelerin de en önemli amaçlarından biri, kaliteli hizmet sunarak rekabet avantajını sağlamak ve eğitim-öğretim faaliyetlerini yükselen bir ivme ile başarılı bir şekilde devam ettirebilmektir. Üniversiteler, nitelikli insan gücü yetiştirilmesine ve bilimsel araştırmalar yapılmasına öncülük ederek ülkelerin gelişmesine olumlu katkıda bulunmaktadır. İnsan odaklı çalışma sistemi bulunan üniversitelerde, verimliliğin artırılması ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin daha kaliteli bir şekilde yürütülebilmesi için örgüt içi iklimin olumlu yönde geliştirilmesi gerektiği tartışılmaktadır. Burada ise duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşme kavramları karşımıza çıkmaktadır.

Duygusal zekâ kavramsal ilk olarak Salovey ve Mayer 1990 çalışmalarında önerilmiştir. Tanımlamalarında "sosyal zekâ; bireylerin kendi duygularını veya başkalarının duygularını izleme, bu duygular arasında ayırım yapabilme ve bu bilgileri kendi düşünce ve eylemlerini yönlendirmek için kullanma yeteneği" (1990:189) olarak yer almıştır. Mandell ve Pherwani (2003) ise duygusal zekâyı, duygusal olarak yönlendirilen bilgileri kavramsal olarak algılama ve akıl yürütme yeteneklerinin bir alt kümesi olarak tanımlamıştır.

Duygusal olarak zeki insanlar, kısmen, duygularını mantıksal olarak tutarlı bir duygusal işleyiş modeline göre düzenleyen kişiler olarak tanımlanır (Mayer ve Salovey, 1995). Mayer, Salovey ve Caruso (2004) çalışmalarında ise duygusal zekâ kavramı; bireylerin duyguları tanıma, duygu yaratma, düşünmeye katkıda bulunma, duygu ve duyguları anlama ve entelektüel ve duygusal gelişimi teşvik etmek için duyguları izleme yeteneği olarak tanımlanır. Mayer, Salovey ve Caruso (2004), ekip etkinliği, yönetim geliştirme ve kariyer gibi duygusal zekâ bileşenlerinin işyerinde uygulandığını varsaymışlardır.

Bireyler çalışma ve sosyal hayatlarında çeşitli duygular yaşamaktadırlar. Duygular bireylerin hayatına kılavuzluk etmeleri, tutum ve davranışları etkilemeleri nedeniyle önemlidir. Bu açıdan duygular, bireylerin davranışlarının önemli bir parçasıdır ve karşılıklı ilişkilerde belirleyici bir role sahiptir (Champoux, 2006:108). Böylece duygusal zekâ kavramı, genel olarak duyguların akıllıca kullanılması şeklinde ifade edilmektedir (Goleman, 2000: 393). Diğer bir tanıma göre ise duygusal zekâ, duyguların kabul edilmesi ve tanımlanması, kişinin hem kendisi hem de diğerleri için pozitif ve negatif duyguları düzenleyebilmesi yeteneğidir (Matthews vd., 2004: 3).

Örgütü ile özdeşleşmiş çalışanlar ise; gönül gücü ve iş doyumunu yüksek bireyler olarak ifade edilmektedir. Bu bireyler aynı zamanda örgütün başarısını kendi başarısı, başarısızlığını da kendi başarısızlığı olarak görmektedirler (Ashforth ve Mael, 1989). Çalıştığı örgüte aidiyet duygusuyla bağlanan bireylerin iş performanslarının da daha yüksek seyretmesi nedeniyle örgütsel özdeşleşme, örgütler tarafından arzulanan bir örgütsel davranış değişkenidir. Özdeşleşme düzeyi yüksek çalışanın iş performansının da yüksek olmasının yanı sıra; örgüt içinde düşündüklerini açıkça ifade etmesi ve örgüt çıkarları doğrultusunda davranması gibi örgüte önemli katkıları bulunmaktadır.

Açıklamalar doğrultusunda üniversite çalışanlarının sahip olduğu duygusal zekâları ile örgütsel özdeşleşmeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve demografik özelliklere göre duygusal zekâ ile örgütsel özdeşleşmenin farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesi, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular tartışılarak özellikle eğitim sektörü bağlamında birtakım öneriler getirilecektir. Kavramlara olan farkındalığın artması işe alım uygulamaları, örgütsel iletişim ve motivasyon konularına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Duygusal Zekâ

İlk kez 1920 yılında Thorndike'nin sosyal zekâ kavramını ortaya atmasıyla duygusal zekâ kavramının temellerinin atıldığı söylenebilir. Thorndike'a göre sosyal zekâ kavramı; kadın-erkek ve genç-yaşlı farkı gözetmeksizin bütün insanları anlayabilme ve bu algıları geniş kapsamlı yönetebilme yeteneğidir (Thorndike, 1920). Daha sonra 1983 yılında çoklu zekâ teorisini ortaya atan Howard Gardner sonraki çalışmalarında Thorndike gibi sosyal zekâ kavramını kullanarak; sosyal zekânın, kişinin hem kendiyile hem de diğerleriyle iletişim zekâsından oluştuğunu ifade etmiştir (Yaylacı, 2006). Bu nedenle Gardner'in duygusal zekâ kavramının ortaya çıkmasında öncülük eden ikinci isim olduğunu söylemek mümkündür. Duygusal zekâ kavramı ilerleyen yıllarda da ivme kazanarak araştırmacıların ilgisini çekmeye devam etmiş ve bu konu üzerine çalışmalar hız kazanmıştır. Salovey ve Mayer'in 1990 makaleleri büyük ses getirmiş ve bu konunun araştırılmasına büyük öncülük etmiştir. Salovey ve Mayer ilk kez duygusal zekâ (Emotional Intelligence) ifadesini bu makalede kullanmışlardır. Makalelerinde duygusal zekâ ile ilgili olarak; bireyin hem kendisinin hem de karşısındakinin duygularını anlayabilmesi, hissedilen duyguların doğru bir şekilde izlenmesi, duygular arasında ayırım yapabilme ve edinilen bilgilerin doğru şekilde kullanılması becerilerini kapsayan bir zekâ türü olduğunu aynı zamanda sosyal zekânın da alt boyutunu oluşturduğunu ifade etmişlerdir (Salovey ve Mayer, 1990). Bu boyutlar aşağıdaki gibi ifade bulmuştur:

- Belirli hedeflere ulaşmak için duyguları yönetmek.

- Duyguları, duygusal dili ve duygular tarafından iletilen sinyalleri anlamak.
- Düşünmeyi kolaylaştırmak için duyguları kullanmak.
- Duyguları kendinde ve başkalarında doğru bir şekilde algılamak.

Her dal, genel duygusal zekayı oluşturan bir dizi beceriyi tanımlar. Her dalın, nispeten kolay becerilerden daha karmaşık becerilere doğru ilerleyen kendi gelişim yörüngesi vardır. Örneğin, Duyguları Algılamak tipik olarak yüzlerdeki ve ses tonlarındaki temel duyguları algılama yeteneği ile başlar ve duygusal karışımların doğru algılanmasına ve yüzdeki duygusal mikro ifadelerin saptanmasına kadar ilerleyebilir (Mayer ve Salovey, 1997).

Mayer ve Salovey'den sonra Goleman da duygular üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Goleman duygusal zekâyı; "bireyin kendi kendini harekete geçirebilmesi, olumsuzluklar karşısında bile yoluna devam etmesi, dürtülerini kontrol ederek tatmini erteleyebilmesi, ruh halini düzenleyebilmesi, sıkıntılı durumlar karşısında duygularına yenik düşmemesi ve bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyabilmesi" şeklinde tanımlamaktadır (Goleman, 1995). Ayrıca duygusal zekânın özünde karakter olgusunun bulunduğunu ve duyguların akıllıca kullanılarak duygulardan yararlanılması gerektiğini vurgulamak istemiştir. Bu nedenle Goleman duygusal zekayı; duyguların farkına varmak, empati, sosyal beceriler, duyguları yönetme ve motivasyon olmak üzere beş bölümde incelemiştir (Goleman, 2000). Mayer, Salovey ve Caruso 2008 çalışmalarında Goleman'ın 1995 kitabının duygusal zekayı basımsal anlamda daha geniş kitlelerle tanıştırdığını kabul etmişler ancak; kendilerinin ilk modelinden yola çıkan Goleman'ın önerdiği birtakım özelliklerin kişilik özellikleri ile karıştığını belirtmişlerdir. Günümüze değin yankı bulan "bireyin performansında duygusal zekâ IQ'dan daha önemlidir" tarzı düşüncelerin özellikle Goleman vasıtası ile popüler olduğunu fakat kendilerinin böyle bir iddialarının olmadığını belirtmişlerdir.

Duygusal zekâ ile ilgili önemli çalışmalarda bulunan araştırmacılardan biri de Bar-On' dur. Bar-On, duygusal zekâ ile ilgili çalışmalarında bireylerin hissettikleri duyguların başarılarını ne derecede etkilediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle duygusal zekâyı "kişinin kendisini ve etrafındakileri anlaması, diğerleriyle ilişki kurabilmesi, yaşadığı çevreye uyum sağlayarak, karşılaştığı sorunlarla baş edebilme yeteneği ve bu yetenek sayesinde çevreye uyum potansiyelini yakalaması" şeklinde tanımlamaktadır (Çakar ve Arbak, 2004). Bar-On yapmış olduğu çalışmalar ile beynin duygusal özelliklerinin bilişsel özelliklerden daha etkili olduğunu ve bu nedenle duygusal bölüme ağırlık verilmesi gerektiğini vurgulamak istemiştir (Avcı, 2017). Ayrıca Bar-On bazı insanların diğerlerinden daha başarılı olmasının nedenini araştırmak için ve stres yönetimi, esnek olma, uyumlu olma hali gibi bazı unsurları ölçmek için Duygusal Zekâ Envanteri (Emotional Quotient Inventory EQ-i) ölçeğini geliştirmiştir. Ölçek, psikolojik ölçüm kategorisinde duygusal zekâyı ölçme konusunda geliştirilen ilk duygusal zekâ ölçeği olmasının yanı sıra bugüne kadar en

yaygın kullanılan duygusal-sosyal zekâ ölçөгüdür. Diğer araştırmacıların aksine Cooper ve Sawaf ise duygusal zekâyı genellikle örgüt kültürü bağlamında ele almayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle “Liderlikte Duygusal Zekâ” adlı eserde duygusal zekânın liderlik üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmışlardır (Çakar ve Arbak, 2004). Duyguları öğrenmek, duygusal zindelik, duygusal derinlik ve duygusal simya olmak üzere dört başlıkta inceledikleri modeli “Dört Köşe Taşı” olarak isimlendirmişler ve her köşe taşını kendi içinde dört alt kategoriye ayırarak açıklamaya çalışmışlardır (Cooper ve Sawaf, 2003).

Örgütsel Özdeşleşme

İnsanların uzun süre çalışma hayatının içinde var oldukları düşünöldüğünde örgütsel davranış konularından örgütsel özdeşleşme kavramı çalışma hayatında önemli bir yere sahiptir. Örgütsel özdeşleşme sadece çalışanlar tarafından değil aynı zamanda örgütler tarafından da tercih edilen bir durumdur. Örgüt devamlılığının sağlanması, başarılı bir örgüt ortamı oluşturulması ve çalışanların performanslarına olumlu katkısı olacağı inancından dolayı uzun süre istikrarlı ve sadakatle çalışacak iş görenlere sahip olmak, örgütler için son derece önemlidir (Tüzün ve Çağlar, 2008). Örgütsel özdeşleşme kavramı kimlik ve sosyal kimlik kuramları temelinden beslenen bir kavramdır.

Kimlik kavramı, “ben kimim” ya da “biz kimiz” sorularının cevaplarını bireylerin kendi özünde bulması ve değerlendirmesinin bir sonucudur (Yakın, 2017). Kimlik diğer bir ifadeyle; değerler, tercihler, tavırlar, temel inanç ve varsayımlar, alışkanlıklar ve kurallar gibi bileşenleri içerisinde barındırır. Bu nedenle bireylerin benliğinin oluşmasına katkı sağlamaya yarar. Bireyler sahip oldukları kimlikleri vasıtasıyla fikirlerini ifade eder ve eylemlerini gerçekleştirirler, bunun yanı sıra kendileri için nelerin önemli olduğuna veya olmadığına kimlikleri ile karar verebilirler (Scott vd., 1998’den akt.; Polat, 2009). Sosyal kimlik ise, bireylerin bir grup ya da sosyal bir kategoriye aidiyet şeklini belirler ve kişinin etrafındakilerin beklentilerine yanıt verme tarzını ifade eder (Bilgin, 1995). Yaşadığımız toplumun değerlerini ve sosyal duruşunu benimseyerek hayatımızı buna göre şekillendirdiğimizden dolayı örgütsel özdeşleşme, kişisel kimlikten ziyade sosyal kimliğe dönüşmektedir (Dick vd., 2006’dan akt. Biçim, 2019). Bu nedenle sosyal kimlik teorisi örgütsel özdeşleşme kavramını açıklayan önemli bir teoridir. Bu teori aynı zamanda bireyin iş kimliğini nasıl ve niçin oluşturduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Özdeşleşme ifadesini ilk kullanan psikoloji alanında araştırmalar yapan Sigmund Freud (1922)’dir. Freud bu ifadeyi bireyin diğer kişilerle arasında kurduğu bağ ve bunun dışı vurumu olarak açıklamıştır (Çakır, 2019). Örgütler açısından özdeşleşme ise, çalışanların amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmesinde motivasyon kaynağı olmaktadır. Çalışanların örgütte gönüllü olarak çaba göstermelerini, diğer çalışanlar ile

pozitif ve işbirlikçi etkileşim kurmalarını, örgüte karşı psikolojik bir bağın kurulması ile örgütü korumalarını sağladığından, tercih edilen bir olgudur (Bhattacharya ve Şen, 2003).

Örgütsel özdeşleşme kavramı ile ilgili alan yazında çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Ashforth ve Mael tanımlamasında örgütsel özdeşleşme: bireyin kendisini örgüt ile bir bütün olarak görmesi bunun yanı sıra örgütün başarı ya da başarısızlıklarını kendi başarı ya da başarısızlığı olarak değerlendirmesidir (Ashforth ve Mael, 1989). Bir başka ifadeyle örgütsel özdeşleşme, bireyin mensubu olduğu örgütün tutum ve davranış biçimlerini içselleştirmesi ve bu değerlere uygun davranması ayrıca örgütün ayırıcı özelliklerine göre kendini tanımlaması şeklinde ifade edilmektedir (Çınar vd, 2016). Örgütsel özdeşleşme esasında, örgütle birlikte dayanışma içerisinde olunmasını bunun yanı sıra tutum ve davranışlar ile örgüte destek olmayı ifade etmektedir (İşcan, 2006). Aynı zamanda işgörenlerin örgüte bağlanmasını sağlayan psikolojik bir tutum olan örgütsel özdeşleşme hem örgütsel hem de bireysel çeşitli davranışsal unsurlara sebep olmakta ve çalışanların örgütte kalma isteğini de artırmaktadır (Podnar, 2011). Örgütsel özdeşleşme hem çalışan açısından hem de örgütler açısından önemli faydaları da beraberinde getirmektedir. Çalışanlar açısından ele alındığında, bağlı olduğu örgüt ile kendine özgü saygı ve değerinin gelişmesini sağlarken; örgütler açısından ise, özdeşleşme ile çalışanların örgütün hedef ve değerlerine uyumlu şekilde tutum ve tavır sergilemesi ve kararların örgüt menfaatleri göz önünde tutularak alınmasını sağlamaktadır (Morçin, 2015).

Örgütsel özdeşleşme farklı açılardan değerlendirilse de araştırmacılar dört boyut üzerinde toplandığını belirtmektedir. İlk olarak bilişsel boyut, bireylerin kendilerini bir grubun üyesi olarak görmesi ve o gruba aitlik hissetmesini ifade etmektedir (Smidts, Pruyn ve Van Riel, 2001). Algısal ve bilişsel bir durum olduğu savunularak bazı duygu ve davranışlar ile ilişki gerektirmeyen bir yapı olduğu ifade edilmektedir (Ashforth ve Mael, 1989). İkinci olarak, bireyin belirli bir grubu değerlendirmesini ifade eden (Van Dick ve Wagner, 2002) ve bireylerin kendi gruplarının iyi ve kötü yönleri ile diğer grupların iyi ve kötü yönlerini değerlendirerek bu konuda olumlu veya olumsuz tutumlar sergileyebildiklerini açıklayan (Smidts vd., 2001) değerlendiren boyut yer almaktadır. Duygusal boyut ise; özdeşleşmenin en önemli öncüllerini duygu ve davranışlar oluşturduğunu (Ashforth ve Mael, 1989), önemli olan hususun bireylerin mensubu olduğu gruba karşı yüklediği değer ile duygusal olarak kurduğu bağ olduğunu vurgulamaktadır. Son olarak davranışsal boyut, bireylerin üyesi olduğu grupların davranışlarına karşı katılma isteğini ifade etmektedir (Van Dick ve Wagner, 2002).

Literatürde de belirtildiği üzere örgütsel özdeşleşme, çalışanları psikolojik olarak olumlu yönde etkilediğinden dolayı örgütler ve işverenler açısından motivasyonu yüksek, işini severek ve sahiplenerek yapan çalışanların kazandırılmasına imkân tanımaktadır. Bireyler ve örgütlerin kazan-kazan durumunu ortaya çıkarmaktadır (Yılmaz, 2019). Bununla beraber, örgütle özdeşleşme gerçekleştiğinde bireyler

açısından öz saygı ve öz-değer artışı, örgütler açısından da bilgi ve becerisi ile nitelikli çalışanlara sahip olunması ve işbirlikçi çalışma ortamı oluşturulması (güçlü bir organizasyon) gibi olumlu sonuçların ortaya çıkmasına zemin hazırlanmaktadır (Carmeli vd., 2007).

YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırmalarda genellikle sayısal veriler elde edilir ve bu elde edilen veriler istatistiksel ve matematiksel yöntemler ile analiz edilerek kesin ve genel sonuçlara ulaşmak amaçlanır. Araştırmanın, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 26/02/2021 tarihli ve 3/5 karar nolu izni ile etik ilkelere uyduğu kabul edilmiştir.

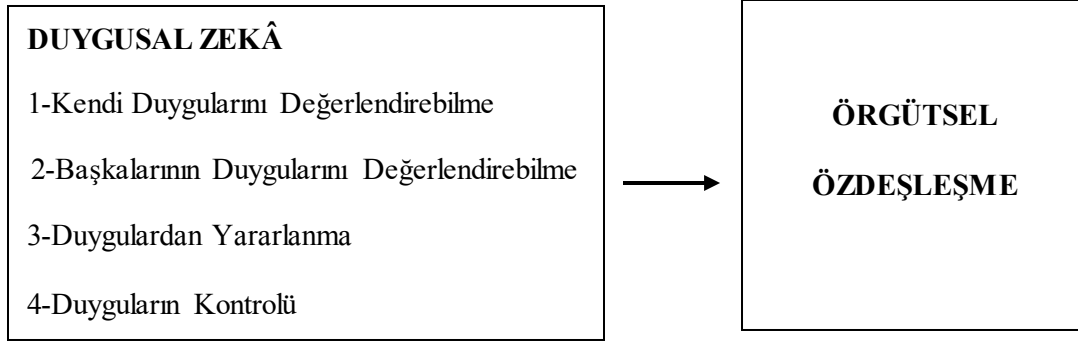
Araştırmanın Amaç ve Önemi

Bu çalışmanın amacı üniversite çalışanlarının duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşme düzeylerinin ilişkili olup olmadığını ve bu kavramların demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırmanın yazına katkı sağlaması, bu kavramlar ile ilgili farkındalık oluşturulması çalışanların motivasyon, performans, örgüt kaynaklarını etkin kullanması vb. birçok faktöre etki eden duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşmelerinin artırılmasına yönelik faaliyetler düzenlenmesine olanak sağlaması ve duygusal zekâ ile örgütsel özdeşleşme hakkında bireylerin bilinçlendirilmesi araştırmanın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca çalışanların duygusal zekâ düzeylerinin ve özdeşleşmelerinin önemli olduğu günümüz çalışma hayatında, bu durum üniversiteler için de büyük önem teşkil etmektedir.

Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1'de gösterildiği üzere üniversite çalışanlarının algıladıkları duygusal zekâ ve boyutlarının örgütsel özdeşleşmelerine etkisini ortaya çıkarmak üzerine oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırmanın kavramsal modeli

Şekil 1'de belirtilen kavramsal model bağlamında şu ana hipotezler türetilmiştir:

H₁: Katılımcıların duygusal zekâ düzeylerinin örgütsel özdeşleşme düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Katılımcıların duygusal zekâ düzeyleri, demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H₃: Katılımcıların örgütsel özdeşleşme düzeyleri, demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde görev yapmakta olan tüm akademik ve idari personel oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı'ndan temin edilen verilere göre, 2021 yılı Ocak ayı itibari ile 649 Akademik personel ile 483 idari personel görev yapmaktadır. Bu nedenle araştırmanın evrenini toplam 1132 personel oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde bazı kısıtlı sebeplerden dolayı (personelin iş yoğunluğu, Covid-19 pandemi süreci, zaman, maliyet vb.) hazırlanan anket formlarından 312 personele ulaşılmıştır. Anketler, zaman ve ulaşılabilirliği kolay olması açısından elektronik ortamda (e-mail, web formu üzerinden) katılımcıların doldurmaları sağlanmıştır. Hatalı ve eksik verilerin çıkarılmasıyla 305 anket üzerinden veriler toplanarak analiz edilmiştir. Dolayısıyla araştırmamızda kullanılan 305 katılımcıdan oluşan örneklem büyüklüğü evreni temsil etmektedir.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Verilerin Toplanması

Araştırmada anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, mesleki kıdem ve kurumdaki kıdem sorularını içeren 6 adet demografik özelliklere ilişkin sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde 16

sorudan oluşan duygusal zekâ ölçeği ve üçüncü bölümde 6 sorudan oluşan örgütsel özdeşleşme ölçeği yer almaktadır.

Araştırmada kullanılan anket soruları, daha önce yapılmış ve güvenilirlik katsayısı yüksek ölçeklerden oluşmaktadır. Duygusal Zekâ ölçeği Mayer ve Salovey'in (1997) dört kategoride inceledikleri duygusal zekâ modelinden esinlenerek Wong ve Law (2002) tarafından geliştirilen dört boyut ve 16 maddeden oluşan ölçektir (Wong & Law, 2022: 246). Wong ve Law 2002 ölçeğinin Deniz (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan versiyonu Duygusal Zekâ Ölçeği (WLEIS)'nin güvenilirlik katsayısı 0,87 olarak ifade edilmektedir. Duygusal zekâ ölçeğinin alt boyutları; kendi duygularını değerlendirebilme (1-4 madde), başkalarının duygularını değerlendirebilme (5-8 madde), duygulardan yararlanma (9-12 madde), duyguların kontrolü (13-16 madde) şeklindedir. Anketin üçüncü bölümünde yer alan, Mael ve Ashforth tarafından 1992'de geliştirilen, Tüzün (2006)'da Türkçeye uyarlanan 6 madde ve tek boyuttan oluşan örgütsel özdeşleşme ölçeğinin ise güvenilirlik katsayısı 0,78 olarak ifade edilmektedir. İfadeler değerlendirilirken 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

ANALİZ VE BULGULAR

Araştırmada toplanan veriler SPSS 26.0 programı ile analiz edilmiştir. Kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini ölçmek için Cronbach's Alpha katsayıları belirlenmiş ve verilerin dağılımını incelemek için aritmetik ortalama, medyan, basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Kullanılan ölçeklerin açımlayıcı (keşfedici) faktör analizi ile grupların alt boyutlara göre incelemesi yapılmış, ölçeklerin ortalama ve standart sapma değerleri belirlenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılıkları tespit etmek için T-Testi ve ANOVA Testleri kullanılmıştır. Duygusal zekânın örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisini belirlemek için ise regresyon analizi yapılmıştır.

Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan üniversite çalışanlarının demografik özellikleri ve sayısal verileri Tablo 1' de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları

Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)	Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
Kadın	128	42	İlköğretim	4	1,3
Erkek	177	58	Lise	58	19
Toplam	305	100	Ön Lisans	70	23
Medeni Durum			Lisans	124	40,7
Evli	210	68,9	Lisansüstü	49	16,1
Bekâr	95	31,1	Toplam	305	100
Toplam	305	100	Mesleki Kıdem		
Yaş Aralığı			1-5 Yıl	57	18,7
20 Yaş ve altı	2	7	6-15 Yıl	115	37,7
21-30 Yaş	78	25,6	16-25 Yıl	83	27,2
31-40 Yaş	101	33,1	26 Yıl ve Üstü	50	16,4
41-50 Yaş	84	27,5	Toplam	305	100
50 Yaş ve Üstü	40	13,1	Kurumdaki Kıdem		
Toplam	305	100	1-5 Yıl	69	22,6
Kurumdaki Kıdem			6-15 Yıl	123	40,3
1-5 Yıl	69	22,6	16-25 Yıl	75	24,6
6-15 Yıl	123	40,3	26 Yıl ve Üstü	38	12,5
Toplam			Toplam	305	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların 128'inin (%42) kadın, 177'sinin (%58) ise erkek olduğu görülmektedir. Medeni durum ile ilgili verilere bakıldığında katılımcıların 210'unun (%68,9) evli, 95'inin (%31,1) bekâr olduğu görülmektedir. Yaş aralığına bakıldığında 31-40 yaş aralığındaki katılımcıların 101(%33,1) ile en fazla olduğu görülmektedir. Eğitim durumu açısından katılımcıların büyük çoğunluğunun 124 (%40,7) ile lisans mezunu olduğu görülmektedir. Mesleki kıdem ve kurumdaki kıdem açısından bakıldığında en yüksek çoğunluğun her ikisi içinde 6-15 yıl kıdem aralığında olduğu görülmektedir.

Ölçeklerin Geçerlilik, Güvenilirlik ve Normallik Analizleri

Araştırmada gerekli analizlerin yapılabilmesi için kullanılan ölçeklerin öncelikle geçerlilik, güvenilirlik ve normallik analizleri test edilmiştir. Güvenilirlik analizi için en çok kullanılan yöntemlerden biri olan Cronbach's Alpha katsayısı değerine bakılmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde duygusal zekâ ölçeği ve alt boyutları ile örgütsel özdeşleşme ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı 1'e yakın olması araştırmada kullanılan ölçeklerin yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir (Altunışık, Çoşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012; Alpar, 2011).

Ölçeklerin geçerliliğini test etmek için keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri kullanılmıştır. Faktör analizinden önce Barlett Küresellik Testi ile örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığı, Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri ile de veri setinin faktör analizine uygunluğu test edilmiştir.

Tablo 2: Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri

Değişkenler	Soru Sayısı	Cronbach's Alfa	Barlett's Küresellik Testi			
			Kaiser Mayer Olkin Değeri	Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	Sig.(p)
Duygusal Zekâ Ölçeği (Genel)	12	0,96	0,924	4459,524	66	0,001
Örgütsel Özdeşleşme	6	0,92	0,895	1427,393	15	0,001

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde duygusal zekâ ölçeği Kaiser-Mayer-Olkin değeri ($0,924 > 0,5$) ve örgütsel özdeşleşme ölçeğinin Kaiser-Mayer-Olkin değeri ($0,895 > 0,5$) koşulunu sağladığından dolayı her iki ölçeğin örneklem büyüklüğünün analiz için yeterli olduğunu, aynı zamanda Barlett's Küresellik Testi değerlerinin (p) $0,001 < 0,05$ olması nedeni ile gerekli anlamlılığın sağlandığını ve veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu söylemek mümkündür. Verilerin örneklem büyüklüğünün ve faktör analizine uygunluğunun test edilmesi ile duygusal zekâ ölçeğinin ve örgütsel özdeşleşme ölçeğinin faktör yapısını ve gruplarını belirlemek için açılıcı (keşfedici) faktör analizi yapılmıştır. Ölçeklerin faktör sayılarını tespit edebilmek için yapılan analizde öz değer ve açıklanan varyans oranları dikkate alınmalıdır. Faktörü meydana getiren maddelerin faktör yüklerinin kareleri toplamı "özdeğeri" oluşturmaktadır. Özdeğeri 1'den büyük ifadeler faktör olarak kabul edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016; Kieffer, 1998; Suhr, 2006).

Tablo 3: Araştırmada kullanılan ölçeklerin açımlayıcı (keşfedici) faktör analizleri

Faktör Grupları ve Sorular		Faktör Yükleri		Öz Değer	Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
Faktör 1: Duyuların Değerlendirilmesi		1	2			
KDD1	Belirli hisleri niçin yaşadığımı anlamada oldukça yetenekliyimdir.	0,784				
KDD2	Duyularımı çok iyi anlarım.	0,822				
KDD3	Kendimi nasıl hissettiğimi anlarım.	0,867				
KDD4	Mutlu olup olmadığının farkındayım.	0,893				
BDD1	Arkadaşlarımın duygularını davranışlarından anlarım.	0,844		8,392	49,884	49,884
BDD2	Diğer kişilerin duygularını iyi gözlemlerim.	0,836				
BDD3	Diğer kişilerin duygularına hassasiyet gösteririm.	0,828				
BDD4	İnsanların duygularını iyi anlarım.	0,780				
Faktör 2: Duyuların Kontrol Edilmesi			0,866			
DK1	Zorluklar karşısında öfkemi kontrol edebilirim.		0,884			
DK2	Duyularımı kontrolde oldukça yetenekliyimdir.		0,896	1,509	32,623	82,507
DK3	Çok kızgın olduğumda hızlı bir şekilde öfkemi yatıştırabilirim.		0,852			
DK4	Duyularımı kontrolde oldukça iyiyimdir.					
Faktör 1: Örgütsel Özdeşleşme			1			
ÖÖ1	Biri çalıştığım kurumu eleştirirse bunu kişisel hakaret olarak algılarım.		0,777			
ÖÖ2	İnsanların çalıştığım kurum hakkındaki düşünceleri benim için çok önemlidir.		0,877			
ÖÖ3	Çalıştığım kurum hakkında konuşurken genellikle “biz” ifadesini kullanırım.		0,877			
ÖÖ4	Çalıştığım kurumun başarısını kendi başarımlarım gibi hissederim.		0,913	4,424	73,739	73,739
ÖÖ5	Biri çalıştığım kurumu övdüğünde bunu kendime iltifat edilmiş gibi hissederim		0,886			
ÖÖ6	Medyada çalıştığım kuruma yönelik bir eleştiri olursa bundan rahatsızlık duyarım.		0,815			

Araştırmada kullanılan duygusal zekâ ölçeği toplamda 4 boyut ve 16 maddeden oluşmasına rağmen yapılan faktör analizi sonucunda, Tablo 3'te görüldüğü üzere bu maddelerin, özdeğeri 1'den büyük olan iki faktör altında toplandıkları tespit edilmiştir. Duygusal zekâ ölçeğinin “kendi duygularını değerlendirme” boyutunun maddeleri (KDD1-KDD2-KDD3-KDD4) ile diğer boyut olan “başkalarının duygularını değerlendirme” boyutu maddelerinin (BDD1-BDD2-BDD3-BDD4) faktör yükleri 1.Faktör altında toplandığı için bu maddeler “duyguların değerlendirilmesi” faktörü altında birleştirilerek veri seti değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Duygusal zekâ ölçeğinin başka bir alt boyutu olan “duygulardan yararlanma” boyutu maddelerinin (DY1-DY2-DY3-DY4) oluşturduğu binişiklik probleminden dolayı bu maddelerin analizden çıkartılması uygun görülmüştür. Analizden çıkartılan bu ifadeler duygusal zekâ ölçeğinin 9,10,11 ve 12. maddelerini oluşturmaktadır.

Aynı zamanda duygusal zekâ ölçeğinin “duyguların kontrolü” boyutu maddelerinin faktör yükleri ise Tablo 3'te görüldüğü üzere 2.Faktör altında toplanarak duyguların kontrolü faktörünü (faktör 2) meydana getirmiştir. Örgütsel özdeşleşme ölçeğine ait faktör analizi sonuçları incelendiğinde özdeğeri 1'den büyük 1 faktör bulunduğu ve bütün maddelerin bu faktör altında toplandığı görülmektedir.

Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri tamamlandıktan sonra ölçeklerdeki verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerinin de test edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin normallik varsayımının gerçekleşip gerçekleşmediğini test etmek için basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerine bakılarak normallik analizi yapılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri için bazı kaynaklarda ± 1 değeri, bazı kaynaklarda ise ± 2 - ± 3 arası değerler normal kabul edilmektedir (Altunışık vd, 2012).

Tablo 4: Araştırmada kullanılan ölçeklerin normallik analizleri

Ölçekler	İfadeler	N	Min.	Max.	Ort	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Duyguların Değerlendirilmesi Boyutu	KDD1	305	1	5	3,91	1,078	-1,148	0,750
	KDD2	305	1	5	3,98	1,068	-1,255	1,093
	KDD3	305	1	5	4,07	1,064	-1,512	1,932
	KDD4	305	1	5	4,12	1,092	-1,540	1,879
	BDD1	305	1	5	3,92	1,064	-1,195	1,067
	BDD2	305	1	5	3,91	1,047	-1,216	1,210
	BDD3	305	1	5	4,00	1,084	-1,412	1,593
	BDD4	305	1	5	3,89	1,049	-1,068	0,877
Duyguların Kontrol Edilmesi Boyutu	DK1	305	1	5	3,36	1,225	-0,457	-0,711
	DK2	305	1	5	3,35	1,166	-0,387	-0,648
	DK3	305	1	5	3,27	1,198	-0,196	-0,908
	DK4	305	1	5	3,45	1,149	-0,436	-0,644
Örgütsel Özdeşleşme	Ö1	305	1	5	3,08	1,332	-0,038	-1,261
	Ö2	305	1	5	3,53	1,189	-0,592	-0,656
	Ö3	305	1	5	3,62	1,219	-0,760	-0,433
	Ö4	305	1	5	3,65	1,214	-0,828	-0,259
	Ö5	305	1	5	3,56	1,166	-0,655	-0,423
	Ö6	305	1	5	3,68	1,160	-0,820	-0,201

Tablo 4 incelendiğinde duygusal zekâ ölçeğinin çarpıklık değerlerinin-0.196 ile-1.540 arasında; basıklık değerlerinin ise-0.644 ile 1.932 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Örgütsel özdeşleşme ölçeğinin çarpıklık değerinin-0.038 ile-0.828 arasında; basıklık değerinin ise-0.201 ile-1.261 arasında değerler aldığı görülmektedir. Her iki ölçeğin basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 2 - ± 3 arasında olması normallik varsayımı için gerekli olan koşulu sağladığından veri setinin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tablo 5: Duygusal zekâ ölçeğinin alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşme ölçeğinin cinsiyete göre bağımsız gruplar arası T-Testi sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	Levene Test	p	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Duyguların Değerlendirilmesi	Kadın	128	Eşit Olmayan Varyanslar	0,023	4,16	0,77	303	3,133	0,002
	Erkek	177			3,83	1,047			
Duyguların Kontrolü	Kadın	128	Eşit Varyanslar	0,999	3,57	0,071	303	3,01	0,003
	Erkek	177			3,19	1,108			
Örgütsel Özdeşleşme	Kadın	128	Eşit Varyanslar	0,506	3,59	0,993	303	1,12	0,264
	Erkek	177			3,46	1,07			

Tablo 5'teki verilere göre katılımcıların duygusal zekânın duyguların değerlendirilmesi ($p=0,002$) ve duyguların kontrolü boyutlarının ($p=0,003$) cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Kadın katılımcıların, duyguların değerlendirilmesi boyutuna ilişkin görüşlerinin ortalaması ($x=4,16$) ile erkek katılımcıların duyguların değerlendirilmesi boyutunun ortalamasından ($x=3,83$) yüksek olduğu ve duyguların kontrolü boyutuna ilişkin kadın katılımcıların ortalaması ($x=3,57$) ile erkek katılımcıların duyguların kontrolü ortalamasından ($x=3,19$) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum kadınların duygusal zekâ algılarının erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların örgütsel özdeşleşme algılarının ise cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p=0,264>0,05$).

Tablo 6: Duygusal zekâ ölçeğinin alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşme ölçeğinin medeni duruma göre bağımsız gruplar arası T-Testi sonuçları

Boyutlar	Medeni Durum	N	Levene Test	p	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Duyguların Değerlendirilmesi	Evli	210	Eşit Varyanslar	0,118	3,97	1,009	303	0,107	0,915
	Bekar	95			3,96	0,819			
Duyguların Kontrolü	Evli	210	Eşit Olmayan Varyanslar	0,054	3,30	1,153	303	-1,225	0,222
	Bekar	95			3,46	0,996			
Örgütsel Özdeşleşme	Evli	210	Eşit Varyanslar	0,588	3,50	1,055	303	-0,252	0,801
	Bekar	95			3,54	1,006			

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların duygusal zekânın duyguların değerlendirilmesi ($p=0,915$), duyguların kontrolü boyutlarının ($p=0,222$) ile örgütsel özdeşleşme algılarının ($p=0,801$) medeni durum değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p>0,05$). Sonuç

olarak katılımcıların duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşme algıları üzerinde medeni durumlarının herhangi bir değişikliğe sebep olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 7: Duygusal zekânın alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşmenin yaşa göre anova testi sonuçları

Yapıtlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	p	Anlamlı Farklılık	Levene Test	p
Duyguların Değerlendirilmesi	Gruplar Arası	2,114	5	0,529	0,579	0,678	Anlamlı Farklılık yok	0,763	0,550
	Grup İçi	274,067	300	0,914					
	Toplam	276,181	305						
Duyguların Kontrolü	Gruplar Arası	2,133	5	0,533	0,431	0,786	Anlamlı Farklılık yok	0,669	0,614
	Grup İçi	370,779	300	1,236					
	Toplam	372,912	305						
Örgütsel Özdeşleşme	Gruplar Arası	4,734	5	1,183	1,097	0,358	Anlamlı Farklılık yok	1,513	0,198
	Grup İçi	323,584	300	1,079					
	Toplam	328,317	305						

Ölçeklerin yaş değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmeden önce varyansların homojen dağılıp dağılmadığı test edilmelidir. Bunun için Test of Homogeneity of Variances testi uygulandı. Bu analiz sonucunda Levene testi sonuçları duyguların değerlendirilmesi ($p=0,550>0,05$), duyguların kontrolü ($p=0,614>0,05$) ve örgütsel özdeşleşme ($p=0,198>0,05$) olduğu için varyansların homojen dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Varyansların homojen dağılım gösterdiğine karar verildikten sonra Post Hoc Test kategorisinden Tukey testi seçilerek analiz yapıldı. Tablo 7 verileri incelendiğinde duygusal zekânın alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşmenin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p>0,05$).

Tablo 8: Duygusal zekânın alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşmenin eğitim durumuna göre ANOVA testi sonuçları

Yapıtlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	p	Anlamlı Farklılık	Levene Test	p
Duyguların Değerlendirilmesi	Gruplar Arası	5,986	5	1,497	1,662	0,159	Anlamlı Farklılık yok		0,001
	Grup İçi	270,195	300	0,901					
	Toplam	276,181	305						
Duyguların Kontrolü	Gruplar Arası	5,685	5	1,421	0,161	0,328	Anlamlı Farklılık yok		0,036
	Grup İçi	367,226	300	1,224					
	Toplam	372,912	305						
Örgütsel Özdeşleşme	Gruplar Arası	3,362	5	0,840	0,776	0,542	Anlamlı Farklılık yok		0,029
	Grup İçi	324,956	300	1,083					
	Toplam	328,317	305						

Tablo 8 incelendiğinde duygusal zekânın alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşmenin Levene testi sonuçları varyansların homojen dağılmadığını göstermektedir ($p < 0,05$). Varyansların homojen dağılmaması durumunda duygusal zekânın alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşmenin eğitim değişkeni açısından aralarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test etmek için Post Hoc Test kategorisinden Games Howell testi ile analiz yapılmıştır. Games Howell testi sonucuna göre katılımcıların duyguların değerlendirilmesi ($p = 0,159 > 0,05$), duyguların kontrolü ($p = 0,328 > 0,05$) ve örgütsel özdeşleşme algılarının ($p = 0,542 > 0,05$) eğitim değişkeni ile aralarında anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 9: Duygusal zekânın alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşmenin mesleki kıdeme göre ANOVA testi sonuçları

Yapıtlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	p	Anlamlı Farklılık	Levene Test	p
Duyguların Değerlendirilmesi	Gruplar Arası	7,163	3	2,388	2,671	0,048	1-5 yıl (\bar{x} :3,76) 6-15 yıl (\bar{x} :4,10)		
	Grup İçi	269,018	301	0,894					
	Toplam	276,181	304						
Duyguların Kontrolü	Gruplar Arası	7,517	3	2,506	2,064	0,105	Anlamlı Farklılık yok		
	Grup İçi	365,395	301	1,214					
	Toplam	372,912	304						
Örgütsel Özdeşleşme	Gruplar Arası	1,969	3	0,656	0,605	0,612	Anlamlı Farklılık yok		
	Grup İçi	326,348	301	1,084					
	Toplam	328,317	304						

Yapılan analiz sonucuna göre duyguların değerlendirilmesi boyutunun mesleki kıdeme göre anlamlı farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz ($p=0,048<0,05$). Buna göre 1-5 yıl mesleki kıdeme sahip katılımcıların duyguların değerlendirilmesi boyutunun ortalaması ($\bar{x}=3,76$) ve 6-15 yıl mesleki kıdeme sahip olanların duyguların değerlendirilmesi boyutunun ortalaması ($\bar{x}=4,10$) seviyesindedir. Bu veriler sonucunda 6-15 yıl mesleki kıdeme sahip katılımcıların duygularını değerlendirme eğiliminin 1-5 yıl mesleki kıdeme sahip katılımcılara göre daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların duyguların kontrolü ($p=0,105>0,05$) ve örgütsel özdeşleşme ($p=0,612>0,05$) algılarının mesleki kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermediğini söylemek mümkündür.

Tablo 10: Duygusal zekânın alt boyutlarının ve örgütsel özdeşleşmenin kurumdaki kıdeme göre ANOVA testi sonuçları

Yapıtlar		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	p	Anlamlı Farklılık	Levene Test	p
Duyguların Değerlendirilmesi	Gruplar Arası	3,342	3	1,114	1,229	0,299	Anlamlı Farklılık yok		
	Grup İçi	272,839	301	0,906					
	Toplam	276,181	304						
Duyguların Kontrolü	Gruplar Arası	3,829	3	1,276	1,041	0,375	Anlamlı Farklılık yok		
	Grup İçi	369,083	301	1,226					
	Toplam	372,912	304						
Örgütsel Özdeşleşme	Gruplar Arası	1,511	3	0,504	0,464	0,708	Anlamlı Farklılık yok		
	Grup İçi	326,807	301	1,086					
	Toplam	328,317	304						

Tablo 10 incelendiğinde duygusal zekânın alt boyutlarının Levene testi sonuçları varyansların homojen dağıldığını göstermektedir ($p>0,05$). Örgütsel özdeşleşmenin Levene testi sonucu ise varyansların homojen dağılmadığını göstermektedir ($p<0,05$). Yapılan Tukey testi sonucuna göre katılımcıların duyguların değerlendirilmesi ($p=0,299>0,05$), duyguların kontrolü ($p=0,375>0,05$), ve örgütsel özdeşleşme algılarının ($p=0,708>0,05$) kurumdaki kıdem sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 11: Duygusal zekânın alt boyutları ve örgütsel özdeşleşmenin regresyon analizi sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p	Tolerans	VIF
Duyguların Değerlendirilmesi	0,410	0,70	0,376	5,845	0,001	0,558	1,794
Duyguların Kontrolü	0,210	0,60	0,224	3,475	0,001	0,558	1,794
Sabit	1,184	0,215		5,512	0,001		
R: 0,551	R ² : 0,299		F: 65,708	p: 0,001		Durbin-Watson: 1,951	
Bağımlı Değişken: Örgütsel Özdeşleşme							

Tablo 11'den elde edilen verilere göre duygusal zekânın “duyguların değerlendirilmesi” ve “duyguların kontrolü” alt boyutlarının örgütsel özdeşleşme kavramını açıklama düzeyi istatistiksel olarak anlamlıdır ($R^2: 0,299$; $F: 65,708$; $p: 0,001<0,05$). Yani duyguların değerlendirilmesi ve duyguların kontrolü

boyutları örgütsel özdeşleşmeyi (R2) %29,9 oranında açıklamaktadır. Katılımcıların duyguların değerlendirilmesi boyutunda meydana gelen 1 birimlik değişim örgütsel özdeşleşmelerinde 0,410 birimlik değişime, duyguların kontrolü boyutunda meydana gelen 1 birimlik değişim ise örgütsel özdeşleşmelerinde 0,210 birimlik değişime neden olmaktadır. Sonuç olarak yapılan regresyon analizi verilerine göre, duygusal zekânın alt boyutlarının her ikisi de örgütsel özdeşleşme üzerinde anlamlı bir etki gösterdiği için, katılımcıların duygusal zekâ algılarının örgütsel özdeşleşmeleri üzerinde pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda örgütsel davranış alanında yapılan çalışmalarda, duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşme ifadeleri dikkatleri çeken iki önemli kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramların üzerinde önemle durulmasının sebeplerinden biri de duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşmenin bireylerin mutlu ve başarılı bir yaşam sürebilmelerinde önemli bir yere sahip olduğudur. Dolayısıyla yapılan araştırmalar sonucunda bireylerin sosyal ve çalışma hayatına büyük olumlu etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma hayatında karşılaşılan birtakım sorunların üstesinden gelme ve başarılı bir iş performansı sergileme hususunda duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşme önem verilmesi gereken kilit unsurlardandır.

Duygusal zekâsı yüksek bireylerin, ekip çalışmasına yatkın olmaları, insan ilişkilerini iyi yönetebilmeleri, uyumlu ve problem çözmeye eğilimli olmaları vb. özellikleri nedeni ile çalışma hayatında daha yüksek iş performansı gösterdikleri ve işinde daha hızlı yükseldikleri ifade edilmektedir. Örgütsel özdeşleşen bireylerde de örgüte karşı aidiyet duygusunun yüksek olması, işlerini severek ve isteyerek yapmaları, örgüt yararını gözetmeleri ve örgüt açısından ise etkin kaynak kullanımı sağlandığı için örgütsel bağlamda özdeşleşme önemini korumaktadır. İfade edildiği üzere her iki kavramın çalışma hayatındaki önemi göz önünde bulundurularak bu araştırmanın insan odaklı çalışma sistemi bulunan üniversite çalışanları açısından yürütülmüştür. Araştırmada, duygusal zekâ değişkeninin, duyguların değerlendirilmesi ve duyguların kontrolü boyutlarının her ikisinin de örgütsel özdeşleşme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre katılımcıların duygusal zekâ algıları, örgütsel özdeşleşmelerini %29,9 oranında açıklamaktadır. Buradan çıkarılacak sonuçla duygusal zekâları yüksek bireylerin örgütle özdeşleşmelerinin de yüksek olacağını söylemek mümkündür. Araştırma kapsamında bazı demografik değişkenler de ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre katılımcıların bazı demografik değişkenler açısından duygusal zekâları ve örgütsel özdeşleşmeleri arasında anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda cinsiyet değişkeni ile duygusal zekâ arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların duygusal zekânın, duyguların değerlendirilmesi ve duyguların kontrolü boyutlarının ortalamaları, erkek katılımcılardan daha

yüksek çıkmıştır. Araştırma örneklemini ile sınırlı olmakla birlikte, kadın katılımcıların duygusal zekâ algılarının erkek katılımcılardan daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların duygusal çeşitliliği daha fazla yaşadıkları, daha duygusal yapıya sahip oldukları bu nedenle de duygularını değerlendirme ve kontrol etme becerilerinin erkeklere oranla daha gelişmiş olabileceği ifade edilebilir. Analiz sonuçlarına bakıldığında duygusal zekânın medeni durum, yaş, eğitim durumu ve kurumdaki kıdem açısından herhangi bir farklılığa sebep olmadığı ortaya çıkmıştır. Sadece mesleki kıdem açısından 6-15 yıl mesleki kıdeme sahip katılımcıların duyguların değerlendirilmesi algılarının 1-5 yıl mesleki kıdeme sahip katılımcılardan daha yüksek olduğu yapılan analiz sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle mesleki kıdeme sahip çalışanların duygularını değerlendirebilme konusunda daha başarılı olduklarını, mesleki kıdem arttıkça çalışanların duygularını daha iyi analiz ettiklerini söyleyebilmek mümkündür. Bunun yanı sıra katılımcıların demografik özellikleri ile örgütsel özdeşleşmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler değerlendirildiğinde, örgütlerin başarılı bir şekilde devamlılığının sağlanmasında ve örgüt içi iklimin olumlu bir düzeyde olmasında insan ilişkileri ve çalışanların performanslarının önemi açıkça görülmektedir. Bu unsurların sağlanabilmesi ise çalışanların duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşmelerinin yükseltilmesine bağlıdır. Bu nedenle üniversitelerde çalışan personelin duygusal zekâlarının geliştirilmesi amacıyla; eğitim programları, kurs, seminer, workshop vb. faaliyetler periyodik aralıklarla düzenlenebilir. Bununla birlikte çalışanların çevreleri ve birbiri ile sosyalleşebileceği aynı zamanda stres ortamından uzaklaşmalarını sağlayacak ve motivasyonlarını yükseltecek piknik, gezi ve çeşitli spor faaliyetleri düzenlenebilir. Aynı şekilde çalışanların örgütüyle özdeşleşmelerine zemin hazırlamak ve özdeşleşmeyi arttırmak için başta üniversite yöneticileri ve yetkili diğer kişilerin, örgütlerde çalışan bütün personelin çalışma şartlarının iyileştirilmesine, iş yerlerinde gerekli adaletin sağlanmasına ve liyakata uygun şekilde davranılmasına özen göstermeleri gerekmektedir. Alan yazına bakıldığında duygusal zekâ ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ikili ilişkiyi konu eden bir kaynak olma niteliği ile bu çalışmanın alana katkı sağlayıcı olacağı düşünülmektedir. İleriki çalışmalarda benzer değişkenler farklı sektörler için de ele alındığında bireylerin duygusal zekâ ve örgütsel özdeşleşmelerinin örgütler açısından önemi daha ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkacaktır. Böylece bu kavramların çalışma hayatında geliştirilmesine yönelik fikirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Gelecek çalışmalarda örgütsel özdeşleşme ve duygusal zekâ ilişkisine farklı değişkenler eklenmesi, bu değişkenlerin kamu ve özel sektör bazında araştırılarak sonuçların karşılaştırılması da alana katkı sağlayacaktır ve daha büyük örneklem net sonuçlar almayı kolaylaştıracaktır.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Etik Kurulunun 26.02.2021 tarihli ve 3 sayılı toplantısının 5 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Yazar Katkıları

Araştırmacı(lar) makaleye ortak olarak katkıda bulunduğunu bildirmişlerdir.

Çıkar Çatışması

Araştırmacı(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler* (3 b.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*, 7. Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social Identity Theory and the Organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Avcı, Ö. (2017). *Duygusal Zekâ ve İletişim* (1 b.). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Bhattacharya, C., & Sen, S. (2003). Consumer-Company Identification: A Framework For Understanding Consumers Relationships With Companies. *Journal Of Marketing* (67), 76-88.
- Biçim, F. (2019). *Örgütsel Özdeşleşmenin Sanal Kaytarmaya Etkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgin, N. (1995). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Carmeli, A., Gilat, G., & Waldman, D. (2007). The Role of Perceived Organizational Performance in Organizational Identification, Adjustment and Job Performance. *Journal of Management Studies*, 44(6), 972-992.
- Champoux, J.E. (2006). *Organizational Behaviour: Integrating Individuals, Groups and Organizations. USA: Thomson South Western.*

- Cooper, R., & Sawaf, A. (2003). *Liderlikte Duygusal Zekâ*. (Z. Ayman, & B. Sancar, Çev.) İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çakır, E. (2019). *İşletme Çalışanlarında Pozitif ve Negatif Düşünceler İle Örgütsel Özdeşleşmenin İşgücü Verimliliğine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakar, U., & Arbak, Y. (2004). Modern Yaklaşımlar Işığında Değişen Duygu-Zekâ İlişkisi ve Duygusal Zeka. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3).
- Çınar, O., Karcıoğlu, F., & Akdaş, K. (2016). İş Yaşamında İş Tatmini, Örgütsel Özdeşleme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Erzurum'da Bir Kamu Kurumu Örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 121-136.
- Deniz, M. (2012). Duygusal Zekâ Boyutları İle Liderlik Uygulamaları Arasındaki İlişki: Sağlık Sektörü Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *NWSA-Social Sciences*, 7(2), 45-66.
- Goleman, D. (1995). *Duygusal Zekâ* (29 b.). (B. S. Yüksel, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Goleman, D. (2000). *İş Başında Duygusal Zekâ*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (3 b.) Seçkin Yayıncılık.
- İşcan, Ö. F. (2006). Dönüştürücü/Etkileşimci Liderlik Algısı ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisinde Bireysel Farklılıkların Rolü. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (11), 160-177.
- Kieffer, K. (1998). Orthogonal Versus Oblique Factor Rotation: *A Review of the Literature Regarding the Pros and Cons*. New Orleans.
- Mandell, B., & Pherwani, S. (2003). Relationship between emotional intelligence and transformational leadership style: A gender comparison. *Journal of business and psychology*, 17(3), 387-404.
- Matthews, G., Zeidner, M., & Roberts, R. (2004). *Emotional Intelligence: Science And Myth*. MIT Press, London.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17(4), 433-442.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1995). Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied and preventive psychology*, 4(3), 197-208.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). AUTHORS'RESPONSES:" A further consideration of the issues of emotional intelligence". *Psychological inquiry*, 15(3), 249-255.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). TARGET ARTICLES:" Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications". *Psychological inquiry*, 15(3), 197-215.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2008). Emotional intelligence: New ability or eclectic traits?. *American psychologist*, 63(6), 503.
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., Panter, A. T., & Salovey, P. (2012). The growing significance of hot intelligences.

- Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and Their Alma Mater: A Partial Test of The Reformulated Model of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- Morçin, S. E. (2015). *Dönüştürücü/Etkileşimci Liderliğin İş Tatminine Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Podnar, K. (2011). Perceived External Prestige, Organizational Identification and Organizational Commitment: An Empirical Examination. *Teorija in praksa*, 48(6), 1611-1627.
- Polat, M. (2009). *Örgütsel Özdeşleşmenin Öncülleri ve Ardılları Üzerine Bir Saha Çalışması*. Doktora Tezi Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
- Scott, C., Corman, S., & Cheney, G. (1998). Development of A Structural Model of Identification in the Organization. *Communication Theory*, 8(3), 298-336.
- Smidts, A., Pruyn, A. T. H., & Van Riel, C. B. (2001). The impact of employee communication and perceived external prestige on organizational identification. *Academy of Management journal*, 44(5), 1051-1062.
- Suhr, D. (2006). "Exploratory or Confirmatory Factor Analysis?". 1-17.
- Thorndike, E. L. (1920). Intelligence and Its Use. *Harper's Magazine* (140), 227-235.
- Tüzün, İ.K. (2006). *Örgütsel Güven, Örgütsel Kimlik ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi; Uygulamalı Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüzün, İ., & Çağlar, İ. (2008). Örgütsel Özdeşleşme Kavramı ve İletişim Etkinliği. *Journal of Yasar University*, 3(9), 1011-1027.
- Van Dick, R., & Wagner, U. (2002). Social Identification Among School Teachers: Dimensions, Foci, and Correlates. *European Journal of Work And Organizational Psychology*, 11(2), 129-149.
- Yağar, F. (2016). *Duygusal Zekâ, İzlenim Yönetimi ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişkiler*. Doktora Tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yakın, B. (2017). *Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Sinizm İlişkisi*. Yüksek lisan Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaylacı, G. Ö. (2006). *Kariyer Yaşamında Duygusal Zekâ ve İletişim Yeteneği*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2019). *Örgütsel Özdeşleşme ve Sosyal Medya Kullanım ve Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Mersin Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SURİYELİ SIĞINMACILARIN SİYASAL REKABETE ETKİLERİ VE 31 MART 2019 MAHALLİ İDARELER SEÇİMLERİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ*

Kaan AKMAN²

Öz

Suriye iç savaşında çözümsüzlüğün devam etmesi hem Türkiye’de bulunan sığınmacıların geri dönüşünü zorlaştırmakta hem de yeni sığınma hareketleri olasılığını artırmaktadır. Türkiye’ye milyonlarca sığınmacının göç etmesinin ardından sığınmacıların hukuksal statüsünün belirlenmesinden, ekonomik olarak katlanılan maliyete, siyasal kutuplaşmadan, toplumsal reddedişlere birçok alanda tartışmalar yaşanmaktadır. Bu süreçte kentlerde artan sığınmacı sayısı belediyeleri doğrudan etkilemiş; sığınmacıların barınması ve iş piyasasına katılımı gibi çeşitli alanlarda belediyeler faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Diğer yandan sığınmacılar son yıllarda sıkça yaşanan seçim süreçlerinde siyasal partiler arasındaki rekabetin bir parçası olmuştur. 31 Mart 2019 Pazar günü yapılan mahalli idareler seçimlerinde sığınmacıların etkilerinin yalnızca ülke siyaseti ile sınırlı olmadığı aynı zamanda yerel siyasete de yansımaları bulunduğu görülmüştür. Makalede sığınmacıların siyasal rekabete etkileri İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimleri üzerinden incelenecektir. Bu kapsamda öncelikle Suriyeli sığınmacıların Türkiye’deki durumları hakkında temel bilgilere yer verilecek, daha sonra belediyelerin sığınmacılara yönelik politikalarındaki sorumluluğu yasal, yönetsel ve mali boyutlarda ele alınacaktır. Makalede adayların söylemlerinin ve yayımladıkları resmi belgelerin içerik analizinin yapılması sonucunda elde edilen verilerden hareketle Suriyeli sığınmacıların siyasal rekabete etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sığınmacı, Belediye, Suriye, Politika, İstanbul

JEL Kodları: F22, D72

THE EFFECTS OF SYRIAN ASYLUM SEEKERS ON POLITICAL COMPETITION AND THE 31 MARCH 2019 LOCAL ADMINISTRATIONS ELECTIONS: THE CASE OF ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY

Abstract

The continuation of the deadlock in the Syrian civil war both makes it difficult for the refugees in Turkey to return and increases the possibility of new asylum movements. After the migration of millions of asylum seekers to Turkey there are debates in many areas from determining the legal status of asylum seekers to the cost incurred economically from political polarization to social rejections. In this process, the increasing number of asylum seekers in the cities directly affected the municipalities; municipalities have started to carry out activities in various fields such as sheltering asylum seekers and their participation in the job market. Moreover asylum seekers have been a part of the competition between political parties in the election processes that have been experienced frequently in recent years. In the local administration elections held on 31 March 2019 Sunday, it was observed that the effects of asylum seekers were not only limited to the country’s politics but also reflected on local politics. In the article, the effects of asylum seekers on political competition will be examined through the Istanbul Metropolitan Municipality elections. In this context first of all basic information about the situation of Syrian asylum seekers in Turkey will be given then the responsibility of municipalities in policies towards refugees will be discussed in legal, administrative and financial dimensions. In the article, the effects of Syrian asylum seekers on political competition will be evaluated based on the data obtained as a result of the content analysis of the candidates discourses and the official documents they published.

Keywords: Asylum, Municipality, Syria, Politics, İstanbul

JEL Codes: F22, D72

* Bu çalışma, 12. Mülkiye Genç Sosyal Politikaçılar Kongresi’nde sözlü olarak sunulmuştur (yayımlanmamış).

² Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kakman94@ankara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9239-7866>

GİRİŞ

Türkiye’de siyasi tercihleri etkileyen konuların tespitine yönelik yapılan araştırmalarda işsizlik ve terör uzun yıllar boyunca en önemli mesele olarak görülmüştür. Türkiye, tarih boyunca birçok sığınma hareketinin hedef ülkesi olmasına rağmen sığınmacıların doğrudan ülke siyasetini etkilediği bir durumla karşılaşmamıştır. 2011 yılından sonra gerçekleşen Suriyeli sığınmacıların³ göçleri bu durumda değişikliğe sebep olmuş, ülkenin genel siyasetinin yanında sığınmacıların yerel siyasete etkileri de siyasal tartışmaların ana konusu haline gelmiştir. Böylece Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de siyasallaşma düzeyi artmıştır.

2011 yılından itibaren Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin sayısı üç milyonu aşmış, bu göç hareketlerinin yönetimi hem ulusal hem de yerel düzeyde önem kazanmıştır. Türkiye’de belediyelerin daha önce böylesine kapsamlı bir sığınma hareketi ile karşı karşıya kalmaması, bu alana yönelik yönetim tecrübesinin oluşmaması, mevzuat anlamında yeterli yetki ve kaynak dağılımının yapılmaması göç yönetim sürecinde bazı aksaklıklara neden olmuştur. Bugün gelinen süreçte Suriyeli sığınmacılara yönelik kaygılar artmıştır. Başlangıçta sığınmacılar kaynaklı suç oranlarının yükselmesi, işsizliğin çoğalması gibi söylemlere güvenlik tehditleri, hukuksal ve yönetsel süreçler üzerinde oluşan baskılar, kentlerde yeni yoksulluk mekânlarının oluşması gibi yeni endişeler de eklenmiştir.

Makalede sığınma hareketlerinin hem yönetsel ve hem de siyasal bir olgu olduğu ileri sürülmekte; bu kapsamda konunun yönetsel boyutu yasalar ve kurumsal yapılar çerçevesinde değerlendirilirken siyasal boyutu son mahalli idareler seçimi kapsamında incelenmiştir. Alanyazında göçlerin merkezi ve yerel düzeyde yönetim sürecini inceleyen birçok çalışma bulunurken; Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların seçimler üzerindeki etkisini araştıran araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Sığınmacılar meselesinin seçmenlerin tercihlerini etkilemesi konusu ise daha çok kamuoyu araştırma şirketlerinin yayınladıkları raporlarda yer almaktadır. Suriyeli sığınmacıların siyasallaşması sürecini seçimleri de dikkate alarak inceleyen önemli çalışmalardan biri ise İçduygu (2017) tarafından yapılmıştır.

Bu makale, Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların siyasal partiler arasındaki rekabete etkisini inceleyen az sayıdaki çalışmalardan biridir. Bu kapsamda Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin ortak adayı Binali Yıldırım’ın ve Cumhuriyet Halk Partisi ile İYİ Parti’nin ittifak adayı Ekrem

³ Suriye’den Türkiye’ye zorunlu nedenlerle göç eden kişilerin hukuksal statüsünün tanımlanmasında mülteci, sığınmacı ve geçici koruma gibi farklı terimler kullanılmaktadır. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında sadece Avrupa’dan Türkiye’ye savaş ve benzeri durumlar nedeniyle gelen kişiler için mülteci statüsünü vermektedir. Göçmen terimi ise daha iyi bir yaşama kavuşmak için gönüllü yapılan göç hareketlerini ifade ettiği için Suriyeli yabancıların durumuna uymamaktadır. Geçici koruma statüsü resmi olarak kayıt altında olan Suriyeli yabancıları içermekte, çalışmanın genel bağlamını kapsamamaktadır. Bu nedenlerden dolayı makalede sığınmacı terimi ülkesini zorunlu nedenlerle terk ederek bir başka ülkeye sığınan kişileri ifade etmek amacıyla yasal bağlamdan bağımsız bir biçimde kullanılmıştır.

İmamoglu'nun Suriyeli sığınmacılar ile ilgili söylemleri analiz edilmiştir. Adayların seçim sürecinde kamuoyuna yansımış ifadelerinin ve resmi seçim beyannamelerinin içerikleri taranarak, sığınmacılara yönelik yaklaşımları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede seçime ittifaklar ile katılan büyükşehir belediye başkan adaylarının sığınmacılara yönelik güvenlik ve ekonomi temelli olumsuz bakışları ile insan hakları ve hemşehri hukuku odaklı kabullenici tutumları karşılaştırılmıştır.

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SİĞINMACILAR

Ekonomik, siyasal veya sosyal nedenlerle toplumdan ayrıştırılan ya da ötekileştirilen grupların ilk tercihi başka bir ülkeye göç etmektir. Özellikle son yıllarda iletişim ve ulaşım imkânlarının da gelişmesi ile birlikte daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak isteyen bireyler diğer ülkelerdeki olanaklardan hızla haberdar olmakta, refah seviyesi yüksek olan ülkelere göçler artmaktadır. Gönüllü nedenlerle gerçekleşen göç hareketlerinin yanında geçmişte büyük insani dramlara yol açan dünya savaşları, ekonomide yön değişimlerine neden olan 1929 ve 1970 krizleri, Soğuk Savaş sonrası ülke bölünmeleri, sömürgelerin bağımsızlık süreçleri ve son olarak Suriye, Afganistan ve Irak iç savaşları zorunlu olarak kişilerin başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin sığınmacılar tarafından hedef ülke olarak görülmesinin en temel nedenleri arasında Türkiye'nin jeopolitik konum olarak stratejik bir coğrafyada yer alması ve zorunlu nedenlerle göç eden sığınmacılarla yakın dinsel, siyasal ve kültürel bağlara sahip olması yer almaktadır. Türkiye, bu faktörlerin etkisiyle zaman içerisinde sığınmacılara ev sahipliği yapsa da uluslararası göçü yönetmek, politika belirlemek ve uygulamakla görevli kurumsal yapısını tam olarak oluşturamamıştır. Bu alan genellikle güvenlik meselesi olarak değerlendirilmiş, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Yabancılar Şubesi ve valilikler aracılığıyla göçler yönetilmeye çalışılmıştır (Demirhan ve Aslan, 2015: 46).

Türkiye'ye yönelik yakın tarihsel süreç içerisinde üç önemli uluslararası göç hareketi yaşanmıştır. Bunlardan ilki I. Dünya Savaşı ile başlayan ve büyük kısmını Balkanlardaki Türklerin oluşturduğu göç hareketidir. Bu göç hareketlerinin yönetim süreci İskân Kanunu başta olmak üzere çıkarılan diğer kanunlar aracılığıyla yürütülmüş, gelenler toplum içinde uyumlu bir yaşam olanağı bulmuşlardır. İkinci önemli göç dalgası ise 1980 ve 1990 yıllarında Orta Doğu coğrafyasında gerçekleşen siyasi olaylar neticesinde ortaya çıkmıştır. İran Devrimi, Körfez Harekâtı ve Irak'a ABD müdahalesi gibi bölgede köklü değişimlere yol açan olaylar sonrasında binlerce Iraklı ve İranlı Türkiye'ye sığınmıştır. Bu dönemdeki göç hareketlerinin yönetimi sınıra yakın bölgelerde kurulan barınma merkezleri aracılığıyla valilikler tarafından yürütülmüştür. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı en önemli üçüncü göç dalgası ise Suriye krizi sonrasında ortaya çıkmıştır (Ertan ve Ertan, 2017: 14).

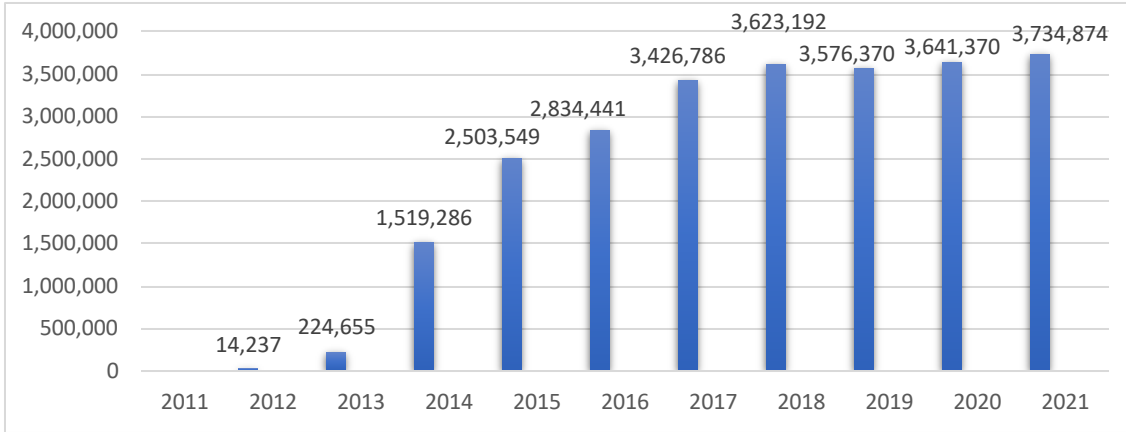
2011 yılı sonrası Türkiye'nin karşılaştığı milyonlarca kişiyi kapsayan Suriye kaynaklı sığınma hareketlerinin ardından sığınmacıların toplumsal kabulü geçicilik söyleminin kullanıldığı süreç sağlanmıştır. Fakat misafir söyleminin etkisini yitirmesi ile birlikte toplumsal tepkiler artmaya başlamıştır. Bu süreç boyunca oluşturulan Suriyeli tipolojisi algılar üzerinden kurulmuş, güvenlik sorunlarının temel nedeni, işsizlik ve ev kiralalarının artmasının kaynağı olarak sığınmacılar görülmüştür.

Gerek sığınmacıların gerekse de yerel halkın süreç içerisinde yaşadığı sorunların yanında yönetim düzeyinde de yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Öyle ki sağlık, eğitim, güvenlik, çalışma gibi birçok alanda Türk kamu yönetiminin son dönemde karşı karşıya kaldığı en ciddi sorunlardan biri de Suriyeli sığınmacıların durumu olmuştur. Bu krizin yönetilmesi gerek mevzuat, gerekse yönetsel kurumlardan yeni bir yapılanmayı zorunlu kılmıştır. 2013 yılında kabul edilen 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu başta olmak üzere yapılan yasal düzenlemeler büyük ölçüde ortaya çıkan ihtiyacı karşılamaya yöneliktir (Elma, 2016: 3).

Suriyeli sığınmacılar sonrası göç politikalarının daha kapsamlı bir hal alması ve birçok kamu kurumunu yakından etkilemesi uluslararası göçün sadece bir dış politika aracı olmasını değiştirerek, iç politika da önemli bir gündem haline getirmiştir. Kamu yönetiminin teşkilatlanmasında meydana gelen yenilikler de bu durumu göstermektedir. 2013 yılında İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü⁴, Göç Kurulu gibi kurum ve kurulların oluşturulması bu yeniliklerden en önemlileridir (Örseli ve Babahanoğlu, 2016: 2065).

Tüm bu gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemeler sığınmacıların kalış süresinin uzaması ile birlikte daha da önem kazanmıştır. Çünkü Türkiye'deki sığınmacıların sayısı her geçen gün artmakta, göç yönetimi ile ilgili kurumların faaliyetleri yaygınlaşmaktadır. Nitekim yıllar itibarıyla Türkiye'de bulunan sığınmacıların sayısına bakıldığında her alanda kapsamlı politikaların zorunluluğu görülmektedir. Türkiye'de sığınmacılara ilişkin temel istatistik veriler Göç İdaresi Başkanlığı tarafından tutulmaktadır. 23.12.2021 tarihi itibarıyla Türkiye'de bulunan sığınmacıların sayısı şu şekildedir:

⁴ 29 Ekim 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı Karamamesi ile Genel Müdürlüğün statüsü Başkanlık olarak değiştirilmiştir (resmigazete.gov.tr).

Grafik 1: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Bulunan Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Sayısı

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (30.12.2021).

Sığınmacıların sayılarının artması ile birlikte sınıra yakın illerde kurulan sığınmacı kampları yetersiz kalmış ve sığınmacılar Türkiye’nin birçok kentine göç etmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı’nın verilerine göre 3.734.874 sığınmacıdan sadece 51.551’i geçici barınma merkezlerinde kalmaktadır. Diğer sığınmacılar ise Türkiye’nin birçok kentinde yaşamlarına devam etmektedir. Sonuç olarak bugün Suriyeli sığınmacıların sayısı birçok ülkenin nüfusundan fazladır. Merkezî yönetimin sığınmacılara yönelik uyguladığı politikalar ise sığınmacıların kalış süresinin uzaması ve sayılarının her geçen gün artması ile değişiklik göstermektedir. Açık kapı politikası ile sığınmacıların Türkiye’ye kabulü, misafirlik söylemi yerine geçici koruma statüsünün tanımlanması, geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izinlerine ilişkin yönetmeliğin çıkarılması ve en son olarak sığınmacılara vatandaşlık verilmesine giden süreç Türkiye’nin sığınmacılara yönelik politikalarının ana eksenini oluşturmaktadır.

BELEDİYELERİN SIĞINMACILARA YÖNELİK POLİTİKALARDAKİ ROLÜ

Göç sorunu, Türkiye açısından öncelikli olarak bir güvenlik meselesi olarak düşünülmektedir. Düzensiz göçle mücadele ve gelen yabancıların hukuksal statülerinin belirlenmesi Türkiye’nin göç yönetim politikalarının temel alanlarıdır. Nitekim Türkiye’nin göç tarihi incelendiğinde göç politikalarının bu alanlarda kısıtlı kaldığı görülmektedir. Suriyeli sığınmacılar sonrası bu anlayışta değişimler ortaya çıkmıştır. Sığınmacıların yerel halka uyumu başta olmak üzere sığınmacıların yaşadığı kampların yönetimi ve Avrupa ülkeleri ile ilişkilerde Suriyeli sığınmacıların durumu ülke kamuoyunun temel tartışma konusu haline gelmiştir. Yaşanılan göç hareketlerinden en fazla etkilenen ise kentler ve kent yönetimleridir. Suriye’den Türkiye’ye yönelen kitlesel hareketler sonrası gelenler kampların yanında birçok kentte yerleşmiş ve kentsel

yaşamın bir parçası olmuştur. Böylece kentlerin yönetiminin ana aktörü olan belediyelerin sığınmacı konusuna ilgisi artmıştır. Nitekim bu durum dönemin resmi kurumlarının incelemelerinde de ifade edilmiştir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu'nun hazırladığı Göç ve Uyum Raporu'nda bu durum şekilde belirtilmiştir:

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü çok yeni bir kurum ve İçişleri Bakanlığı'nın bünyesinde olduğu için Suriyelilerin topluma uyumuna doğal olarak güvenlik eksenli bakacaktır. Diğer bakanlıklar ise kendilerine göre hizmet yürütüyorlar. Asıl yükü çekenler ise yerelde belediyeler ve onlarla birlikte çalışan kaymakamlıklar olmaktadır. Dolayısıyla bu sistem yürümektedir. Suriyeli sığınmacıların topluma entegrasyonunu arttırmak için alınması gereken en acil önlem ise belediyelere ciddi manada destek verilmesidir. Çünkü uyum sürecinin sahadaki asıl sorumlusu belediyelerdir ve yerel entegrasyonu onlar yürütmektedir (TBMM, 2018: 93).

Belediyelerin sınırları içerisindeki nüfusu ve ihtiyaçları bilmesi karşılaştıkları acil durumlar sonucunda yapılacak hizmetlerin planlanması açısından oldukça önemlidir. Çünkü kentlerin altyapısı ve kent sakinlerine sunulacak hizmetler belli bir nüfusa göre planlanmıştır. Ani bir göç hareketiyle karşılaşan kentlerde bu planlamalar etkisiz hale geldiği için aksaklıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum beraberinde yerel idarelere önemli yük ve sorumluluklar getirmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015: 24). Dünyada yerel idareler bu yük ve sorumluluğun paylaşımında önemli bir role sahiptir. Belediyelerin göç yönetim sürecindeki yetki ve serbestlikleri ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de genellikle kentsel hizmetleri sunmada en etkili kuruluşlardır. Türkiye'de ise belediyelerin uluslararası göçlere yönelik ilgileri Suriyeli sığınmacılar sonrası oluşmaya başlamıştır. Bu durumun en temel nedeni kentlerde artan sığınmacı sayısıdır. Sosyal belediyecilik anlayışı doğrultusunda belediyeler dezavantajlı gruplar olarak gördükleri sığınmacılar için çalışmalar yapmaktadır. Çünkü belediyelerin yeni gelen nüfusun istihdam, barınma, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda yönetim alanlarındaki kentlerde ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Böylesine yönetim bağlamında önemi bulunan bir konuda belediyelerin sığınmacılara yönelik olumsuz yaklaşımları temel olarak üç başlıkta toplanabilir.

Bunlardan ilki belediyelerinin sığınmacılara yönelik sorunların çözümünde kendilerini sorumlu görmemesidir. Bu yaklaşımın temel nedeni belediyelerin vatandaş odaklı bakış açısıdır. Belediyelerin özellikle seçim süreçlerinde yaşadıkları oy kaybı bu yaklaşımın ana sebebidir. Sığınmacılara yapılan sosyal yardımın bütçe üzerindeki etkisinin yanında çalışmaların yaratacağı negatif dışsallık oy faydasını artırmayı amaçlayan belediye yöneticilerinde tereddütler ortaya çıkarmaktadır. Bu durum belediyelerin sığınmacılarla tam anlamıyla ilgilenmesini ve politikalarını netleştirmesini engellemektedir.

Belediyelerin sığınmacılara yönelik yaklaşımlarından bir diğeri konuyu bir politika kapsamında bütüncül bir şekilde ele almak yerine sürekliliği bulunmayan geçici çözümlerle konuya ilgi duymaktır. Bu durum ile birlikte sığınmacılar görmezden gelinmekte, kentte yaratacağı etki alanı ve boyutu önemsenmemektedir. Sığınmacıların kentteki yoğunluğu ile bu yaklaşım bağlantılıdır. Nitekim belediye sınırları içerisindeki sığınmacı sayısının az olması belediyelerin sığınmacılara yönelik politika oluşturmamasının temel nedenidir.

Belediyelerin sığınmacılara yönelik bakış açısında son yaklaşım biçimi ise göç yönetim sürecinde kendi rollerinin yerini tam olarak belirleyememesidir. Belediyelerin merkezî yönetim ve onun taşra örgütlenmesi ile ilişkileri bu noktada önem kazanmaktadır. Nitekim hukuki ve mali engeller ile karşılaşılana belediyeler sığınmacılara yönelik çalışmalarında kararsızlık yaşamaktadır. Merkezî yönetimin taşra örgütlenmeleri ise belediyeleri bu konuda tam anlamıyla bir paydaş olarak görmemekte, yiyecek ve giyecek yardımı dışında belediyeler sürece dâhil edilmemektedir. Dolayısıyla göç yönetim sürecinde kentlerin yönetiminden sorumlu olan farklı birimler arasındaki eşgüdüm eksikliği belediyelerin sürecin yönetiminde daha aktif yer almasını önlemektedir.

Tüm bu yaklaşımların yanında bir de yasal bağlamda belediyelerin konu ile ilgili görev ve sorumluluklarını incelemek gerekmektedir. Türk idare yapısında belediyelerin görev ve yetkileri 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bu kanunda Türkiye'ye gelen mülteci veya sığınmacılara yönelik belediyelere verilen herhangi bir görev ve yetki bulunmamaktadır. Bu konuda belediyeler çalışmalarını kanundaki bazı maddeler ile ilişkilendirilmektedir. Bu maddelerden en önemlisi ise *Hemşehri Hukuku* başlığında yer alan "*Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir*" ibaresini içeren 13. maddedir. Fakat kanun temel olarak belediyelerin vatandaşlara hizmet edeceğini de düzenlemektedir. Görev ve yetkiye ilişkin belediye mevzuatındaki kısıtlılığın yanında belediyelerin karşılaştığı engellerden biri diğeri sığınmacılara yönelik çalışmaların finansmanıdır. Özellikle büyükşehir belediyelerin hizmet alanının artması ile birlikte belediyeler daha fazla gelire ihtiyaç duymaktadır. Belediyelerin sığınmacılara yönelik yapacağı çalışmaların devamlılığının temel koşulu belediyelere kaynak aktarımının yapılmasıdır (Akman, 2019: 203).

Sonuç olarak Türkiye'de göç alanında merkezî yönetim tarafından belirlenen politikaların uygulayıcısı merkezî yönetimin taşra örgütlenmesi aracılığı ile olmaktadır. Bu kapsamda valilikler, kaymakamlıklar ve göç idaresi il müdürlüğü göç yönetiminde etkin görev almaktadır. Fakat sığınmacılar ihtiyaçlarının giderilmesi için belediyelerden talepte bulunmaktadır. Benzer şekilde yerel halk da sığınmacılar ile ilgili yaşadığı sorunların çözümünde belediyelere yönelmektedir. Türkiye'de belediyelerin sığınmacıların sorunlarını çözme noktasında hukuki ve mali kısıtlılıkların yanında konuya duyarlık açısından da farklılaşan tutumları bulunmaktadır. Kontrol ve güvenlik bağlamında ele alınan göç yönetimi, mevcut

gelişmeler düşünüldüğünde daha kapsamlı bir yönetimi zorunlu hale getirmektedir. Kentsel güvenlik ve huzurun sağlanmasında, gündelik hayatta sığınmacı ve yerel halk arasındaki gerginliklerin azaltılmasında her ne kadar merkezî yönetimin politikaları belirleyici olsa da belediyelerin faaliyetleri de büyük önem taşımaktadır.

Sığınma hareketleri yalnızca yönetsel olgular üzerinde baskılar ortaya çıkarmamaktadır. Göçleri yönetmek için yeni bir kurum kurmak, gerekli kanunları hazırlamak, yönetim sürecinin farklı paydaşları arasında görev ve yetki paylaşımı yapmak göç yönetim sürecine ilişkin konulardır. Sığınma hareketlerinin bir diğer yönü ise siyasal rekabette ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla göçler hem yönetsel hem de siyasal bir olgudur. Suriyeli sığınmacılar örneğinde bu durum açıklandığında sığınmacılar ülkelerinde yaşanan bir siyasal kriz sonucunda göç etmiştir. Sığınmacıların hedef olarak yöneldikleri ülkenin kabullenici tutumları veya sınır güvenliğini artırarak girişlere engel olmaya yönelik adımları da bir siyasal tercih meselesidir. Sonuç olarak Suriyeli sığınmacıların siyasal rekabetin bir parçası olması ülkeye kabulü ile başlamış, siyasallaştırılması ise süreç boyunca artarak devam etmiştir. Bu süreç sadece ülke genel siyasetini değil yerel siyasetini de etkilemiştir.

31 MART 2019 MAHALLİ İDARELER SEÇİMLERİ VE SURİYELİ SİĞINMACILAR

Suriyeli sığınmacıların mahalli idareler seçimleri üzerine etkilerini incelemeyen önce sığınmacı konusunun siyasallaşmasını açıklamak gerekmektedir. Bu konu hakkındaki çalışmada İçduygu, Türkiye’de bulunan Suriyelilerin siyasallaşması sürecini analiz etmiş, Avrupa ülkeleri için bu siyasallaşma sürecinin daha yoğun olarak devam ettiği fakat Türkiye’de bu konunun siyasallaşma sürecinin düşük kaldığını ifade etmiştir (İçduygu, 2017: 28). Göçün dünyanın en büyük sorunu olduğunu belirten Erdoğan ise “Ülkelerinde iktidarlarını değiştirme olanağının kalmadığını görenler artık topraklarını değiştiriyor.” şeklindeki ifadesiyle göçlerin en önemli nedenlerinden birinin de siyasal olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde Avrupa’daki durumdan örnek veren Erdoğan, Avrupa’da sığınmacılar konusunun aşırı sağ partilerin yükselişini tetiklediği, göçlerin ülkeler arasında çözülecek bir meseleden ülke içi siyaseti etkileyen bir konuma geldiğini vurgulamıştır (Erdoğan, 2019).

Göç ve sığınmacı konularının siyasallaşmasında temel aktör siyasal partilerdir. Türkiye’de siyasal partiler arasında göç konusunun siyasallaşmasının belirgin hale gelmesi sığınmacıların sayısının bir buçuk milyonu aşmasının ardından söz konusu olmuştur. Nitekim 2014 yılında yapılan mahalli idareler seçimi ve cumhurbaşkanlığı seçimi ve 2015 yılında yapılan milletvekilliği genel seçiminde siyasal aktörler arasında sığınmacılık konusu önemli bir gündem olmamıştır (İçduygu, 2017: 28). Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların siyasallaşma düzeyinin özellikle 31 Mart 2019 tarihinde gerçekleşen mahalli idareler seçiminde arttığı

görülmektedir.⁵ Daha önce gerçekleştirilen milletvekilliği ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sığınmacılar Suriye dış politikasının bir parçası olarak siyasal aktörler arasında kutuplaşmaya yol açsa da mahalli idareler seçiminde Suriyeli sığınmacıların durumu kentsel sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Türkiye’deki sığınmacılar konusunun zaman içerisinde siyasallaşmasında etkili olan faktörleri başlıca faktörler şunlardır:

- Konu hakkında siyasal aktörlerin söylemlerinin artması
- Sığınmacıların Türkiye’de kalış süresinin uzaması
- Sığınmacıların kentsel alanlarda sayılarının her geçen gün artması
- Türkiye’nin ekonomik olarak yaşadığı dalgalanmalardan ve asayiş sorunlarından sığınmacıların sorumlu olduğu algısı
- Son yıllarda artan seçimler⁶

Sığınmacılar konusunun bu nedenlerle siyasallaşması, partiler arasında göç konusu üzerinde anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Açık kapı politikasını benimseyen Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri, Suriyelilerin Türkiye’ye kabulüne yönelik politikalar uygularken; muhalefet partilerinin Suriyeli sığınmacıların ülkelerine gönderilmesine yönelik söylemlerinin yoğun olduğu görülmektedir⁷. Milletvekilliği ve cumhurbaşkanı seçimlerinde sığınmacı konusu genel değerlendirmeler ile ele alınırken, konu mahalli idareler seçiminde kentsel sorunlar ve kentlerin bir yönetim problemi olarak ele alınmıştır. Siyasallaşma düzeyi gittikçe artan sığınmacılar meselesinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimlerinde adayların gündeminde ne şekilde yer aldığını incelemeye geçmeden önce siyasal partilerin mahalli idareler seçimlerinde kamuoyu ile paylaştıkları seçim beyannamelerini ele almak gerekmektedir.

“Gönül Belediyeciliği” sloganıyla mahalli idareler seçim sürecini yürüten Adalet ve Kalkınma Partisi’nin hazırlamış olduğu ve “31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimler Manifestosu” başlığıyla kamuoyu ile paylaştığı belgede doğrudan Suriyeli sığınmacılar ile ilgili bir ifade bulunmamaktadır. Genellikle sosyal belediyecilik çalışmaları altında değerlendirilen sığınmacılar *mağdur ve mazlum* insanlar şeklinde ifade edilmektedir. Manifestoda da sosyal belediyecilik çalışmaları altında “*Sosyal belediyecilik*

⁵ Nitekim seçimlerin kampanya dönemi ve sonrasında yaşanan bu gelişmelere iki örnek verebiliriz. Bunlardan ilki seçim kampanyası sürecinde Fatih’te İYİ Parti’den Belediye Başkan adayı olan İlay Aksoy’un seçim için hazırladığı pankartta “*Fatih’i Suriyelilere teslim etmeyeceğim*” ifadeleridir (gazeteduvar.com). Diğer örnek ise Bolu’da karşımıza çıkmaktadır. CHP’den Bolu Belediye Başkanlığı’na seçilen **Tanju Özcan**, Bolu Belediyesi’nden yabancı uyruklulara aynı ve nakdi yardım yapılmamasını yönelik talimat vermiştir (t24.com).

⁶ Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye gelişinin ardından bugüne 2 cumhurbaşkanlığı, 3 milletvekilliği ve 2 mahalli idareler seçimi gerçekleştirilmiştir.

⁷ Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların siyasallaştırılması noktasına varılabilecek en belirgin örneklerden biri 2021 yılında kurulan Zafer Partisi’nin politikalarıdır. Parti’nin internet sitesinde yapılan taramada parti politikaların çoğunluğunun sığınmacıların geri dönüşüne odaklandığı görülmektedir (zaferpartisi.org.tr). Zafer Partisi örneği sığınmacı konusunun Türkiye’de yalnızca yönetsel bir mesele olmadığı aynı zamanda siyasal rekabette de etkisinin bulunduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

anlayışımızı, tüm mağdur ve mazlumlarla birlikte ailelerimize, çocuklarımıza, gençlerimize, kadınlarımıza, yaşlılarımıza ve engellilerimize hizmet verecek şekilde genişleteceğiz.” şeklinde hedef belirtilmiş, doğrudan sığınmacılar sayılmamıştır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2019)

Cumhuriyet Halk Partisi ise “Huzurlu Kentlerde Yaşama İçin Halkçı Belediyecilik” başlığıyla yayımladığı 2019 Yerel Seçim Bildirgesi’nde⁸ “Herkesine Sağlıklı, Huzurlu ve İnsanca Yaşam Hakkı” başlığı altında “Göç Sorununa Duyarlı Yerel Yönetimler” ifadesini kullanmıştır. Belgede doğrudan Suriyeli sığınmacılar ile ilgili bir ifade yer almazken, göç konusunda yönelik genel politikalara değinilmiştir. Nitekim göç konusunda yerelde güçlü politikalar üretmenin büyük önem taşıdığı ve yerel göç politikalarının oluşturulacağı belirtilmiştir (Cumhuriyet Halk Partisi, 2019: 27).

Seçim döneminde İstanbul’da bulunan Suriyeli sığınmacıların sayısına bakıldığında Göç idaresi Başkanlığı’nın istatistiklerine göre seçimlerin yapılmasının öncesinde İstanbul’da (15.08.2019 tarihi itibarıyla) 548.134 Suriyeli sığınmacı yaşamaktaydı. İstanbul’da kayıtlı sığınmacıların yanında kayıtsız ve kaçak sığınmacı sorunu da bulunmaktadır. İstanbul Valiliği’nden yapılan açıklamada İstanbul’da bulunan fakat diğer illere kayıt olarak görülen Suriyeli sığınmacıların 20.08.2019 tarihine kadar İstanbul’dan ayrılmalarını aksi takdirde İçişleri Bakanlığı talimatı doğrultusunda bu kişilerin kayıtlı oldukları illere sevk edileceği belirtilmiştir (İstanbul Valiliği, 2019).

SURİYELİ SİĞINMACILAR VE İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

Suriyeli sığınmacıların İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerine etkilerini analiz edebilmek için seçim sürecindeki gelişmelere odaklanılmıştır. Bu kapsamda adayların kampanya sürecinde kullandıkları internet sitelerinde, televizyon programı mülakatlarında ve gazete röportajlarında konu ile ilgili beyanları incelenmiştir. Bu inceleme gerçekleştirilirken iki yaklaşım biçimi benimsenmiştir. Bunlardan ilki adayların *güvenlik kaygıları ve ekonomi* temelli olumsuz yargıları ile *insan hakları ve hemşehri* hukuku bağlamında kabullenici politikalarıdır.

Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin İstanbul Büyükşehir Belediyesi aday Binali Yıldırım kampanya sürecinde açılan <https://binaliyildirim.com.tr/> adresinde vaatlerine yer vermiştir.

⁸ Yayınlanan bu bildiri kentlerde yaşayan sığınmacılara yönelik kazanılacak belediyelerde yapılması planlanan çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalara, belediyelerde göçmen bürolarının oluşturulması, kentteki göçmen profili ve sorunları üzerine sürekli araştırmalar ve bilgi akışı sağlanması, göçmen çocukların eğitim ve öğretime hazırlanması, sosyal uyum ve göç travmaları konularında psikolojik destek sağlanması, kadınlara yönelik dil ve meslek eğitim kursları oluşturulması, kültürel etkinliklerin ve dayanışma merkezlerinin kurulması, ülkesine dönüş kararı vermiş göçmenlere dönüş süreçlerine ilişkin hukuki, mali ve psikolojik destekler verilmesi gibi örnekler verilebilir (Cumhuriyet Halk Partisi, 2019:27).

Sitede yapılan incelemede “Güvenli İstanbul” başlığı altında “Kentsel Dayanıklılık” temalı projeler arasında “Sosyal-Ekonomik ve Kültürel Stres olarak “Mültecilerin Oluşturduğu Sorunlar” ifadesi yer almıştır (binaliyildirim.com). Fakat bu sorunun içeriği ve çözüm önerilerine dair projeler internet sitesinde yer almamaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi ve İYİ Parti’nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Ekrem İmamoğlu ise kampanya sürecinde <https://www.ekremimamoglu.com/> internet sitesini kullanmıştır. Bu sitede yer alan proje kataloğunda toplumdaki tüm kesimlere yönelik planlanan vaatler bulunurken; sığınmacılara yönelik ayrı bir başlık açılmamış, sığınmacılara ilişkin projelere diğer başlıklarında ilgili kısımlarında yer verilmiştir. Örneğin “İstanbul Güvenli ve Huzurlu Bir Şehir Olacak” başlığında sığınmacılara yer verilirken, sığınmacılar güvenli ve huzurlu bir kent ile ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak proje kataloğunda spor, turizm, yeşil alan, hayvan hakları, iklim gibi birçok başlıkta projeler yer alırken, sığınmacılara sadece bir başlık altında değinilmiştir (ekremimamoglu.com).⁹

Adayların kampanyalarında kullandıkları internet sitelerinin ardından gazeteler ve televizyon programlarındaki beyanları incelendiğinde adaylardan Binali Yıldırım’ın 26 Mart 2019 tarihinde Hürriyet Gazetesi yazarı Ertuğrul Özkök’e verdiği röportajdaki şu ifadesi karşımıza çıkmaktadır:

“Açıkça söylüyorum, isterseniz şu sözümü manşet yapın. Bu insanlar bizim misafirimizdir. Ancak kuralları biz koyarız. Bir güvenlik problem oluştururlarsa, İstanbulun huzurunu herhangi bir yerde, herhangi bir ilçede veya mahallede bozan olursa hemen kulaklarından tutar göndeririz. Yani bu konuda en ufak bir müsamahamız yok. Yani, tabiri caizse dağdan gelip bağdakini kovacak bir pozisyona girmelerine asla izin vermeyiz (Yıldırım, 2019a).”

Binali Yıldırım, CNN Türk’te katıldığı bir televizyon programında ise Suriyeli sığınmacıların ülkeye kabul sürecini değinerek, bu kişilere geçici koruma statüsü verildiğini belirtmiş; Suriye’de barış ortamının sağlanmasının ardından sığınmacıların geri döneceklerini de vurgulamıştır. Yıldırım, sığınmacıların kentte görünürlüğünün artıma değinerek, şu açıklamalarda bulunmuştur:

⁹ Proje kataloğunda kadın sığınmacılara yönelik yapılması planlanan projeler şu şekilde ifade edilmiştir: T ehlike ve şiddet içeren durumlara karşı kadınlara anında koruma sağlamak amacıyla 7/24 hizmet verecek, Avrupa ve Anadolu yakasında birer tane olmak üzere 2 istasyon sığınma evi kurulacaktır. Bu sığınma evleriyle kadın ve çocuklar tıbbi, hukuki ve psikolojik destekle bütünlüklü olarak korunacaktır. Kadınların şiddet ortamından uzak olmalarına ve yeni yaşam becerileri kazanmalarına destek olacak, 25 kişi kapasiteli 2 sığınma evi açılacaktır. İlçe belediyeleri de sığınma evleri açmaları yönünde teşvik edilecek, desteklenecektir. Sığınma evi, kadınların beraberindeki 18 yaş altı tüm çocuklar kabul edilerek anne çocuk birlikteliği sağlanacaktır. Sığınma evi desteği alan kadınlara, İBB işe alımlarında %3 kota ayrılacak ve sığınma evinde kaldıkları süre boyunca ücretsiz ulaşım kartı tahsis edilecektir (İmamoğlu, 2019a: 55).

“Suriyeli sığınmacılar şuan da İstanbul’da bu büyük bir sorun haline geldi. Ciddi bir nüfusa erişti. Hatta bazı ilçelerimizde örneğin Zeytinburnu’nda, Fatih’te, Şişli’de Beyoğlu’nda artık bazı caddeler bakıyorsunuz yabancıların sayısı, o ilçede yaşayan yerli vatandaşlarımızdan fazla. Bu hoş bir görüntü değil, rahatsızlık oluşturuyor. Bunlar geri dönecek ama dilencilik uyuşturucu, fuhuş gibi konularda toplumun huzur ve düzenini bozacak hareketlere girerlerse hiç müsamaha etmeyiz göndeririz. Bu konuda sahadan yoğun şikâyetler geliyor. Bizim için esas olan İstanbul’dur, İstanbul’ un güvenliğidir, huzurudur (Yıldırım, 2019b).”

Benzer bir açıklama Binalı Yıldırım İletişim Ofisi tarafından Twitter’den yapılmıştır. Açıklamada, *“Suriyeliler İstanbullunun huzurunu bozar, güvenlik sorunu oluşturur, buradaki düzeni ve normal yaşamı olumsuz etkilerse bu durum karşılıksız kalmaz. Buna hiç müsamaha edemeyiz ve onları geri göndeririz çünkü asıl olan İstanbullunun huzurudur”* şeklindeki ifadeler yer verilmiştir (yeniçağ.com).

Ekrem İmamoğlu’nun Suriyeli sığınmacılara yönelik söylemleri tarandığında, 31 Mart 2019’da gerçekleştirilen mahalli idareler seçim kampanya sürecinde konu ile ilgili oldukça kısıtlı ifadeler rastlanmıştır. Fakat 23 Haziran 2019’da yenilenen seçimlerin kampanya sürecinde Suriyeli sığınmacılara yönelik İmamoğlu’nun söylemleri artmıştır. Örneğin 31 Mart’ın ardından Avcılar ilçesinde seçmenlerine seslenen İmamoğlu, *“Suriyeli mülteciler bu şehre ve bu ülkeye 3 buçuk milyon insan olarak mülteci kavramının ötesinde toplu bir nüfus değiştirme olarak getirilmiş olabilir”* şeklindeki ifadesi ile konunun sığınmacılığın ötesinde olduğunu belirtmiştir. İmamoğlu konuşmasında ayrıca *“Ancak biz Suriyeli mültecilerin vatanlarına geri dönmesini istiyoruz”* ifadesini kullanarak sığınmacıların geri dönüşüne yönelik söylemlerde bulunmuştur (İmamoğlu, 2019b). İmamoğlu, 11.06.2019 tarihinde *“İstanbul’da Hayatı Kolaylaştıracak Çözümler”* başlıklı toplantıda ise belediye başkanı seçilmesi halinde soruna yönelik çözümler gerçekleştireceklerini şu şekilde açıklamıştır:

“İstanbul’da, 1 milyon civarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan insan yaşıyor. Resmi rakamlara göre, kayıtlı 547 bin Suriyeli göçmen var. Yani toplam il nüfusunun yüzde 4’üne yaklaşan bir oran. Esenyurt, Sultanbeyli, Esenler, Küçükçekmece, Bağcılar gibi göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı birçok ilçede çatışmalar yaşanmaya başladı. Türkiye’nin her yerinden gelip, İstanbul’da tutunmaya çalışan vatandaşlarımızla göçmenler arasında gerginlik ve huzursuzluğun arttığını görüyoruz. Mahallelerimizin yaşam biçimlerinin, sokak dokusunun ve huzurunun korunması gerekiyor. Maalesefki, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin ne bir sözü, ne de kalıcı bir eylemi olmuştur. Göreve gelir gelmez bu konuda İBB bünyesinde ‘Mülteciler Birimi’ kuracağız. Öncelikle İstanbul’da yaşayan göçmenlerin nerede, nasıl, hangi koşullarda yaşadığına ilişkin ayrıntılı bir envanter çalışması yapacağız. Sorunları net olarak tespit edeceğiz. Özellikle

çocuk ve kadın mültecilere ilişkin sağlık, beslenme, istismar, gayri insani barınma koşulları gibi akut sorunları devletin ilgili birimleri, ilçe belediyeleri ve sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonu ile çözümlenecek önlemler alacağız. Ardından konuyu kesinlikle ulusal ve uluslararası düzleme taşıyacağız. İBB olarak geleceğimizi derinden etkileyecek bu soruna çare aramayı öncelikli görevlerimizden biri yapacağız. Özellikle uluslararası kamuoyunu bu acil sorunların çözümüne ortak edeceğiz. Nihai olarak göçmenlerin kendi memleketlerine dönüşlerinin sağlanması için çalışacağız (İmamoğlu, 2019c).”

31 Mart seçimlerinin Yüksek Seçim Kurulu tarafından yenilenmesine karar verilmesinin ardından yürütülen seçim kampanyası sürecinde adaylar arasında Suriyeli sığınmacılar konusu gündem maddeleri arasında yer almıştır. Özellikle iki adayın ortak canlı yayında projelerini paylaşması, kampanya sürecinde en çok konuşulan konulardan biri olmuştur. Bu yayında Suriyeli sığınmacılar ile ilgili adaylar görüşlerini paylaşmıştır. Binalı Yıldırım, ev sahibi olduklarını konuya *ensar-muhacir* çerçevesinde yaklaştıklarını ve Suriyelilerin geçici koruma statüsünde olduklarını söylemiştir. Sığınmacıların gideceklerini de belirterek, sınır dışı askeri operasyonlar sonrası sığınmacıların geri dönüşünün hızlanacağını, bu süre içerisinde İstanbul’da asayiş sorunları olması halinde, olaylara karışan sığınmacıların gönderileceğini aktarmıştır. Belediyelerin tek başına bu süreci yönetmeyeceğini merkezî yönetimle işbirliği içerisinde geri dönüşün sağlanabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Yıldırım, konunun güvenlik boyutunu vurgulamış, merkezî yönetim ana aktör olduğuna değinmiştir (aa.com.tr).

Ekrem İmamoğlu ise ortak canlı yayında mülteci konusunun iyi yönetilemediğini belirterek yönetim sorununa dikkat çekmiş, ulusal politika geliştirilmesi noktasında aktif davranılacağını ifade etmiştir. Ayrıca uluslararası kamuoyunda da Türkiye’nin göç sorununda yalnız bıraktığını vurgulamıştır. İmamoğlu, projeleri arasında sığınmacıların envanterinin çıkarılacağını ve mültecilere yönelik belediyede bir masa kurulacağını açıklamış, İstanbul’un sokaklarının tehdit altında olduğu, mahallerdeki vatandaşların ekmeğinin elinden alındığı söylediğini ifade etmiştir (aa.com.tr).

Gerek 31 Mart 2019 gerekse de 23 Haziran 2019 tarihinde gerçekleşen seçim sürecinde Binalı Yıldırım tarafından Suriyeli sığınmacılar ile ilgili yapılan açıklamaların içerikleri değerlendirildiğinde, konuya yönelik şu üç başlığın öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştır:

- 1- Seçim kampanyaları sürecinde Suriyeli sığınmacıların geçici koruma statüsünde olduğu sıklıkla söylemlerde öne çıkarılmıştır. Yapılan açıklamalarda özellikle sınır ötesi harekâtların temel amacının sığınmacıların geri dönüşünün sağlanması olduğu belirtilmiştir.
- 2- Suriyeli sığınmacıların tanımlanmasında *ensar ve muhacir* kavramları kullanılmış, mağdur ve mazlum insanlara ev sahipliği yapmanın önemini içeren açıklamalar yapılmıştır. Bu durum konuyu

dini yönden temellendirmenin yanında, uygulanan dış politikadan ayrı bir söylem oluşturulmamasına dikkat edildiğini göstermektedir. Ayrıca yapılan açıklamalarda konunun merkezî yönetim bünyesinde çözülmesi gerektiğine yönelik ifadelerde de bulunulmuştur.

- 3- Yapılan açıklamalarda kentsel güvenlik meselesi üzerinde durulmuş, asayiş olaylarına karşan sığınmacıların geri gönderileceği açıklanmıştır.

Yapılan bu analizden hareketle konunun hem insani yaklaşımlar bağlamda sığınmacıları kabullenic i hem de geri dönüşün sağlanması noktasında kentsel güvenlik ve huzuru içeren söylemler kapsamında değerlendirildiği görülmüştür. Ekrem İmamoğlu'nun Suriyeli sığınmacılara yönelik söylemleri analiz edildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1- Yapılan açıklamalarda kentsel güvenlik konusu kapsamında sığınmacıların geri dönüşüne odaklanılmıştır. Özellikle 23 Haziran seçim sürecinde Suriyeli sığınmacıları içeren açıklamaların 31 Mart'a göre artması konunun yerel siyasetteki belirleyiciliğini ortaya koymaktadır.
- 2- Aday tarafından kamuoyuna her ne kadar sığınmacılara güvenlik eksenli yaklaşımı içeren ifadelerde bulunulsa da seçim ile ilgili belgelerde sığınmacılara yönelik yapılacak çalışmalar somut olarak belirtilmiştir. Bu kapsamda sığınmacıların kentleri doğrudan etkilediği kabul edilmiş, belediyelerin sığınmacılara yönelik politikalarda ana aktör olduğu, bu konunun kentleri ve kent yönetimlerini yakından ilgilendirdiği vurgulanmıştır.
- 3- Suriyeli sığınmacılara yönelik genel siyaset kapsamında ifadelere de yer verilmiş, uluslararası ortamda Türkiye'nin bu konuda yalnız bırakıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca aday tarafından Suriyeli sığınmacılar mülteci olarak tanımlanmıştır.

Sonuç olarak her iki aday da Suriyeli sığınmacılar ile ilgili beyanlarında İstanbul'un güvenliği ve huzuruna vurgu yapmıştır. Sığınmacıların sayısının hızla artışı, hemşehri hukuku kapsamında sığınmacıları kentli bireyler görme yaklaşımını geri planda bırakmaktadır. Nitekim adayların söylemlerinde de bu tür ifadeler bulunmamaktadır. Yerel halkın tepkilerinden dolayı bu konuda adaylar güvenlik eksenli söylemlere açıklamalarında sıkça yer vermiştir. Adaylar belediyelerin konuya yönelik çalışmalarında yasalardan kaynaklanan kısıtlılıkların olduğuna da değinmiş; sürecin yönetiminde merkezî yönetimin politikalarına, ulusal ve uluslararası gelişmelerin etkisine vurgu yapmışlardır.

DEĞERLENDİRME

Türkiye, bölgesinde yaşanan siyasal, ekonomik ve sosyal değişimlerin sonuçlarından çeşitli şekillerde etkilenmekte; özellikle siyasal istikrarsızlıkların ve sosyal çatışmaların sıkça yaşandığı coğrafyanın bir parçası olması dolayısıyla sürekli yeni krizler ile karşı karşıya kalmaktadır. Yaşanılan her bir kriz, beraberinde ortaya çıkardığı sorunların yönetimi ihtiyacını getirmektedir. Son yıllarda bu yönetim ihtiyacının ortaya çıktığı gelişmelerden biri de Suriye iç savaşı sonrası her alanda yansımaları olan sığınma hareketleridir. Türkiye’de Suriye iç savaşı öncelikle dış politika konusu olarak değerlendirilmesine rağmen sığınmacıların sayısının artması ve kalış süresinin uzaması ile birlikte konu iç politikada da önemli bir gündem maddesi olmuştur. Merkezî yönetim tarafından uygulanan göçlerin yönetimine yönelik politikalar zaman içerisinde sığınmacıların kamplar yerine kentlerde yaşamaya başlamasıyla birlikte kamp yönetimi ölçeğini aşmış, kentlere yönelik etkilerini yönetmek de bir politika konusu haline gelmiştir.

Yönlendirmeye oldukça açık bir alan olan göç olgusunun toplumsal kaygıları derinleştiren aynı zamanda toplumsal değişimi hızlandıran bir etkisi bulunmaktadır. Bu değişim sürecinin yanlış ve yetersiz göç politikaları ile yönetilmesi durumunda ev sahibi ülke vatandaşlarıyla sığınmacılar arasındaki sorunlar yaygınlaşacaktır. Diğer yandan toplumsal alanda yaşanan bu gelişmelerin genel ve yerel siyaset üzerinde de karşılığı olacaktır. Sığınmacıların ülke siyasetini etkilemesi sadece Türkiye için söz konusu değildir. Avrupa’da da birçok ülkede sığınmacı konusu üzerinde tartışmalar yaşanmış, Batı’da aşırı sağ partiler göçmen karşıtlığı nedeniyle güçlenmiştir. Belirtilen bu olumsuzluklara rağmen Türkiye’de sığınmacılara yönelik yaygın, süregelen ve doğrudan eylemsel bir tepkinin oluşmaması sığınmacılık konusunun siyasallaşma düzeyi ile doğrudan ilgidir. Sıkça yaşanan seçim süreçlerinde siyasal partiler arasında konunun tartışılması, sığınmacıların siyasallaşmasını hızlandırmıştır. Nitekim son mahalli idareler seçimlerinde sığınmacılar seçim yarışlarında adaylar arasındaki rekabete konu olmuştur.

Sığınmacılar konusunda belediye başkanlarının siyasal tutumu göç yönetim politikalarını doğrudan etkilemektedir. Sığınmacıların sosyal yaşamda yerel halkla birlikte yaşama deneyimlerinin güçlendirilmesine ve yeni yaşam şartlarına uyumun sağlanmasına yönelik politikalar uygulayan belediye yönetimleri süreçte daha aktif rol almayı tercih etmiştir. Diğer yandan yasaların vatandaşlık esasına dayalı olarak hizmetlerin yürütülmesini düzenlediği öne sürerek konuya olumsuz tutum alan belediye yönetimleri de vardır. Bu nedenle göç yönetim sürecinin gelişimi belediye başkanlarının siyasal yaklaşımları ile doğrudan ilişkilidir.

Makalede, 31 Mart 2019 Pazar günü yapılan mahalli idareler seçimlerinin kampanya sürecinde Suriyeli sığınmacıların siyasallaşma düzeyinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle sığınmacı sayısı fazla

olan kentlerin yönetimini talep eden adaylar arasında sığınmacılara yönelik söylemler yaygınlaşmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimleri bağlamında konu ele alındığında, Türkiye’de en fazla Suriyeli sığınmacının bulunduğu bir kentin yönetiminin seçilmesinde bu konunun siyasallaşmaması doğal olarak düşünülemez. Fakat konu hakkında tartışmaların asıl odaklandığı nokta belediyelerin sığınmacılara yönelik bir politika oluşturması gerekliliğine ilişkidir. Bu gerekliliğin çerçevesi ise belediyelere ilişkin yasalarla belirlenmektedir. Örneğin 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun belediye başkanının görevlerini ve sorumluluklarını düzenleyen 38. maddesinde belediye başkanlarına uluslararası göçlerin yönetiminde herhangi bir görev ve yetki tanınmamıştır. Fakat seçim sürecinde adaylar bu konuyu rekabetin bir parçası haline getirmiştir. Bu durum mahalli idareler seçimlerinin ülkenin genel siyasetinden bağımsız olarak ilerlemeyen bir süreç olduğunu göstermektedir. Diğer yandan kentte meydana gelen her türlü sorundan kent halkının belediye yönetimlerini sorumlu tutacağı adaylar tarafından fark edilmiş, adaylar konuyu söylemlerine taşımıştır.

31 Mart 2019 tarihinde gerçekleştirilen ve yenilenmesi sonucu 23 Haziran 2019 Pazar günü tekrarlanan İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimlerinin ardından Suriyeli sığınmacılar kaynaklı sorunların seçim sonuçlarını doğrudan etkilediğine yönelik kamuoyunda bir görüş oluşmuştur. Bu durumun tespitine yönelik seçmen tercihi araştırması henüz yapılmasa da kampanya sürecinde yaşanan gelişmeler bu saptamaları doğrulamaktadır. Seçim sürecinde her iki adayın da ülkenin genel siyasetindeki güncel tartışmalardan ziyade kentte özgü projelerine ağırlık verdiği tespit edilmiştir.

Tüm bu gelişmeler kapsamında göç yönetim sürecindeki politikaların istenilen amaca uygun gerçekleşmesi için planlama ve koordinasyonun aktörler arasında oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir. Sığınmacılar ile ilgili sorumluluğun kurumlar arasında net belirlenmemesi kadar ilgi ilgisiz herkesin sürece dâhil olması da olumsuz bir durumdur. Bu konudaki asıl ihtiyaç yetkililerin etkili politikalar ile süreci yönetmesidir. Sürecin doğru zamanda ve doğru politikalarla yönetilmemesi sığınmacıların mağduriyetlerinin artmasına ve toplumda yeni gerginliklerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak Suriye sığınmacılar tecrübesi Türkiye açısından göçü yönetilebilir kılmak adına oldukça önemlidir. Sistemik ve bütünsel bir politikanın bu süreçte oluşturulması gelecek açısından karşılaşılabilecek yeni uluslararası göç hareketleri için kurumsal ve hukuksal zeminin kurulmasını sağlayacaktır. Bu politikalardan biri de belediyelere ilişkindir. Mevcut belediyelere ilişkin hükümlerin yer aldığı düzenlemelerde doğrudan belediyelere ve belediye başkanlarına uluslararası göçlerin yönetime yönelik bir görev ve yetki tanınmazken, konunun kentsel yaşamı doğrudan etkilemesi seçimlerde adayların bu sorun hakkındaki görüşlerini belirtmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye’de her alanda yerleşme eğilimlerin artması,

hatta eğitim, sağlık ve güvenlik gibi merkezî yönetimin sunduğu hizmetlerin dahi yerele devredilmesine yönelik çalışmaların yapılmasına rağmen sığınmacılara yönelik politikalarda aynı durum söz konusu değildir. Merkeziyetçi yaklaşımları benimseyenler tarafından süreç yönetiminde bakanlık örgütlenmesine varan çözüm önerileri de bulunmaktadır. Oysaki sığınmacıların yerel halka ve yeni yaşam şartlarına uyumu gibi konularda belediyelerin çalışmaları önem taşımaktadır.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

2005 tarihli ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu

Adalet ve Kalkınma Partisi (2019). *31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Manifestosu*, https://www.akparti.org.tr/media/279203/manifesto_28ocak2019_17-29.pdf, (Son Erişim: 2.09.2019).

Akman, K. (2019). *Türkiye’de Sığınmacılar ve Belediyeler Politikadan Uygulamaya Samsun Örneği*. Ankara: Astana Yayınları.

Binalı Yıldırım ve Ekrem İmamoğlu 2019 Seçim Özel Yayını, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/yildirim-imamoglu-ortak-yayini/1505877>, Erişim Tarihi: 26. 08. 2019).

Binalı Yıldırım Seçim Kampanyası İnternet Sitesi, <https://binaliyildirim.com.tr/kampanyalar/guvenli/>, (Son Erişim: 03.08.2019).

Cumhuriyet Halk Partisi (2019). *Cumhuriyet Halk Partisi 2019 Yerel Seçim Bildirgesi*, <https://chp.azureedge.net/2019-secim-bildirgesi.pdf>, (Son Erişim: 18.08.2019).

Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi”, *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9): 23- 62.

Ekrem İmamoğlu Seçim Kampanyası İnternet Sitesi, <https://www.ekremimamoglu.com/projeler/guvenli-ve-huzurlu-sehir/>, (Son Erişim: 03.08.2019).

Elma, F. (2016). “Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Türk Kamu Yönetimine Etkisi: Göç Yönetiminde Yeniden Yapılanma”, *Turkish Migration Conference*, (Austria).

Erdoğan, M. (2019). “Güneydoğu İllerinde Sevk Tepkisi İstanbul Büyükşehir de Biz Neyiz?” <https://www.haberturk.com/yazarlar/muharrem-sarikaya/2509192-guneydogu-illerinden-sevk-tepkisi-istanbul-buyuksehir-de-biz-neyiz>, (Son Erişim: 18. 08. 2019).

Ertan, K. ve Ertan, B. (2017). Türkiye’nin Göç Politikası. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar Dergisi*. 1(2):7- 39.

- İçduygu, A. (2017). Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar: “Siyasallaşan” Bir Sürecin Analizi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 140: 27-42.
- İmamoğlu E. (2019c). “Ekrem İmamoğlu Suriyeliler İle İlgili Projesini Açıkladı”, <https://www.youtube.com/watch?v=Yqpyi2yXoZw> (Son Erişim: 29. 08. 2019).
- İmamoğlu, E. (2019a). “İstanbul’a Yeni Başlangıç”, <https://www.ekremimamoglu.com/wp-content/uploads/2019/03/Projeler-Katalog.pdf>, (Son Erişim:2. 09. 2019).
- İmamoğlu, E. (2019b). “Biz Suriyeli Mültecilerin Vatanlarına Geri Dönmesini İstiyoruz.”, <http://www.diken.com.tr/imamoglu-biz-sur-iyeli-multecilerin-vatan-larina-geri-donmesini-istiyoruz/> (Son Erişim: 29. 08. 2019).
- İstanbul Valiliği (2019). “Düzensiz Göç, Kayıt Dışı İstihdam, Kayıtsız Suriyeliler” <http://www.istanbul.gov.tr/duzensiz-goc-kayit-dis-i-istihdam-kayits-iz-suriyelilere-iliskin-basin-aciklamasi>, (Son Erişim: 22.08.2019).
- Örseli, E. ve Babahanoğlu, V. (2016). Türkiye’nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, (43):2063- 2072.
- TBMM (2018). Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu Göç ve Uyum Raporu (Ankara), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf, (Son Erişim: 4.09.2019).
- Yıldırım, B. (2019a). “Suriyeliler İle İlgili Şu Sözümlü Manşet Yapın”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ertugrul-ozkok/700-bin-suriyeli-ile-iligili-su-sozumu-manset-yapin-41161696>, (Son Erişim: 15.08. 2019).
- Yıldırım, B. (2019b). CNNTÜRK 40 Programı, <https://www.youtube.com/watch?v=fWbxATeTNrA>, (Son Erişim: 22. 08. 2019).
- <https://t24.com.tr/haber/chp-li-baskan-suriyelilere-yardimi-kesti,815975>, (Son Erişim: 22. 08. 2019).
- <https://www.initiative-nahost.de/tr/almanyadaki-belediye-ler.html>, (Son Erişim: 13.12.2018).
- <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/vatandastan-binali-yildirima-sur-iyeli-tepkisi-10-sene-onceki-istanbulu-ozledik-228186h.htm>, (Son Erişim:26. 08. 2019).
- <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2019/03/15/iyi-parti-adayi-suriyeli-dusmanligiyla-oy-istiyor/>,(Son Erişim: 22. 08. 2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211029-35.pdf>, (Son Erişim: 07.03.2022).
- <https://zaferpartisi.org.tr/>, (Son Erişim: 07.03.2022).

VEKALET SORUNU ÇERÇEVESİNDE BÜTÇE KATILIMI VE YOLSUZLUK İLİŞKİSİ

Mehmet KOÇDEMİR¹

Öz

Günümüzde, vatandaşların demokratik süreçlere katılımı, demokrasilerin bir gereği haline gelmiştir. Bu çalışma, bütçe katılımı ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, International Budget Partnership tarafından yayımlanan, Açık Bütçe Endeksi katılım puanları ile Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nce yayımlanan Yolsuzluk Algı Endeksi puanları arasında regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, bu iki değişken arasında orta düzeyde ($R = 0.335$), pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Analiz sonucunda elde edilen modele göre, bütçe katılımındaki artış, yolsuzlukların azalmasına katkı sağlamaktadır. Yolsuzluk birçok sosyo-ekonomik faktörle ilişkili olmasına rağmen, bütçe katılımı, dünyada tüm ülkeler için büyük ekonomik kayıplara sebep olan yolsuzlukların azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir. Araştırmanın bulguları ayrıca vekâlet sorunları çerçevesinde tartışılmıştır. Bulgular, vekâlet ilişkilerinde, asimetrik bilgidен kaynaklanan sorunları azaltacak potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe katılımı, Yolsuzluk, Vekâlet sorunu

JEL Kodları: D73, H61

THE RELATIONSHIP OF BUDGET PARTICIPATION AND CORRUPTION WITHIN THE FRAMEWORK OF AGENCY PROBLEM

Abstract

Today, participation of citizens in democratic processes has become a requirement of democracies. This paper aims to explore the relationship between budget participation and corruption. To this end, regression analysis method has been used between the Open Budget Index participation scores published by the International Budget Partnership and the Corruption Perception Index scores published by Transparency International. The results have indicated that there is a moderate ($R = 0.335$), positive and significant relationship between these two variables. According to the model found, it is determined that the increase in budget participation contributes to reduction of corruption. Although corruption is associated with many socio-economic factors, budget participation is effective in reducing corruption which is huge economic loss for all countries in the world. The findings of the research also have been discussed within the framework of agency problems. The findings have the potential to reduce the problems arising from asymmetric information in agency relationships.

Keywords: Budget participation, Corruption, Agency problem

JEL Codes: D73, H61

¹ Dr., Hazine ve Maliye Bakanlığı, mehmetkocdemir@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5046-4730>

GİRİŞ

Demokratik devletlerin yönetimi, bir asıl-vekil etkileşimi çerçevesinde gerçekleşir (Lane, 2005, s. 30). İlk aşamada, vatandaşlar, yetkinin asıl sahibi olarak, vekil konumunda olan temsilcilerine yetkilerini devreder, ikinci aşamada, temsilciler, yetkilerini kamu adına mal ve hizmet üretecek olanlara aktarır. Bu şekilde meydana gelen asıl-vekil ilişkileri, her zaman genel kamu menfaatini sağlamayı garanti etmeyebilir. Çünkü yetkiyi devralan vekiller, genel kamu menfaati yerine kendi veya üçüncü şahıs menfaatleri yönünde hareket etmeyi tercih edebilirler. Bu durum ise kamu yönetimi alanında yolsuzlukların kaynağını oluşturur.

Dünya Bankası yolsuzlukları, kamu gücünün özel çıkarlar için kullanılması olarak tanımlamaktadır (Tanzi, 1998a, s. 8). Benzer biçimde, IMF de yolsuzlukları, kamu görevinin özel kazançlar için kötüye kullanılması olarak değerlendirir (IMF, 2019, s. 39). Yani kamu adına karar alma ve yönetme gücünü elinde bulunduranlar, genel kamu yararından ziyade özel çıkar peşinde hareket ettiklerinde, yolsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda, asıl-vekil ilişkileri, yolsuzluğun açıklanması ve engellenmesine yardımcı olabilecek teorik bir çerçeve sunmaktadır (Andvig vd., 2000, s. 103).

Bütçe süreçleri, asıl-vekil ilişkilerini içerir ve kendisine yetki devredilen vekiller, asimetric bilgiyi yönetebildiklerinden, bütçe süreçlerinde, yetkinin ana sahibi olan asılların tercihleri dışında hareket edebilirler (Smith ve Bertozzi, 1996, s. 3). Bu itibarla, bütçe süreçlerinde, olası yolsuzluk risklerinin sınırlanması, yolsuzluk sorunlarının tanımlanması ve çözümlenmesi açısından, bazı araçlar ve yöntemler önerilmektedir (Isaksen, 2005, s. 3, 15).

Yeterli sivil toplum katılımı, ortak sosyal taleplerin toplanması ve politika önerileri üzerinde genel bir anlaşma sağlanmasını kolaylaştırır (Russel-Einhorn, 2007, s. 185). Araştırmalar, yurttaş katılımının daha yüksek kurumsal performansla ilgili olduğunu (Guo, Neshkova, 2012, s. 340) ve kaynakların verimli kullanımını sağlayarak, hükümetlerin verimliliğine pozitif katkı sağladığını göstermektedir (Wampler, vd., 2018, s. 57). Bu bağlamda, vatandaş katılımı da bütçeleme süreçleri üzerinde önemli katkı sağlayan bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Guo, Neshkova, 2012, s. 331). Vatandaş katılımı, aynı zamanda iyi yönetime de katkı sağlar (Bhargava, 2015, s. 2) ve bu nedenle açık yönetimlerin temel bir unsuru durumuna gelmiştir (OECD, 2017a, s. 4).

Günümüzde yolsuzluk konusu, sosyologlar, siyaset bilimciler, kamu yöneticileri, ekonomistler gibi farklı alanlarda çalışan birçok bilim insanı tarafından incelenmiştir (Abed ve Gupta 2002, s. 489, 490). Ayrıca yolsuzluk, hem akademisyenler hem de uluslararası kuruluşlar arasında popülerliğini korumaktadır (Shleifer ve Vishny, 1993; Mauro, 1995; Tanzi, 1998a; Hessami, 2014; Dünya Bankası, 2000; TI, 2017;

UNDP ve UNODC, 2018; IMF, 2019). Benzer şekilde, birçok bilim insanı ve uluslararası kuruluş ise katılım ve bütçe katılımı konularında çalışmalar yürütmüşlerdir (Dias, 2014, 2018; OECD, 2017b).

Toplumsal yapı için bir kanser gibi önemli sorunlara neden olan yolsuzluklar (Dye ve Staphenurst, 1998, s.2), dünya genelinde çok büyük ekonomik kayıplara sebep olmaktadır. Sadece gelişmekte olan ülkelerde, yılda 1,26 trilyon ABD doları gibi bir boyuta ulaşan yolsuzlukların (UNDP ve UNODC, 2018, s. 2), kontrol edilmesi ve azaltılması, halka ait kıt kaynakların kullanıldığı kamu yönetimi açısından önemlidir. Sorunların sınırlanmasında katılım araçları katkı sağlayabilir ve bir kaynak yönetim aracı olan bütçelerin katılımı ile hazırlanması, bu yollardan biridir. Bu bakımdan, birçok uluslararası kuruluş, sivil toplum ve vatandaş katılımının, yolsuzluğun azaltılmasına ve açık demokrasi kültürünün geliştirilmesine yardımcı olabileceğini paylaşmakta (Kaufmann, 1997; OECD, 2017a, b) ve bütçe süreçlerinde yolsuzlukla mücadele stratejisinin bileşenlerinden biri olarak katılımı önermektedir (UNDP ve UNODC, 2018, s. 13).

Bu çalışmada, bütçe katılımı ve yolsuzluklar arasındaki ilişki, istatistiksel yöntemler kullanılarak belirlenmektedir. Oluşturulan ilişki modeli ve elde edilen sonuçlar vekalet sorunları ile bütünleştirilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, bütçe katılımı ve yolsuzluklar arasında bir ilişki olup olmadığı sorusunu, istatistiksel modellerle araştırmakta ve sonuçları başka bir teori ile bütünleştirerek, vekalet teorisi çerçevesinde, asimetrik bilgidен kaynaklanan sorunlara cevaplar oluşturarak literatüre katkı sağlamaktadır. Yolsuzluk birçok farklı siyasi, ekonomik, kültürel ve ahlaki faktörden etkilense de (Andvig vd., 2000, s. 9), bütçe katılımı ile olan ilişkisi, yolsuzluğun azaltılmasına katkıda bulunabilir ve vekalet sorunlarını sınırlayabilir.

Bu çerçevede, çalışmanın takip eden kısımlarında, öncelikle bütçe katılımı ve yolsuzluklar arasındaki literatür bilgisine yer verilmekte, takip eden kısımda, yolsuzlukların kaynağı olabilecek vekalet sorunlarını değerlendirmekte, daha sonra, araştırmada kullanılan metodoloji, model, veriler ve bulgular paylaşmakta ve tartışılmakta, son olarak, çalışmanın sonuçları paylaşılmaktadır.

LİTERATÜR BİLGİSİ: BÜTÇE KATILIMI VE YOLSUZLUK

Toplumda devlet, piyasa ve sivil toplum gibi aktörler arasında dengeli biçimde kararların alınması, yönetişimin kalitesini de artırır (Khan, 2005, s. 4, 5). Yönetenler ve vatandaşlar arasındaki etkileşim, politika oluşturmayı, kamu hizmetlerinin sunulmasını ve tüketilmesini kapsar (OECD, 2001, s. 15-16) ve kamu otoriteleri halkın katılımını sağladıkça daha iyi demokrasi, kamu politikası ve güvene sahip olmak mümkün olabilir (OECD, 2001, s. 18). Dolayısıyla günümüzde, çağdaş demokrasi, halkın katılımını içerecek şekilde tanımlanmaktadır (Creighton, 2005, s. 1).

Birçok bilim insanı, vatandaşların kamusal karar ve uygulamalara dahil olmak suretiyle, kamu yönetimi alanındaki süreçlere katılmasının faydalarından bahsetmektedir (Guo, Neshkova, 2012, s. 332) ve vatandaşlar, sivil toplum ve hükümet arasındaki işbirliğinin, yetkiyi kullananların cevap verme düzeyini artırdığı, yolsuzluğun azaltılmasına katkıda bulunduğu ve daha iyi bütçe kullanımı ve hizmet sunumuna yol açtığı paylaşılmaktadır (Bhargava, 2015, s. 2). Bu nedenle, aktörlerin birlikte çalışması için katılımcı kurumların geliştirilmesi önerilmektedir. Katılımcı kurumlar, vatandaşlara sorunlara çözüm bulma, karar alma, süreçlere dahil olarak tercihlerini diğer aktörlerle paylaşma fırsatları sunmaktadır (Wampler, 2007a, s. 1).

Günümüzde, bilgilendirme, istişare ve aktif katılım gibi araçları ve uygulamaları içeren temsili demokrasilerde, vatandaşların açıklık ve şeffaflık talepleri de artmıştır (OECD, 2001, s. 15-16). Ancak, açıklığa ve şeffaflığa katkıda bulunan ve bunların ötesine geçen demokratik bir yol olarak, vatandaşların süreçlere doğrudan katılması, yetkinin asıl sahibi olanların, kararların da asıl sahibi olmasını sağlayacaktır. Kararların ve uygulamaların sınırlı bir alandan ziyade halkın gözü önünde olması, aynı zamanda halkı bir kontrol aracına dönüştürecek (Schmitt, 2006, s. 59), dolayısıyla katılım aynı zamanda bir hesap verebilirlik aracı haline gelmektedir.

Yurttaş katılımının aynı zamanda vatandaşları eğiteceği, onlara aidiyet duygusu kazandıracığı, yurttaşların özgürlüklerini ve koşullara uyumlarını artıracığı ve vekillerin alacağı kararları meşrulaştıracağı yönünde olumlu görüşler olmakla birlikte, katılıma karşı olan, onu maliyetli ve yavaş bulan, katılımın hantal uygulamalara yol açabileceğini ileri süren görüşler de vardır (Roberts, 2004, s. 323-326). Ancak yetkinin asıl sahibi vatandaş olduğu değerlendirildiğinde, halk katılımı ekonomik tartışmaların ötesinde, demokratik bir gerekliliktir.

Bütçe katılımı kamu yönetimi alanında, yerel ya da ulusal düzeylerde gerçekleştirilebilir. Katılım, eski bir tartışma olsa da yerelde katılımcı bütçeleme uygulamaları nispeten yenidir. 1980'lerin sonlarında başlayan ilk yerel katılımcı bütçeleme çabalarının, demokrasilerin derinleşmesine katkı sağlayan bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir (Wampler, 2007b). Bu çerçevede, katılımcı bütçe uygulamaları için modeller geliştirilmiş (Shah, 2007; Wampler, 2007a) ve benzer uygulama örnekleri tüm dünyada uygulanmaya başlamıştır (Goldfrank, 2007; Fölscher, 2007a, 2007b, 2007c; Shall, 2007; Dias, 2014; Dias, 2018). Türkiye'de de katılımcı bütçe denemeleri gerçekleştirilmiş, ancak istikrar ve yaygınlık kazanılamamıştır (Allegratti ve Koçdemir, 2021).

Katılımcı bütçeleme uygulamalarının yönetim performansı üzerinde etkisi olduğunu (Othman, 2012) ve kamu programlarını olumlu yönde etkilediğini gösteren çalışmalar yapılmıştır (Neshkova, Guo, 2012, s.

267). Literatürde ayrıca, yolsuzluk ve bütçe uygulaması ile ödenek tahsisleri arasında bir ilişki olduğu (Tanzi, 1998b; Hessami, 2014) ve bütçe uzmanlığı ile yolsuzluk arasında ilişki bulunduğu gösterilmiş (Souza, 2001), izleme faaliyetlerinin (Olken, 2007), katılımcı bütçenin uyarlanması (Timmons, Garfias, 2015) ve ödenek tahsislerinin kontrolünün (Zamboni, 2007), yolsuzlukların azaltılmasına katkı sağladığını açıklayan araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Kamusal kaynakların yönetiminin temel aracı olduğundan, birçok uluslararası kuruluş bütçe katılımı için standartlar, kılavuzlar ve kurallar geliştirmiştir. Tablo 1'de, uluslararası kuruluşlar tarafından, bu kapsamda belirlenen ilkeler, standartlar, sorular vb. yer almaktadır.

Tablo 1: Uluslararası örgütlerin bütçe katılımına ilişkin standartları ve ilkeleri

Tema	IMF Kodu	OECD Bütçe Prensipleri	GIFT	IBP Açık Bütçe Anketi	PEFA	G20 Açık Veri
Açık, yenilikçi ve sorumlu yaklaşımların getirilmesi yoluyla, bütçe döngüsü boyunca ve farklı kurumlarla katılımcı yaklaşımlar için fırsatlar geliştirilmelidir.	2.3.3.	5	10	66, 125, 12-128,130, 134-137,139, 140, 142	PI-17, 18, 30, 31	
Gerçekçi ve bilinçli halk katılımı (Halkın bütçe tasarımı, sonuçları ve etkilerine genel bir bakış açısı oluşturmasını sağlamak ve bütçe sürecinde diğer paydaşlarla verimli ve anlamlı bir ilişki kurmanın temelini oluşturmak için)	2.3.3.	5	6	36, 52, 94		5
Katılım sürecinin tasarlanması, bütçe politikası oluşturmaya sağladığı yarar ve ilişkiyi göstermeyi amaçlamalıdır. Eğer yasal çerçeve, halkın katılımına düzenli ve şeffaf bir yaklaşım sağlar ve bunu desteklerse, yararlı olur.			1, 2, 4, 6, 7, 8	126,129, 131-133, 138, 141		

Kaynak: (OECD, 2017b, s. 83-8)'den uyarlanmıştır.

Uluslararası kuruluşların standart ve ilkeleri, halkın daha etkin bir bütçe katılımı gerçekleştirebilmesi bakımından, öncelikle yasal ve kurumsal bir altyapı önermekte, bütçelerin olabildiğince şeffaf ve açık olarak hazırlanmasını ve bilinçli katılımın sağlanmasını tavsiye etmektedir.

Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Küresel Programının tanıma göre yolsuzluk, şahsi menfaatler için gücün kötüye kullanılmasını ifade eder (Dye, 2007, s. 308) ve çoğunlukla yetki kullanıcılarının, başkaları adına hareket edebilme iradesinin olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Yani kendilerine karar ve uygulama yetkisi devredilenlerin, genel yarar yerine, kişisel yararı gözeterek karar aldığı ya da hareket ettiği durumlarda yolsuzluklar oluşmaktadır. Siyaset bilimi literatüründe, yolsuzluk denildiğinde, daha çok demokratikleşme ile ilgili konulara odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, bazı akademisyenler yasal ve kurumsal kapasiteye işaret etmiş ve halkın süreçlere katılımı için demokratik kurumların güçlendirilmesini önermiştir (Andvig vd., 2000, s. 52, 53).

Yolsuzluk ile ekonomik gerçekler arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişki olduğunu açıklayan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, yolsuzlukların ilave ekonomik maliyetlere sebep olacağı paylaşılmış (Nye, 1967), doğrudan yabancı yatırım (Wei, 2000), özel yatırım (Mauro, 1995; Pellegrini ve Gerlagh, 2004), kamu yatırımları ve harcamaları (Hessami, 2014; Mauro, 1997, 1998; Tanzi ve Davvodi, 1997; Pellegrini ve Gerlagh, 2004), vergiler (Tanzi ve Davvodi, 1997; Johnson vd., 1997; Wei, 2000), açık ticaret ve siyasi istikrarsızlık (Pellegrini ve Gerlagh, 2004) gibi yollarla yolsuzlukların, ekonomi ve büyüme üzerinde etkisi olacağı gösterilmiştir. Dolayısıyla yolsuzluklar bir yandan ekonomik düzensizliklere sebep olurken, diğer yandan bir ekonomide yapısal ve kurumsal sorunlar bulunması halinde, yolsuzluk fırsatlarının artacağı da değerlendirilmektedir (Getz ve Volkema, 2001, s.13; Abed ve Gupta 2002, s. 490). Yani yolsuzluklar ile ekonomi arasındaki ilişki, karşılıklı birbirini etkiler niteliktedir.

Rüşvetin sıklığı ile yolsuzluğun bir boyutu olan gelir arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan araştırmalar, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir (WB, 2011, s. 29). Benzer biçimde, gelir düzeyi ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (Transparency International: TI) 'Yolsuzluk Algı Endeksi (CPI)' puanları ile kişi başına düşen gelir arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmek üzere yapılan korelasyon analizi sonuçları, ülkelerin gelir düzeyleri ile yolsuzluklar arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Vazquez vd., 2007, s. 6).

Yolsuzluklar ile vekil konumunda olanlara güven arasında da ilişki olduğundan (Pelizzo ve Stanpenhurst, 2014, s. 61, 62), vekil konumunda olanları kontrol etmeye yönelik olarak birçok çalışma yapılmıştır. Kurumsal kalite ile ilgili olan yönetim rejimleri, yönetici liderleri etkileme fırsatı sağladığından, yolsuzluk üzerinde önemli bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir (Aidt vd., 2008). Bazı bilim insanları, yolsuzlukların engellenmesi için etkili ücret sistemleri önermekte (Acemoğlu ve Verdier, 1998), bazıları ise bürokratların rant peşinde koşmaları nedeniyle kontrol edilmesi gerektiğini paylaşmaktadır (Ades ve Di Tella, 1999). Ayrıca, birçok bilim insanı yolsuzluğu kontrol etmek için

teknolojik yeniliklerin önemi üzerinde durmuş ve e-devlet uygulamaları önermiştir (Ndou, 2004; Shim ve Eom, 2008; Andersen, 2009; Kim vd., 2009; Mistry ve Jalal, 2012). E-devlet uygulamaları aynı zamanda, vatandaşların karar alma süreçlerine doğrudan katılımını da kolaylaştırmakta (Fang, 2002; Ndou, 2004; Welch vd., 2005), dolayısıyla vekalet ihtiyacını da sınırlamaktadır.

Devlet harcamaları ile yolsuzluk arasında ilişki olduğundan (Mauro, 1996, 1998; Gupta vd., 2001; Delavallade 2006), yolsuzluğun devlet harcamalarının ya da devletin boyutunun sınırlanması yoluyla azaltılabileceği paylaşılmıştır (Goel, Nelson, 1998; Arvate vd., 2010). Ancak tarihsel olarak, tüm dünyada devlet harcamalarının azalması değil, sürekli bir artış trendinde olduğu da bilinmektedir (Tanzi ve Schuknecht, 2000, s. 6, 7). Bu bağlamda, devlet harcamalarının kullanılacağı alanların belirlenmesinde yani bütçelerin oluşturulmasında katılımcı yöntemlerin uygulanması, vatandaşların karar alma, onaylama, uygulama ve gözetim gibi bütçe döngüsüne ait süreçlere katılımının sağlanması, asıl konumunda olanların doğrudan yetki kullanabileceği alanların artırılmasıyla, vekalet sorunlarından kaynaklanabilecek yolsuzlukların sınırlanması mümkün olabilecektir. Bu çerçevede, Freedom House demokrasi verileri ile TI-CPI yolsuzluk verileri arasında yapılan analizler, yolsuzluk ve demokrasi arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Andvig vd., 2000, s. 58). Bu çerçevede, demokrasi bağlamındaki gözetim (izleme) işlevlerinin önemine dikkat çekilmiş ve gözetimin yolsuzluğun kontrolüne katkı sağladığı, iyi yönetimi geliştirdiği ve kaynakların daha adil dağılımını desteklediği ortaya konulmuştur (Pelizzo ve Stanpenhurst, 2014, s. 67).

VEKALET SORUNU

Doğrudan katılımın mümkün olmadığı durumlarda, kamusal mal ve hizmetlerin üretimine ilişkin karar ve uygulamaların yetki devri yoluyla yapılması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu nedenle, siyasal sistemler, vatandaşlar, yasa koyucular ve idari organlar gibi birçok aktörün yer aldığı karmaşık bir asıl-vekil ilişkileri ağı haline gelmektedir (Shapiro, 2005, s. 271).

Vekâlet ilişkisinden kaynaklanan sorunlar, birçok bilim insanının araştırmalarının konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda, önemli tartışmalardan biri de yetki devreden ile yetkiyi devralan arasındaki asıl-vekil ilişkileri üzerinedir (Eisenhardt, 1989, s. 58, 59). Asıl konumunda olanlar, kötü seçim, ahlaki tehlike ve vekil fırsatçılığı gibi sorunlarla karşılaşabilirler (Shapiro, 2005, s. 271). İlişkide ortaya çıkan problemler karar verme, kontrol ve risk süreçleri ile ilgili (Fama ve Jensen, 1983, s. 304, 305) olsa da sorunların kaynağı, asıl ve vekil konumunda olanlar arasında, amaçların farklılaşmasından doğan eylemlere dayanır. Vekiller, bu ilişki içinde, asimetrik bilgiyi yönetebildikleri için asıl konumunda olanların istediği gibi davranamayabilir ve kendileri ya da üçüncü şahısların menfaatlerine hareket edebilir.

Fama ve Jensen (1983, s. 302) vekalet sorunlarının, karar verme ve risk üstlenme işlevlerinin ayrılmasından kaynaklandığını paylaşır. Eisenhardt (1989, s. 58) ise vekalet sorunlarının iki ana nedeni olduğunu değerlendirir. İlk olarak, asıllar ile vekillerin farklı arzu veya hedefleri olabilir ve izleme ile kontrolün bir maliyeti olduğu için asıllar, vekillerin eylemlerini takip ederek doğrulayamayabilirler. İkincisi, asıl ile vekiller, riskler konusunda farklı yaklaşımlara sahip olabilir. Asıl ve vekil farklı risk tercihlerine sahip olduklarından, ortak hareket tarzını benimsemeyebilirler. Her iki durumda da asıl konumunda olanlar ile vekil konumunda olanların davranış tercihleri değişmektedir. Aktörler arasında, amaçların ve eylemlerin farklılaştığı bu gibi durumlarda, bilgi asimetrisi nedeniyle, vekillerin, yetkiyi devredenlerin tercihlerine göre hareket edip etmediğinden de emin olunamayabilir (Andvig vd., 2000, s. 105; Shapiro, 2005, s. 271; Jenkins, 2007, s. 137). Zira vekiller, daha fazla teknik bilgiye sahip olduklarından, asimetric bilgiyi yöneterek davranışlarını gizleyebilir.

Asimetric bilgi, genellikle asılların, gerçekleştirilecek görevler hakkında vekillerden daha az bilgiye sahip olduğu durumlarda ortaya çıkar (Andersen vd., 2008, s. 729). Bu durum, vekillerin kendi çıkarları veya üçüncü tarafların çıkarları doğrultusunda hareket etmesi için fırsat oluşturur. Vekiller, asıl konumunda olanların çıkarları değil de kendi veya üçüncü şahısların çıkarları doğrultusunda davranırlarsa, bu durum, yolsuzlukların kaynağı olabilir (Tanzi, 1998a, s. 8; IMF, 2019, s. 39; Persson vd., 2013, s. 452).

Bazı durumlarda, birden fazla asıl ve vekil söz konusu olabilir. Özellikle kamu yönetimi alanında, bu durumla daha fazla karşılaşılabilir. Çok fazla aktörün olduğu durumlarda, asimetric bilgi artabilmekte ve asıl konumunda olanların vekilleri izlemesi daha da zor hale gelebilmektedir (Shapiro, 2005, s. 267). Dolayısıyla kamu yönetimi alanında olduğu gibi vatandaşların asıl sıfatıyla yetki devrederek, mal ve hizmet üretiminin gerçekleştiği yönetim alanlarında, asimetric bilginin artması ve izlemenin zorlaşması sonucu, yolsuzluk riski daha da artabilmektedir.

Asıl-vekil arasındaki kararlarda ve uygulamalarda sapmaları önlemek için etkili kontrol önlemleri önerilmektedir. Ancak bu durumda da izleme gibi vekalet maliyetleri ortaya çıkacaktır (Fama ve Jensen, 1983, s. 304). Dahası, izleme de bir vekalet ilişkisi olduğundan, izleme yapanların da izlenmesi gibi güven sorunları da söz konusu olabilir (Shapiro, 2005, s. 280). Sorunların kaynağını oluşturan fırsatların ortadan kaldırılması amacıyla uygulanan ilave kontroller, raporlama faaliyetleri, görev değişiklikleri, sorumlulukların ayrıştırılması, denetim uygulamaları gibi çabalar, yönetsel maliyetlerin daha da artmasına neden olur (Shapiro, 2005, s. 281). Ayrıca vekil konumunda olanların kontrol edilmesi amacıyla gerçekleştirilen çabalar, organizasyonun varlık amacına odaklanmayı bir yana bırakarak, iş görme yöntemine odaklanmaya neden olacaktır.

Kararların ve uygulamaların asıl konumunda olanların tercihleri çerçevesinde gerçekleşmesinin bir başka yolu da asıl konumunda olanların süreçlere doğrudan katılımıdır. Bu bağlamda, kadim bir tartışma olan aktif vatandaşlık ve doğrudan katılım gibi konular modern demokratik kamu yönetimi uygulamalarında daha çok tartışılmaya başlanmıştır.

METODOLOJİ, MODEL VE VERİ

‘Bütçe katılımı ile yolsuzluk arasında bir ilişki var mıdır?’, ‘Bu ilişkinin yönü ve gücü nedir?’, ‘Bütçe katılımı yolsuzluğun azaltılmasına yardımcı olabilir mi?’ sorularını cevaplama ve vekalet sorunları çerçevesinde tartışma amacıyla olan bu çalışmada, bu amaca ulaşmak üzere, International Budget Partnership (IBP) tarafından yayımlanan Açık Bütçe Endeksi’nde (Open Budget Index; OBI) yer alan ‘katılım’ ile Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International; TI) tarafından yayımlanan Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perceptions Index; CPI) ‘yolsuzluk’ verileri arasında regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde, öncelikle regresyon analizinde kullanılan veri setleri açıklanacak, daha sonra çalışmada kullanılan model ve metodoloji paylaşılacaktır.

Verilerin Özellikleri

Çalışmada, regresyon analizi yapılmak üzere iki uluslararası kuruluş tarafından 2019 yılında yayımlanan ülke verileri kullanılmıştır. Bütçe katılımı konusunda, IBP tarafından düzenli olarak yayınlanan Açık Bütçe Endeksi’nin (IBP-OBI) bileşenlerinden olan ‘katılım’ puanları, yolsuzlukla ilgili olarak, TI tarafından yayımlanan Yolsuzluk Algı Endeksi (TI-CPI) ‘yolsuzluk’ puanları kullanılmıştır.

IBP 1997 yılında ülkelerin bütçe süreçlerini desteklemek amacıyla kurulmuş ve bu amaca hizmet etmek üzere, 2006, 2008, 2010, 2012, 2015, 2017, 2019 yıllarında, ülkelerin bütçe uygulamaları konusunda düzenli anketler yayınlamıştır. Kanıt dayalı bir yaklaşım ve amaç ile yapılandırılan endeksin hazırlanması sürecinde gerçekleştirilen gözden geçirme süreci, verileri daha güvenilir ve karşılaştırılabilir hale getirmektedir (Seifert, 2013, s. 98). IBP tarafından yayımlanan Açık Bütçe Endeksi (OBI) ile diğer bazı uluslararası örgütlerce yayımlanan göstergeler arasında da korelasyon olduğu paylaşılmaktadır (Seifert, 2013, s. 96). Endeks, kullandığı özenli metodoloji ve bağımsızlık özelliği ile ayrıntılı bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmektedir (De Renzio ve Masud, 2011, s. 614).

Açık Bütçe Endeksi çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır (IBP, 2019). Bu çalışmada gerçekleştirilen regresyon analizinde, endeks içinde yer alan ‘katılım’ bileşeni kullanılmıştır. Açık Bütçe Endeksi’nde 125-142 arasındaki sorular, ‘Bütçe Sürecinde Halkın Katılımı’ ile ilgili konuları içermektedir (IBP, 2016, s. 116). 2019 araştırma sonuçlarında, bu bölüm ‘halk katılımı’ başlığını taşımıştır (IBP, 2019). Katılımla ilgili

tüm anket soruları, yürütme, yasama veya ilgili bütçe komisyonları ile yüksek denetim kurumu gibi tüm düzeylerde, yıllık bütçelerin oluşturulması, onaylanması, uygulanması ve izlenmesi gibi bütçe döngüsünün tamamında katılımcılığa odaklanmaktadır. Sorular, süreçlerde kullanılan katılım mekanizmalarının sayısını ve önemini anlamaya çalışacak şekilde tasarlanmıştır.

Ankette (0-40) arasındaki puanlar, halkın süreçlere katılımı için çok az veya hiç fırsat bulunmadığını temsil etmekte, (41-60) arasındaki puanlar, katılım konusunda sınırlı fırsat olduğunu ve (61-100) arasındaki puanlar ise bütçeye halkın katılımı için yeterli fırsat bulunduğunu temsil etmektedir (IBP, 2017, s. 35; IBP, 2019, s. 48). Başka bir deyişle, yüksek endeks puanı, bütçe süreçlerine katılım konusunda olumlu ülke görünümünü, düşük puanlar ise olumsuz ülke görünümünü ifade etmektedir.

Çalışmada, analiz için kullanılan diğer veriler yolsuzlukla ilgilidir. ‘Business International Index’, ‘The Bribe Payers Index’, ‘The Global Competitiveness Survey’, ‘Country Risk Review’ gibi birçok uluslararası kuruluş yolsuzlukla ilgili veriler yayınlamaktadır (Lederman vd., 2005, s. 8, 9). Ancak, dünyada, yolsuzluğu tam, doğrudan ve niceliksel olarak ölçen bir yöntem ve kurum bulunmamaktadır. Dolayısıyla araştırma sonuçları genellikle anketler gibi dolaylı yollarla elde edilmektedir (Tanzi, 2002, s. 38).

Uluslararası kuruluşlarca yapılan araştırmalar arasında, yolsuzluk konusunda, Transparency International (TI) tarafından yayınlanan Yolsuzluk Algı Endeksi (CPI) en bilinenidir (Tanzi, 2002, s. 39; Fisman ve Golden, 2017, s. 25). Bu endeks, 1995 yılından itibaren düzenli olarak yayımlanmıştır (Fisman, Golden, 2017, s. 25) ve 2019 yılında yayınlanan veriler dünya genelinde 180 ülkeyi kapsamıştır (TI, 2019). Ayrıca TI tarafından yapılan çalışmalar çok farklı veri kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmaktadır. TI-CPI 2019 raporunu oluşturmak için ‘Global Insight Country Risk Ratings’, ‘World Bank Country Policy and Institutional Assessment’ ve ‘World Economic Forum Executive Opinion Survey’ gibi kuruluşların da yer aldığı 13 ayrı veri kaynağından yararlanmıştır (TI, 2019, s. 26).

CPI endeksinde ülke verileri 0-100 puan arasında belirlenmektedir. Ülke görünümü, ‘0’ puanına yaklaştıkça negatif, ‘100’ puanına yaklaştıkça pozitif anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, puanın azalması yolsuzluğun arttığını, puanın artması yolsuzluğun azaldığını göstermektedir.

Tablo 2, analizde yer alan ülkelerin katılım ve yolsuzluk verilerini içermektedir.

Tablo 2: IBP-OBI halk katılımı ve TI-CPI yolsuzluk algısı endeksindeki ortak ülke verileri

Ülke	IBP-OBI Halk Katılımı 2019	TI-CPI 2019	Ülke	IBP-OBI Halk Katılımı 2019	TI-CPI 2019
Afganistan	15	16	Malezya	17	53
Arnavutluk	7	35	Mali	4	29
Cezayir	0	35	Meksika	35	29
Angola	9	26	Moldova	4	32
Arjantin	15	45	Moğolistan	15	35
Avustralya	41	77	Fas	6	41
Azərbaycan	9	30	Mozambik	11	26
Bangladeş	13	26	Mianmar	0	29
Benin	24	41	K.Makedonya	0	35
Bolivya	15	31	Namıbya	0	52
Bosna Hersek	7	36	Nepal	22	34
Botsvana	9	61	Yeni Zelanda	54	87
Brezilya	17	35	Nikaragua	7	22
Bulgaristan	26	43	Nijer	0	32
Burkina Faso	0	40	Nijerya	22	26
Burundi	0	19	Norveç	22	84
Kamboçya	6	20	Pakistan	4	32
Kamerun	11	25	Papua Yeni Gine	7	28
Kanada	26	77	Paraguay	6	28
Çad	0	20	Peru	26	36
Şili	9	67	Filipinler	31	34
Çin	0	41	Polonya	24	58

Kolombiya	17	37	Portekiz	26	62
Komor	0	25	Katar	0	62
Kosta Rika	9	56	Romanya	2	44
Fildişi Sahili	7	35	Rusya	22	28
Hrvatistan	22	47	Ruanda	15	53
Çekya	11	56	Sao Tome Principe	0	46
Demokratik Kongo	31	18	Suudi Arabistan	0	53
Dominik Cumhuriyeti	31	28	Senegal	0	45
Ekvator	28	38	Srbistan	2	39
Mısır	15	35	Sierra Leone	31	33
El Salvador	13	34	Slovakya	11	50
Ekvatorial Gine	0	16	Slovenya	11	60
Esvatini	0	34	Somali	2	9
Fransa	18	69	Güney Afrika	24	44
Gambiya	9	37	Güney Sudan	11	12
Gürcistan	28	56	İspanya	2	62
Almanya	15	80	Sri Lanka	17	38
Gana	15	41	Sudan	0	16
Guatemala	35	26	İsveç	19	85
Honduras	17	26	Tacikistan	7	25
Macaristan	4	44	Tanzanya	9	37
Hindistan	11	41	Tayland	13	36
Endonezya	20	40	Doğu Timor	6	38
Irak	0	20	Trinidad ve Tobago	7	40
İtalya	11	53	Tunus	17	43

Vekalet Sorunu Çerçevesinde Bütçe Katılımı ve Yolsuzluk İlişkisi

Jamaika	7	43	Türkiye	0	39
Japonya	20	73	Uganda	22	28
Ürdün	7	48	Ukrayna	33	30
Kazakistan	17	34	İngiltere	61	77
Kenya	20	28	ABD	22	69
Kırgızistan	33	30	Venezuela	0	16
Lübnan	0	28	Vietnam	11	37
Lesotho	0	40	Yemen	0	15
Liberya	6	28	Zambiya	20	34
Madagaskar	6	24	Zimbabve	33	24
Malavi	15	31			

Kaynak: IBP Open Budget Index 2019 ve TI Corruption Perception Index 2019 verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 2’de yer alan ve iki veri kaynağında ortak olarak yer alan 115 ülke bilgisi, regresyon analizine tabi tutulmuştur.

Model, Metodoloji ve Sınırlılıklar

Araştırmanın amacı, bütçe katılımı ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin yönünü, gücünü ve yolsuzluğun azaltılmasına olan katkısını belirlemek ve vekalet sorunu çerçevesinde tartışmaktır. Bu amaçla yapılan regresyon analizinde, IBP-OBI ‘katılım’ ve TI-CPI ‘yolsuzluk’ verileri arasında aşağıdaki eşitlik denklemleri oluşturulmuştur;

$$\text{Yolsuzluk} = \alpha + \beta * \text{bütçe katılımı}$$

Çalışmada, IBP-OBI ve TI-CPI Endekslerinde yer alan ortak ülke verileri kullanılmış ve analiz öncesi, bu verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığı test edilmiştir. Tüm testler için MS Office Excel ve SPSS 21.0 programları kullanılmıştır. Normallik testinde, -2 ile +2 değerleri arasındaki ‘skewness’ ve ‘kurtosis’ referans değerleri normal dağılım olarak kabul edilmiş (George ve Mallery 2019, s. 114, 115) ve basit doğrusal regresyon analizi öncesinde veriler normallik testine tabi tutulmuştur. Normallik testi

sonrasında uygulanan basit doğrusal regresyon analizi ile veriler arasındaki ilişki, ilişkinin yönü, gücü ve eşitlik modeli belirlenmeye çalışılmıştır.

Sonucun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere ‘p’ değeri kullanılmıştır. Sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda ‘p’ değerinin 0,05 değerinden küçük olması beklendiğinden (George ve Mallery 2019, s. 112), bu çalışmada elde edilen sonuçların anlamlılığı p (sig.) > 0.05 olarak yorumlanmış ve 0.05’in üzerindeki sonuçlar ‘anlamsız’, bu değer altındaki ‘anlamlı’ olarak kabul edilmiştir.

Regresyon analizinde iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü gösteren ‘R’ değeri -1 ile +1 arasında bir değer alabilmektedir. Değerin 1’e yaklaşması ‘güçlü’, 0’a yaklaşması ise ‘zayıf’ bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bazı araştırmacılar 0,5’in üzerindeki değerleri ‘güçlü’, 0,5’in altındaki değerleri ‘zayıf’, bazı araştırmacılar ise 0,1-0,3 arasındaki değerleri ‘zayıf’, 0,3-0,5 arasındaki değerleri ‘orta’, 0,5-0,8 arasındaki değerleri ‘güçlü’ ve 0,8’in üzerindeki değerleri ‘çok güçlü’ ilişki olarak tanımlamaktadır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2016, s. 353; Samuel ve Okey 2015, s. 24). Çalışmada elde edilen ‘R’ değeri sonuçları, bu referanslar çerçevesinde yorumlanmıştır. ‘R’ değerinin pozitif (+) yönde olması analizdeki iki değişkenin aynı yönde arttığını veya azaldığını, negatif (-) yönde olması ise analizdeki iki değişkenin ters ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmakta veya biri azalırken diğeri artmaktadır.

‘R²’ değeri ilişkinin açıklayıcılık düzeyini göstermektedir. ‘R²’ değerinin gücü ya da zayıflığı konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır (Falk ve Miller, 1992; Cohen, 1988, Hair vd., 2011). Ancak sonuçların bilgilendirici olması açısından, bu değer 0,10’a eşit veya üzerinde olması önerilmektedir (Falk ve Miller, 1992, s. 80). Modelin açıklayıcılık yüzdesini gösteren ‘R²’ değeri yorumlanırken, bu referans değer, kullanılmıştır.

Modeldeki sabit değer, ‘ α ’ ile gösterilmiştir ve bu değer bağımsız değişkenin etkisi olmaksızın, bağımlı değişkende meydana gelen sabit değişim miktarını göstermektedir. Modelde yer alan ‘ β ’ değeri ise bağımsız değişkenin bağımlı değişkende neden olduğu değişim düzeyini gösteren katsayıdır.

Öte yandan, bu çalışma bazı sınırlılıklar da içermektedir. İlk olarak, farklı veri setleri ya da ülke verileri ile yapılacak analizlerde, farklı sonuçların elde edilmesi mümkündür. İkinci olarak, analizde yer alan değişkenlerin diğer bazı olgularla da ilişkileri olabilir, bu çalışma değişkenlere etki edebilecek diğer unsurları tartışmamıştır. Son olarak, vekalet sorunlarına neden olan birçok faktör vardır. Bu çalışma, bulguları sadece vekalet ilişkilerinde yolsuzlukların kaynağı olan asimetrik bilgi sorunu ile bütünleştirme çabasında olmuştur. Bu nedenle, bu çalışma bulguları herhangi bir genelleme için dikkatli bir şekilde kullanılmalıdır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmada, öncelikle, bütçe katılımı ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi belirlemek için IBP-OBI katılım ve TI-CPI yolsuzluk verilerinin normal dağılıp dağılmadığı tespit edilmiştir. Yapılan normal dağılım testinde, ‘skewness’ ve ‘kurtosis’ değerleri referans değerler aralığında (George ve Mallery 2019, s. 112) yer aldığından, Ek1’de ayrıntısı bulunan test sonuçlarına göre verilerin normal dağıldığı anlaşılmıştır.

Normal dağılıma uygun olan veriler arasındaki ilişki, basit doğrusal regresyon analizi ile araştırılmış ve Ek2’de detayı, Tablo 3’de ise özeti yer alan regresyon analizi sonuçları elde edilmiştir.

Tablo 3: IBP-OBI Katılım ile TI-CPI Yolsuzluk Verileri Arasındaki Basit Doğrusal Regresyon Analizi
Özet Sonuçları

Results	Value
p (sig.)	0
R	0,335
R ²	0,112
Constant Value (α)	33,164
Regression coefficient (β)	0,472

Kaynak: Regresyon analizi sonuçlarından özetlenmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgular;

- IBP-OBI katılım ile TI-CPI yolsuzluk puanları arasında ‘p’ değeri 0,05’in altında olduğundan, anlamlı bir ilişki olduğunu,

- ‘R’ değeri pozitif (+) olduğundan, bu ilişkinin aynı yönde yani her iki değişkenin aynı anda arttığını ve azaldığını,

- ‘R’ değeri 0.335 olarak bulunduğundan, iki değişken arasında orta düzeyde bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Analiz sonucunda iki değişken arasındaki ilişki, $Yolsuzluk = 33,164 + 0,472 * \text{bütçe katılımı}$ şeklinde modellenmiştir.

Bu modele göre, IBP-OBI bütçe katılımında 1 birimlik bir değişim, TI-CPI yolsuzluk puanlarında 0,472 kat değişim meydana getirmektedir. Modelde yer alan sabit katsayı, 33.164'tür. Bu katsayı, IBP-OBI bütçe katılım puanında değişiklik olmaksızın yolsuzluk puanında oluşacak değişimi göstermektedir.

Analiz sonucunda, 'R²' değeri 0.112 olarak bulunmuştur. Bu değer, modelin açıklama düzeyini göstermektedir. Başka bir deyişle, elde edilen model, yolsuzluk puanlarındaki değişimin 0.112'sini açıklayabilmektedir.

Özetle, IBP-OBI 'katılım' ve TI-CPI 'yolsuzluk' verileri üzerinde yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda; iki değişken arasında pozitif, orta ve anlamlı ($R = 0.335$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. TI-CPI yolsuzluk puanlarının özelliği gereği, yolsuzluk puanı yükseldikçe yolsuzluğun azalmasından, puan azaldıkça ise yolsuzluğun artmasından söz edildiğinden, bütçelere halkın katılım puanı arttıkça, yolsuzluk puanının da artacağı yani yolsuzluğun azalacağı söylenebilir. Tersine, bütçelere halkın katılımı azaldıkça, ülkelerin yolsuzluk puanları da azalacağından, yolsuzluğun artacağı söylenebilecektir.

Regresyon analizi ile belirlenen ilişki modeli, bütçe katılımında '1' birimlik bir değişikliğin yolsuzluk puanında 0,472 kat artış meydana getireceğini göstermektedir. Araştırma ile elde edilen model, yolsuzluktaki değişimin %11,2'sini ($R^2 = 0,112$) açıklayabilmektedir. Bu değer düşük gibi görünse de bu tür araştırmalarda kullanılan referans değerinin üzerindedir (Falk ve Miller, 1992, s. 80). Dahası yolsuzluk sadece katılım ile ilişkilendirilen bir olgu değildir. Çünkü yolsuzluğun kaynağında yasal düzenlemeler, yargı bağımsızlığı, yasama denetimi, sivil toplum, medya, denetim, tekel, ücret sistemi ve personel yönetimi gibi birçok unsur bulunmaktadır (WB, 2000, s. 22). Bu kadar fazla değişkenle ilişkili olan bir olgu olarak yolsuzluklar ile bütçelere halk katılımı arasındaki ilişki konusunda, bu araştırma ile elde edilen sonuçlar, yolsuzlukları azaltmak için halkın bütçelere katılımını arttırmanın, önemli bir hükümet yönetim politikası aracı olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Zira yolsuzluklar, genellikle kapalı kapılar ardında gerçekleşmektedir. Bu itibarla, yolsuzluğun azaltılması amacıyla, kararların vatandaşların katılımıyla alınması, vatandaşların bütçe döngüsünün hazırlık, karar, uygulama, izleme gibi tüm aşamalarına katılabilmesi, yolsuzlukların önlenmesinde sınırlandırıcı bir etki oluşturabilecektir.

Tanzi (1998b, s. 119) hem bütçe hazırlama hem de bütçe uygulama sürecinde yolsuzluk olabileceğini değerlendirmektedir. Tanzi ve Davoodi (1997) çalışmalarında, kamu kaynaklarının tahsisi ile yolsuzluklar arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Mauro (1997) ve Hessami (2014), kamu harcamalarının bileşimi üzerinden bu tartışmaya katılarak, devlet harcamalarının yapısı ile yolsuzluk arasında ilişki olduğunu (Mauro, 1997, s. 104) ve devlet bütçelerinin bileşimi ile rant yaratma çabalarının ilişkili olduğunu (Hessami,

2014, s. 373) ortaya koymuşlardır. Özetle bu araştırmalar, bütçelerin hazırlanması ve kaynakların tahsisi süreçleri ve uygulamalarının, yolsuzlukların kaynağı olabileceğini paylaşmaktadır.

Zambodi (2007, s. 1), katılımcı bütçelemenin, usulsüzlüklerin azaltılmasında önemli olduğunu değerlendirmektedir. Dolayısıyla, bütçe süreçlerine halk katılımının artırılması, yolsuzlukları azaltmanın yollarından biri olabilir. Benzer biçimde, Timmons ve Garfias (2015, s. 13), yolsuzluk ve katılımcı bütçeleme arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş ve bütçe süreçlerine daha fazla katılım olması, bilginin daha fazla aktöre dağıtılması ve kararların daha fazla katılımcı tarafından alınmasının önemine işaret etmiştir.

Souza (2001, s. 171) ise bütçe üzerinde sınırlı sayıda bürokrat ve siyasi yetkilinin çalışmasının yolsuzluğa yol açabileceğini paylaşmaktadır. Yani az sayıda kişi tarafından hazırlanmaktansa daha fazla aktörün katılımı ile bütçe oluşturulması, yolsuzlukları sınırlayabilecek ve kamu yararı bakımından daha faydalı bir tercih olacaktır. Olken (2007, s. 243) süreçlerin izlenmesine odaklanmış ve bütçe döngüsünün izleme aşamaları için katılımın önemine işaret ederek, yolsuzluğun azaltılması amacıyla uygulamaların izlenmesi yönünde faaliyetler önermiştir.

IBP-OBI katılım puanları ile TI-CPI yolsuzluk puanları arasındaki regresyon analizi sonucunda elde ettiğimiz bulgular, burada paylaşılan önceki çalışmaların sonuçları ile uyumludur. Öte yandan, bütçe katılımı ve yolsuzluk arasında tespit edilen bu istatistiksel ilişki, vekalet sorunları çerçevesinde de tartışılabilir. Demokratik devletlerin yönetimi asıl-vekil ilişkisine dayanır (Lane, 2005, s. 30) ve asıl-vekil teorisi, kamusal hesap verebilirliğin anlaşılmasına da yardımcı olur (Gailmard, 2014, s. 90). Vatandaşlardan başlayarak, aktörler, yetkilerini temsilcilerine devrederler ve bu yetki kamusal mal ve hizmet üretim seviyelerine kadar yürütme düzeyinde de devredilir. Beklenti, yetkiyi devralanların (vekiller), bu gücü, yetkiyi devredenler için en yüksek faydayı sağlamak üzere ve kamu yararı için kullanmasıdır. Bu anlayış aynı zamanda kamu yönetiminde iyi yönetişimin de bir gereğidir (CIPFA, 2013, s. 11). Ancak yetkiyi devralanlar her zaman yetkiyi devredenlerin amaçları doğrultusunda hareket etmeyebilir. Yolsuzluklar, yetkiyi devir alanların, kamu yararı yerine, kendi ya da üçüncü şahıslara ait özel çıkarları tercih ederek hareket etmeleri durumunda ortaya çıkmaktadır (Tanzi, 1998a, s. 8; IMF, 2019, s. 39; Persson vd., 2013, s. 452).

Kamu sektöründe asıl-vekil ilişkilerinden kaynaklanan birçok sorun ortaya çıkmaktadır ve bu sorunlardan kaçınılması zordur (Bergman ve Lane, 1990, s. 339). Asıl konumunda olanlar ile onlardan yetkiyi devir alan vekil konumunda olanların, birbirinden uzaklaşmaları durumunda, sorunlar daha da artabilmektedir (Bergman ve Lane, 1990, s. 345). Bu ilişkide ortaya çıkan sorunların temel kaynağı asimetrik bilgidir (Andvig vd., 2000, s. 105). Asıllar ve vekiller kendi çıkarları peşinde hareket edebilir ve

çıkarlarını artırmak için farklı fikirlere ve bilgilere sahip olabilirler (Forrester, 2002, s. 124; Matsusaka, 2005, s. 171). Ayrıca böyle bir ilişkide, bilgi gizlenebilir ve asıl konumunda olanlar devredilecek ve gerçekleştirilecek görevler hakkında vekillerden daha az bilgiye sahip olabilir (Anderson vd., 2008, s. 729). Dolayısıyla vekalet ilişkilerinde, ortaya çıkan asimetrik bilgi durumunda yolsuzluklar meydana gelebilir (Acemoglu, Verdier, 1998, s. 1383; Garoupa ve Jellal, 2007, s. 60; Ixtacuy vd., 2014, s. 6). Zira, asimetrik bilgi durumunda, vekil konumunda olanlar, asılların değil, kendi çıkarlarını daha rahat gözetebilme potansiyeline sahip olabilirler (Persson vd., 2013, s. 452).

Yetkinin asıl sahibi olanların, vekil konumundakilerin yolsuzluğa sebep olan davranışlarını sınırlamak için bilgiye ihtiyaçları vardır ve vekillerin izlenmesi, hesap verebilir olmalarına katkı sağlayabilir (Shapiro, 2005, s. 266; Purohit, 2007, s. 287). Ancak izleme faaliyetinin ilave bir maliyeti vardır. North (2010, s. 46), izlemenin marjinal maliyeti, marjinal faydasını aşmadıkça izlemeye devam edilebileceğini paylaşmaktadır. Ancak, kamu sektörü faaliyetlerinin ve aktörlerinin çeşitliliği ile kapsamı dikkate alındığında, izleme çok maliyetli düzeylere ulaşabilir. Ayrıca izleme faaliyeti de başlı başına bir vekalet ilişkisidir ve 'izleyenleri kim izleyecek' gibi güven sorunundan kaynaklanabilecek sonu gelmez kontrol mekanizmaları oluşturulması akla gelebilir (Shapiro, 2005, s. 280). Bu durumda, yolsuzluğa neden olan vekalet sorunlarının azaltılması için karar ve izleme gibi süreçlere, yetkinin asıl sahibi olanların (halkın) doğrudan katılımı bir çözüm olabilir. Karar alma ve izleme gibi bütçe süreçlerine halkın doğrudan katılımı, asıl konumunda olanların daha iyi bilgi edinmeleri açısından önemli bir araç olduğundan (Blume vd., 2009, s. 437), asılların tercihleri doğrultusunda hareket etmeyen vekil problemlerinin sınırlanmasına katkı sağlayacaktır (Matsusaka, 2005, s. 171). Zira katılım arttıkça bir yandan vekalet ihtiyacı azalacak, diğer yandan izleme faaliyetlerine katılım, vekiller üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturacaktır.

Karşı bir argüman olarak, vekil konumunda olanların, vatandaşlardan daha fazla bilgiye sahip olacakları için daha iyi politika kararları alabilecekleri değerlendirilmektedir (Blume, vd., 2009, s. 437). Ancak bütçe süreçlerine katılım, asıl konumunda olanların (halkın), bilgilerinin artmasına da katkıda bulunur. Zira bu tür katılım uygulamaları aynı zamanda vatandaşlar için bir okul işlevi görerek, vatandaşların kendi hakları, görevleri ve sorumlulukları konusunda bilgilenmelerine katkı sağlar (Wampler, 2007c, s. 21, 22).

Karar süreçleri, sürecin başlatılması, uygulanacak olanın onaylanması, uygulamaların gerçekleştirilmesi ve izlenmesini içerir (Fama ve Jensen, 1983, s. 303) ve vatandaşların süreçlere katılımı, fiziksel nedenlerle her zaman kolay olmayabilir. Ancak günümüzde, e-devlet teknolojileri, katılım olanaklarını kolaylaştıran bir teknolojik yönetim uygulaması olarak ortaya çıkmış (Justice, vd., 2006) ve vatandaşların fikirlerinin alınması, kamunun daha kolay izlenmesi, devlet etkinliğinin geliştirilmesi gibi

fırsatlar sağlayan ve dünyada yaygın olarak uygulanan yöntemler sunmaya başlamıştır (Drüke, 2007, s. 62, 63; Gant ve Lee, 2011, s. 17). Dolayısıyla günümüzde, vatandaşların katılımını sağlamak üzere, geçmişe göre oldukça fazla teknolojik olanak bulunmakta ve fiziksel zorluklar teknoloji yoluyla aşılabilmektedir.

Özetle, bu araştırma sonucunda, bütçe katılımı ile yolsuzluklar arasında tespit edilen ilişki, aynı zamanda vekalet ilişkisinden kaynaklanan sorunların nasıl sınırlanabileceği sorusuna da cevap oluşturmaktadır. Zira bütçelere halk katılımı arttıkça, vekil konumunda olanlarca verilecek kararlar azalacağından, vekillerin kendi veya üçüncü şahıslar lehine karar ve davranış geliştirmesi sınırlanacaktır. Katılım, aynı zamanda izleme süreçlerini de içereceğinden, halk tarafından doğrudan gerçekleştirilecek izleme faaliyetleri, vekil konumunda olanları, doğru davranışlara sevk etme konusunda teşvik edici olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada, bütçe süreçlerine halk katılımı ile yolsuzluklar arasındaki ilişkinin belirlenmesi, ilişkinin yönü, gücü ve bu ilişkinin modellenmesi amaçlanmış, sonuçlar vekalet sorunları çerçevesinde de tartışılmıştır. Çalışma sonuçları, IBP-OBI ‘katılım’ puanları ile TI-CPI ‘yolsuzluk’ puanları arasında basit doğrusal regresyon analizi yoluyla elde edilmiş ve model oluşturulmuştur. Yolsuzluklar birçok faktörden etkilenmektedir, ancak bu çalışmada, sadece katılım değişkeni açısından analiz yapılmıştır. Zira katılım, vekalet ilişkilerinden ortaya çıkan asimetric bilgi sorunları ile de ilişkilidir.

Analiz sonucunda, ‘p’ değeri 0,05’in altında ve ‘R’ değeri ise 0,335 olarak bulunduğundan, sonuçlar iki değişken arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle, yolsuzluk ve bütçeye katılım puanları orta düzeyde bir ilişki ile aynı anda artmakta veya azalmaktadır. Yani bütçe katılımı arttığında, yolsuzluklar azalmakta (puanın artmasını ifade eder), bütçe katılımı azaldıkça yolsuzluklar artmaktadır (puanın azalmasını ifade eder).

Regresyon analizi sonucunda, $Yolsuzluk = 33,164 + 0,472 * bütçe\ katılımı$ modeli elde edilmiştir. Bu modelde, 33.164 değeri sabit bir değerdir ve katılımda herhangi bir değişiklik olmaksızın yolsuzluğun değişimini temsil etmektedir. Regresyon katsayısı olan ‘ β ’ değeri, 0.472 olarak bulunmuştur. Bu değer, katılım puanındaki ‘1’ birimlik değişimin yolsuzluklar üzerinde 0.472 kat değişim meydana getireceğini ifade etmektedir.

Modelin açıklayıcılık düzeyi olan ‘ R^2 ’ değeri ise 0.112 olarak bulunmuştur. Yani model yolsuzlukta ki değişimin %11.2’sini açıklamaktadır. Yolsuzluklar birçok olgu ile ilişkili olmasına rağmen, elde edilen

açıklayıcılık düzeyi, yolsuzlukların sınırlandırılması yolundaki çabalarda, bütçe katılımının bir araç olarak kullanılabilirliğini göstermektedir.

Özetle, bu çalışma, bütçe katılımı ile yolsuzluklar arasındaki ilişkiyi, istatistiksel yöntemler kullanarak doğrulamak suretiyle literatüre katkı sağlamıştır. Sonuçlar, bütçe katılım düzeyinde bir artış olması durumunda, yolsuzluk puanlarının da artacağını yani (endekste puanın artması daha düşük yolsuzluğu ifade ettiğinden) yolsuzlukların azalacağını, tersi durumunda, bütçe katılımı azaldığında ise yolsuzluk puanının azalacağı yani (endekste puanın azalması daha yüksek yolsuzluğu ifade ettiğinden) yolsuzlukların artacağını göstermektedir. Bu itibarla bulgular, yolsuzlukların azaltılması yönündeki politikaların geliştirilmesi çerçevesinde yapılacak tartışmalarda ve alınacak kararlarda, önemli bir girdi olarak kullanılabilir niteliktedir.

Çalışmada elde edilen bulguları, vekalet ilişkisinde asimetric bilgidен kaynaklanan sorunların çözümü ile de ilişkilendirmek ve bu sorunları azaltacağını değerlendirmek mümkündür. Bunun iki ana nedeni vardır. Birincisi, katılım arttıkça, kararlar doğrudan asıl konumunda olanlarca alınabilecek, dolayısıyla vekalet ihtiyacı sınırlanacağından, bundan kaynaklanan sorunlar da azalacaktır. İkincisi, katılım yoluyla, asıl konumunda olanlar izleme süreçlerine daha fazla katılabilir ve böylece vekil konumunda olanların davranışlarını gizleme olanağı sınırlanacak ve vekiller doğru davranışlar konusunda teşvik edilebilecektir.

Öte yandan, çalışmanın sınırlılıkları gelecekteki araştırmalar için fırsatlar sunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar, analizde elde edilen ilişkiye daha fazla odaklanarak, bu ilişkinin nasıl ve neden var olduğunu, yolsuzluğun azaltılmasında, daha etkili olabilecek bütçe katılım araçlarının neler olabileceğini inceleyebilir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ek 1- IBP-OBI Katılım ve TI-CPI Yolsuzluk Normallik Testi Sonuçları

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
IBP_OBI_Participation_2019	115	100,00%	0	0,00%	115	100,00%
TI_CPI_Corruption_2019	115	100,00%	0	0,00%	115	100,00%

Descriptives

			Statistic	Std. Error
IBP_OBI_Participation_2019	Mean		13,3	1,11
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	11,11	
		Upper Bound	15,5	
	5% Trimmed Mean		12,36	
	Median		11	
	Variance		141,617	
	Std. Deviation		11,9	
	Minimum		0	
	Maximum		61	
	Range		61	
	Interquartile Range		16	
	Skewness		1,16	0,226
	Kurtosis		1,959	0,447
	TI_CPI_Corruption_2019	Mean		39,44
95% Confidence Interval for Mean		Lower Bound	36,34	
		Upper Bound	42,54	
5% Trimmed Mean		38,5		
Median		36		
Variance		281,74		
Std. Deviation		16,785		
Minimum		9		
Maximum		87		
Range		78		
Interquartile Range		18		
Skewness		0,945	0,226	
Kurtosis		0,609	0,447	

Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	g.	Statistic	df	Si
	IBP_OBI_Participation_2019	0,132	115	0	0,9	115
TI_CPI_Corruption_2019	0,141	115	0	0,93	115	0

a. Lilliefors Significance Correction

Ek 2- IBP-OBI Katılım ve TI-CPI Yolsuzluk Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları**Model Summary**

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,335 ^a	0,112	0,104	15,887

a. Predictors: (Constant), IBP_OBI_Participation_2019

Anovaa

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	3596,085	1	3596,085	14,247	,000 ^b
Residual	28522,3	113	252,41		
Total	32118,38	114			

a. Dependent Variable: TI_CPI_Corruption_2019

b. Predictors: (Constant), IBP_OBI_Participation_2019

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t
		B	Std. Error	Beta	
1	(Constant)	33,164	2,228		14,888
	IBP_OBI_Participation_2019	0,472	0,125	0,335	3,775

KAYNAKÇA

- Abed, G.T., Gupta, S. (Eds.), (2002). *Governance, Corruption, and Economic Performance*. International Monetary Fund, Washington, DC.
- Acemoglu, D., & Verdier, T. (1998). Property rights, corruption and the allocation of talent: a general equilibrium approach. *The Economic Journal*, 108(450), 1381-1403. doi.org/10.1111/1468-0297.00347
- Ades, A., & Di Tella, R. (1999). Rents, competition, and corruption. *American Economic Review*, 89(4), 982-993.
- Aidt, T., Dutta, J., & Sena, V. (2008). Governance regimes, corruption and growth: Theory and evidence. *Journal of Comparative Economics*, 36(2), 195-220. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2007.11.004>
- Allegretti, G. (2014). "Paying Attention to The Participants' Perceptions in Order To Trigger A Virtuous Circle" s.47-63, N.Dias (ed.), *Hope For Democracy – 25 Years Of Participatory Budgeting Worldwide*, in Loco Association
- Allegretti, G. ve Koçdemir, M. (2021), Katılımcı Bütçeleme Uygulamaları: Türkiye ve Portekiz Deneyimlerinin Karşılaştırılması, *Sayıştay Dergisi*, 32(123): 107-139
- Alves, M. L., & Allegretti, G. (2012). (In) stability, a key element to understand participatory budgeting: Discussing Portuguese cases. *Journal of Public Deliberation*, 8(2), Article-3
- Andersen, B., Henriksen, B., & Spjelkavik, I. (2008). Benchmarking applications in public sector principal-agent relationships. *Benchmarking: An International Journal*.
- Andersen, T. B. (2009). E-Government as an anti-corruption strategy. *Information Economics and Policy*, 21(3), 201–210. doi:10.1016/j.infoecopol.2008.11.003
- Andvig, J. C., Fjeldstad, O.H. Amundsen, I., Sissener, T., Soreide, T., (2000), *Research on Corruption, A policy oriented survey*, Commissioned by NORAD, Chr. Michelsen Institute (CMI) & Norwegian Institute of International Affairs (NUPI).

- Arvate, P.R., Curi, A.Z., Rocha, F., Miessi-Sanches, F.A. (2010). “Corruption and the size of government: causality tests for OECD and Latin American countries”. *Appl. Econ. Lett.* 17, 1013–1017. <https://doi.org/10.1080/13504850802676207>
- Bergman M, Lane J-E. (1990). Public Policy in a Principal-Agent Framework. *Journal of Theoretical Politics*, 2(3):339-352. doi:[10.1177/0951692890002003005](https://doi.org/10.1177/0951692890002003005)
- Bhargava V. (2015). Engaging Citizens and Civil Society to Promote Good Governance and Development Effectiveness, *The Governance Brief*, Issue 23, Asian Development Bank
- Blume, L., Müller, J., & Voigt, S. (2009). The economic effects of direct democracy a first global assessment. *Public Choice*, 140 (3-4), 431-461. DOI 10.1007/s11127-009-9429-8
- CIPFA, I. 2013). Good Governance in the Public Sector, *Consultation Draft for an International Framework*, London, United Kingdom.
- Cohen J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
- Creighton J.L. (2005) *The public participation handbook : Making Better Decisions Through Citizen Involvement*, John Wiley & Sons, San Francisco, CA, USA
- De Renzio, P., & Masud, H. (2011). Measuring and promoting budget transparency: The open budget index as a research and advocacy tool. *Governance*, 24(3), 607-616.
- Delavallade, C. (2006). Corruption and distribution of public spending in developing countries. *Journal of economics and finance*, 30(2), 222-239.
- Dias N. (2014), *Hope For Democracy – 25 Years Of Participatory Budgeting Worldwide*, In Loco Association
- Dias N. (2018), *Hope For Democracy – 30 Years Of Participatory Budgeting Worldwide*, Epopeiarecord, lda
- Dias N. & Júlio S. (2018). “The next thirty years of participatory budgeting in the world start today”, p. 15-32, *30 Years Of Participatory Budgeting Worldwide*, Epopeiarecord, lda
- Dias N., Enriquez S., Júlio S. (2019), *Participatory Budgeting World Atlas 2019*, (access; www.pbatlas.net)

- Drüke, H. (2007). *Can E-Government Make Public Governance More Accountable*, p.59-87, Anwar Shah, *Performance Accountability and Combating Corruption*, Washington: The World Bank,
- Dye, K. M., & Stapenhurst, R. (1998). *Pillars of Integrity: The Importance Of Supreme Audit Institutions in Curbing Corruption*. Economic Development Institute of the World Bank. Washington, DC
- Eisenhardt, K. M. (1989). Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management Review*, 14(1), 57-74.
- Falk R. F., Miller N. B. (1992). *A Primer for Soft Modeling*. Akron, OH: The University of Akron Press.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). Separation of Ownership and Control. *The Journal of Law and Economics*, 26(2), 301-325.
- Fang, Z. (2002). E-Government in Digital Era: Concept, Practice, and Development. *International Journal of The Computer, The Internet And Management*, 10(2), 1-22.
- Fisman, R., Golden, M.A. (2017). *Corruption, What Everyone Needs to Know*. USA: Oxford University Press
- Forrester, J. (2002). The principal-agent model and budget theory. *Budget Theory in the Public Sector*, Quorum Books, 123-138.
- Fölscher A. (2007a), Participatory Budgeting in Central and Eastern Europe, p.127-156, Participatory Budgeting, Edited by Anwar Shah, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, NY
- Fölscher A. (2007b), Participatory Budgeting in Asia, 9.157-190, Participatory Budgeting, Edited by Anwar Shah, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, NY
- Fölscher A. (2007c), Participatory Budgeting in the Middle East and North Africa, p.225-242, Edited by Anwar Shah, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, NY
- Gailmard S. (2014), Accountability and Principal-Agent Theory, p. 90-105, *The Oxford Handbook of Public Accountability*, Oxford University Press, UK
- Gant, J., Turner-Lee, N. (2011). *Government Transparency: Six Strategies for More Open and Participatory Government*. USA: The Aspen Institute Communications and Society Program.

- Garoupa, N., & Jellal, M. (2007). Further notes on information, corruption, and optimal law enforcement. *European Journal of Law and Economics*, 23(1), 59-69
- George, D., & Mallery, M. (2019). IBM SPSS Statistics 25 Step by Step A Simple Guide and Reference, Fifteenth Edition, Routledge, NY
- Goel, R. K., & Nelson, M. A. (1998). Corruption and government size: A disaggregated analysis. *Public choice*, 97(1-2), 107-120.
- Goldfrank B. (2007). “Lessons from Latin America’s Experience with Participatory Budgeting” p.91-126, Participatory Budgeting in Brazil, Contestation, Cooperation, and Accountability, The Pennsylvania State University Press, University Park, PA
- Guo, H. D., & Neshkova, M. I. (2012). Citizen Input in the Budget Process: When Does It Matter Most? *The American Review of Public Administration*, 43(3), 331–346. <https://doi.org/10.1177/0275074012443588>
- Gupta, S., de Mello, L.R., Sharan, R. (2001). Corruption and military spending, *European Journal of Political Economy*, Volume 17, Issue 4, 2001, Pages 749-777, [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(01\)00054-4](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(01)00054-4).
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19, 139–151.
- Hessami, Z. (2014). [Political corruption, public procurement, and budget composition: Theory and evidence from OECD countries](https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2014.02.005), *European Journal of Political Economy*, 34, (C), 372-389, <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2014.02.005>
- IBP (2016). Guide to the Open Budget Questionnaire: an Explain of the Questions and the Response Options, Washington
- IBP (2017). Open Budget Survey, Washington
- IBP (2019). Open Budget Survey, Washington
- IMF (2019). Fiscal Monitor, Curbin Corruption, Washington, DC

- Isaksen J. (2005). The budget process and corruption, U4 ISSUE 3:2005, U4 Anti-Corruption Resource Centre
- İslamoğlu A.H., Alınçık Ü. (2016), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Bas.Yay.Dağ.A.Ş., İstanbul
- Ixtacuy, L., Prieto, J., & Wills, M. (2014). Anti-Corruption Revolutions: When Civil Society Steps In. *Hertie School of Governance*.
- Jenkins, R. (2007). The Role of Political Institutions in Promoting Accountability, 135-181, Anwar Shah, *Performance Accountability and Combating Corruption*, Washington: The World Bank
- Johnson, S., Kaufmann, D., Shleifer, A., Goldman, M. I., & Weitzman, M. L. (1997). The Unofficial Economy in Transition. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1997(2), 159. doi:10.2307/2534688
- Johnson C. (2017). Engaging Democracy: An Institutional Theory of Participatory Budgeting, A dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, University of Washington
- Justice, J.B., Melitski, J., Smith D.L. (2006). E-Government as an Instrument of Fiscal Accountability and Responsiveness: Do the Best Practitioners Employ the Best Practices? *The American Review of Public Administration*, 36(3), 301-322
- Kaufmann, D. (1997). Corruption: the Facts, *Foreign Policy*. 107: 114–131.
- Khan M.A. (2005), “Engaged Governance’ and Citizen Participation in Pro-Poor Budgeting”, p.3-18, Citizen Participation and Pro-poor Budgeting, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York
- Kim, S., Kim, H. J., & Lee, H. (2009). An institutional analysis of an e-government system for anti-corruption: The case of OPEN. *Government Information Quarterly*, 26(1), 42-50. doi.org/10.1016/j.giq.2008.09.002
- Lederman, D., Loayza, N.V., Soares, R.R. (2005). Accountability and Corruption: Political Institutions Matter, *Economics & Politics*, 0954-1985, 17.
- Matusaka, J. G. (2005). The eclipse of legislatures: Direct democracy in the 21st century. *Public Choice*, 124(1-2), 157-177. <https://doi.org/10.1007/s11127-005-4760-1>

- Mauro, P. (1995). Corruption and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 110, Issue 3, August 1995, Pages 681–712, <https://doi.org/10.2307/2946696>
- Mauro, P. (1996). *The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure* (September 1996). IMF Working Paper No. 96/98
- Mauro, P. (1997). "The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure: A Cross-Country Analysis." In Kimberly Ann Elliot (ed.), *Corruption and the Global Economy*, Washington D.C.: Institute for International Economics, pp. 83-107.
- Mauro, P. (1998). Corruption and the Composition of Government Expenditure. *Journal of Public Economics*, 69, 263-279. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(98\)00025-5](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(98)00025-5)
- Mistry, J. J., & Jalal, A. (2012). An empirical analysis of the relationship between e-government and corruption. *International Journal of Digital Accounting Research*, 12.
- Ndou, V. (2004). E-Government for developing countries: opportunities and challenges. *The Electronic Journal of Information Systems In Developing Countries*, 18(1), 1-24.
- Neshkova, M.I., & Guo, H. (2012). Public Participation and Organizational Performance: Evidence from State Agencies. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22, 267-288.
- Nye, J. (1967). Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *American Political Science Review*, 61(2), 417-427. doi:10.2307/1953254
- OECD (2001). Citizens as Partners OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making, Drafted by Marc Gramberger, Paris
- OECD (2017a). Public Governance Scan-Chile, Report on The Citizen Participation in the Constitutional Process
- OECD (2017b). Budget Transparency Toolkit, Practical steps for supporting openness, integrity and accountability in Public Financial Management
- Olken, B. A. (2007). Monitoring Corruption: Evidence from a Field Experiment in Indonesia. *Journal of Political Economy*, 115(2), 200–249. doi:10.1086/517935

- Othman R. (2012). Budgetary Participation: How it Affects Performance and Commitment, *Accountancy Business and the Public Interest*, New Zealand
- Pelizzo, R., Stanpenhurst, F. (2014), Corruption and Legislature. USA: Routledge
- Pellegrini, L., & Gerlagh, R. (2004). Corruption's Effect on Growth and its Transmission Channels. *Kyklos*, 57(3), 429–456. doi:10.1111/j.0023-5962.2004.00261.x
- Persson, Anna & Rothstein, Bo & Teorell, Jan. (2013). Why Anti-Corruption Reforms Fail—Systemic Corruption as a Collective Action Problem. *Governance*. 26(3), 449-471. 10.1111/j.1468-0491.2012.01604.x.
- Purohit M. (2007). “Corruption in Tax Administration” p. 285-302, Edited by Shah, A. (2007). *Performance accountability and combating corruption*. The World Bank.
- Roberts N. (2004). Public Deliberation in an Age of Direct Citizen Participation. *American Review of Public Administration* 34 (4): 315–353
- Russel-Einhorn, M. (2007). “Legal and Institutional Frameworks Supporting Accountability in Budgeting and Service Delivery Performans”, 183-232, Anwar Shah, *Performance Accountability and Combating Corruption*. Washington: The World Bank,
- Samuel, M., Okey, L.E. (2015). The Relevance and Significance of Correlation in Social Science Research, *International Journal of Sociology and Anthropology Research*, 1(3), 22-28. Published by European Centre for Research Training and Development UK (www.eajournals.org).
- Schmitt C. (2006). Parlamenter Demokrasinin Krizi, Çeviren: Zeybekoğlu A.E., Dost Kitabevi, Ankara
- Seifert, J., Carlitz, R., & Mondo, E. (2013). The Open Budget Index (OBI) as a comparative statistical tool *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 15(1), 87-101. doi.org/10.1080/13876988.2012.748586
- Shall A.(2007). *Participatory Budgeting in the Middle East and North Africa*, p.191-224, Edited by Anwar Shah, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, NY
- Shah A. (2007). *Participatory Budgeting*, Edited by Anwar Shah, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, NY

- Shapiro, S.P. (2005). Agency theory. *Annual Review of Sociology*. 31 (1), 263-284
- Shim D. C., Eom T. H (2008). E-Government and Anti-Corruption: Empirical, Analysis of International Data, *Intl Journal of Public Administration*, 31: 298–316, 2008 DOI: [10.1080/01900690701590553](https://doi.org/10.1080/01900690701590553)
- Shleifer A., Vishny R. W. (1993). Corruption, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 108, Issue 3, August 1993, Pages 599–617, <https://doi.org/10.2307/2118402>
- [Smith, R.W.](#) and [Bertozzi, M.](#) (1996). "Principals and agents: an explanatory model for public budgeting", *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, Vol. 10 No. 3, pp. 325-353. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-10-03-1998-B001>
- Souza, C. (2001). Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions. *Environment and Urbanization*, 13(1), 159–184. <https://doi.org/10.1177/095624780101300112>
- Tanzi, V. and Davoodi H. (1997). Corruption, Public Investment, and Growth. IMF Working Paper. WP/97/139
- Tanzi, V. (1998a). “Corruption around the world: Causes, consequences, scope, and cures”, Washington D.C.: IMF Working Paper 98/63.
- Tanzi V. (1998b). Corruption and the Budget: Problems and Solutions. In: Jain A.K. (eds) *Economics of Corruption. Recent Economic Thought Series*, vol 65. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-4935-2_6
- Tanzi, V., & Schuknecht, L. (2000). *Public spending in the 20th century: A global perspective*. Cambridge University Press.
- Tanzi V. (2002) “*Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures*”, p.19-58, Governance, corruption, and economic performance I editors, George T. Abed, Sanjeev Gupta- Washington, D.C.
- TI (2019), Corruption Perception Index 2019, (Access: August 25, 2020: https://images.transparencycdn.org/images/2019_CPI_Report_EN_200331_141425.pdf)
- Timmons, J. F., & Garfias, F. (2015). Revealed Corruption, Taxation, and Fiscal Accountability: Evidence from Brazil. *World Development*, 70, 13-27. doi:10.1016/j.worlddev.2014.12.011

- UNDP and UNODC (2018). “*Anti-corruption contribution to accelerate progress on the 2030 Agenda for Sustainable Development*” at the 18th International Anti-Corruption Conference (Copenhagen, Denmark, 22-24 October 2018).
- Wampler B. (2000). A Guide to Participatory Budgeting (https://www.partizipation.at/fileadmin/media_data/Downloads/themen/A_guide_to_PB.pdf, Erişim:09.03.2019)
- Wampler B. (2007a). “Extending Citizenship and Accountability Through Participatory Budgeting” p.1-44, Participatory Budgeting in Brazil, Contestation, Cooperation, and Accountability, The Pennsylvania State University Press, University Park, PA
- Wampler B. (2007b). Participatory Budgeting in Brazil, Contestation, Cooperation, and Accountability, The Pennsylvania State University Press, USA
- Wampler B., McNulty S., Touchen M. (2018). “*The Global Spread and Transformation of Participatory Budgeting*”, p.55-72, Hope For Democracy – 30 Years Of Participatory Budgeting Worldwide, Epopeia Records | Oficina coordination 2018, Nelson Dias
- World Bank. (1997). *World development report 1997: The state in a changing world*. The World Bank.
- World Bank (2011), *Trends in Corruption and Regulatory Burden in Eastern Europe and Central Asia, The International Bank for Reconstruction and Development*. The World Bank, Washington, DC
- Welch, E. W., Hinnant, C. C., & Moon, M. J. (2005). Linking Citizen Satisfaction With e-Government And Trust in Government. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15(3), 371-391. <https://doi.org/10.1093/jopart/mui021>
- Wei, S.-J. (2000). How Taxing is Corruption on International Investors? *Review of Economics and Statistics*, 82(1), 1–11. doi:10.1162/003465300558533
- Zamboni, Y. (2007). “Participatory Budgeting and Local Governance: An Evidence-Based Evaluation of Participatory Budgeting Experiences in Brazil,” working paper.